

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE (95/714 - 185/801)
ALLAH AŞKI VE RIZÂ**

**Betül SERİN ÇİÇEK
1130207024**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Rifat OKUDAN**

ISPARTA-2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Betül SERİN ÇİÇEK
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Başlığı	Rabiatu'l-Adeviyye'de Allah Aşkı ve Rıza
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Râbiatü'l-Adeviyye'de (95/714-185/801) Allah Aşkı ve Rızâ

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 29/04/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ**³ kararlaştırılmıştır.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ**⁴ kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman	Prof. Dr. Rifat OKUDAN/ SDÜ Temel İslam Bilimleri	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Hasan Tevfik MARULCU /SDÜ Temel İslam Bilimleri	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Ahmet ÖGKE /Akdeniz Üniversitesi Temel İslam Bilimleri	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi			
Jüri Üyesi			

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

YÖK LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 9-(8) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde düzeltmeleri yapılan tezi aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da başarısız bulunarak tezi kabul edilmeyen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

Bu form bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Râbiatü’l-Adeviyye’de (95/714-185/801) Allah Aşk ve Rızâ” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla onaylarım.

Betül SERİN ÇİÇEK

29/04/2019

(SERİN ÇİÇEK, Betül, *Râbiatü'l-Adeviyye'de (95/714-185/801) Allah Aşkı ve Rızâ*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019.)

ÖZET

“Râbiatü'l-Adeviyye'de (95/714 - 185/801) Allah Aşkı ve Rızâ” konulu bu çalışmada Râbiatü'l-Adeviyye'nin hayatı, şahsiyeti, ilâhî aşkı, rızâsı ve tasavvufla ilgili görüşleri incelenmiştir. Râbiatü'l-Adeviyye ise hicrî II. asırda Basra'da yaşamış, tasavvufun zühhd devrine mensup sûfilerindendir. Sûfiler hakkında yazılan kitaplarda kadın sûfilere bahsedilmektedir. Râbiatü'l-Adeviyye de tasavvuf tarihinde önemli zâhidler arasında yerini almıştır.

Râbiatü'l-Adeviyye ilk zâhidlerin sahip olduğu Allah korkusu anlayışından çok Allah sevgisi anlayışını benimsemiştir. Hasan-ı Basrî Allah korkusunun, Râbiatü'l-Adeviyye ise Allah sevgisinin temsilcisi olmuştur. İlâhî aşkı ilk kez dile getiren Râbiatü'l-Adeviyye kendinden sonra gelen sûfiler için örnek teşkil etmiş ve tasavvufa yeni bir anlayış getirmiştir. Râbia ilâhî aşk ve rızâ anlayışını benimsediği için ibâdetlerinde beklentiden uzak durmuştur. Dolayısıyla Râbia, cennet beklentisi içine girmediği gibi cehennem korkusuyla da hareket etmemiştir. Onun ortaya koyduğu düşünce sistemi mutasavvıfların dikkatini çektiği için hayatı üzerinde çalışmalara yer verilmiştir. Ayrıca Batı dünyasında da onun hayatına yer verilmesi önemli bir ayrıntıdır.

Bu çalışmada öncelikle Râbiatü'l-Adeviyye'nin İlâhî aşkı ve rızâsı üzerinde durulmuştur. Ayrıca onun zühhd hayatıyla ilgili görüşleri hakkında bilgi edinmek de mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Râbiatü'l-Adeviyye, İlâhî Aşk, Rızâ, Zühhd, Muhabbet, Sûfî, Zâhid.

(SERİN ÇİÇEK, Betül, *Love in Allah in Rabia al Adawiya* (95/714 - 185/801), the Thesis of Master, Isparta, 2019.)

ABSTRACT

In this study on "Love in Allah in Rabia al Adawiya (95/714 - 185/801)", the views of Rabia al Adawiya on her life, personality, divine love, resurrection and mysticism are studied. that Rabia al Adawiya is one of the sufis belonging to the mystical devolution of Basra in hijri century II. Women Sufis are mentioned in books about Sufis. Rabia al Adawiya also took its place among the important evangelists in the history of Sufism.

Rabia al Adawiya has adopted the understanding of Allah's love rather than the fear of God that the first Zahid had. Hasan-ı Basrî was the representative of the fear of Allah, Rabia al Adawiya became representative of the love of Allah. Rabia al Adawiya, who mentioned divine love for the first time, set an example for the Sufis who came after her, and brought a new understanding to Sufism. Because Rabia adopted the concept of divine love and consecration, he stayed away from expectation in his worship. Hence, Rabia did not move into the expectation of paradise and did not act in fear of hell. Since his thought system attracted the attention of the sufis, the studies on his life were included. In the Western world, it is an important detail to include in his life.

In this study, first of all, it was emphasized on the Divine love and consent of Rabia al Adawiya. In addition that it is possible to learn about his views on the life of zühd.

Key words: Rabia al Adawiya, Love of Allah, Consent (assent), Ascetism, Fondness, Sufi, Ascetic.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'NİN HAYATI

1.1. DOĞUMU VE AİLESİ	16
1.2. ESÂRETİ VE ESÂRETEN KURTULUŞU	18
1.3. HAC YOLCULUĞU	19
1.4. BEKÂRLIĞI SEÇMESİ	21
1.5. KERÂMETLERİ	24
1.6. YAŞLILIK DÖNEMİ VE VEFÂTI.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

2. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE İLÂHÎ AŞK VE RIZÂ

2.1. AŞKIN VE İLÂHÎ AŞKIN TANIMI.....	31
2.1.1. Aşk.....	31
2.1.2. İlâhî Aşk.....	32
2.1.3. Aşkın Dînî Bir Kavram Olarak Kullanımı Hakkında	35
2.2. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE VE AŞK.....	37
2.2.1. Muhabbet ve Muhabbet Ehlinin Vasıfları.....	46
2.2.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Muhabbet	50
2.2.3. Allah İle Ünsiyet.....	51
2.2.4. Râbiatü'l -Adeviyye'de Vahdet-i Vücûd Anlayışı	52
2.2.5. Râbiatü'l-Adeviyye'nin Şatah ve Fenâ Hâli	54
2.2.6. Dünya Sevgisine Bakışı	55
2.2.7. Cennet ve Cehennem Anlayışına Bakışı.....	59
2.3. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE RIZÂ	63
2.3.1. Rızâ'nın Tanımı.....	64
2.3.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Rızâ	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
3. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'NİN TASAVVUFLA İLGİLİ
DİĞER GÖRÜŞLERİ

3.1. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE ZÜHD VE İBÂDET ANLAYIŞI.....	75
3.1.1. Zühd ve İbâdetin Tanımı.....	75
3.1.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Zühd.....	79
3.1.3. Râbiatü'l-Adeviyye'nin İbâdete Verdiği Önem.....	81
3.2. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE TEVBİ ANLAYIŞI.....	84
3.2.1. Tevbenin Tanımı	84
3.2.2. Râbiatü'l-Adeviyye'nin Tevbeye Verdiği Önem	86
3.3. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE HÜZÜN ANLAYIŞI.....	87
3.3.1. Hüzün Tanımı.....	87
3.3.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Hüzün.....	89
3.4. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE SABIR ANLAYIŞI.....	90
3.4.1. Sabrın Tanımı	90
3.4.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Sabır	91
3.5. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE MURÂKABE VE TEFEKKÜR ANLAYIŞI..	92
3.5.1. Murâkabenin Tanımı.....	93
3.5.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Murâkabe	94
3.5.3. Tefekkürün Tanımı	94
3.5.4. Râbiatü'l-Adeviyye ve Tefekkür	95
3.6. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE TEVEKKÜL ANLAYIŞI.....	96
3.6.1. Tevekkülün Tanımı.....	96
3.6.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Tevekkül	97
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA.....	100
ÖZGEÇMİŞ	106

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser.
a.g.m.	: Adı Geçen Makale.
a.s.	: Aleyhisselâm.
b.	: Bin.
bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
ÇÜİFD	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
ed.	: Editör.
FÜİFD	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
HÜİFD	: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
Hz.	: Hazreti.
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
İFD	: İlahiyat Fakültesi Dergisi.
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
ö.	: Ölümü.
r.a.	: Radiallahü anhu.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
SDÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
ss.	: Sayfalar arası.
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
trc.	: Tercüme eden.
ts.	: Tarihsiz.
vd.	: Ve diğerleri.

ÖNSÖZ

Tasavvuf, insanın mânevî olarak gelişmesini sağlayan bir ilim dalıdır. Tasavvuf ilminde zâhid-sûfilerin hayatları, yaşadıkları tecrübeleri ve mânevî hâlleri önemli konular arasında yer almaktadır. Zühd döneminde meşhur kadın sûfiler arasında yaşamış olan Râbiatü'l-Adeviyye de sûfiler için önem arz etmektedir.

Bu çalışma Basra halkının “ümmü'l-hayr” olarak hitap ettiği Râbiatü'l-Adeviyye'nin hayatı, şahsiyeti, ilâhî aşkı, rızâsı ve tasavvufî görüşleriyle ilgili olup giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı ve metoduyla ilgili bilgiler ile Râbiatü'l-Adeviyye'nin sûfiler arasındaki yeri ve önemi belirtilmiştir. Zühd döneminin temsilcilerinden Râbia'nın ilâhî aşk ve rızâ anlayışı ile Hasan-ı Basrî'nin Allah korkusu (mehâfetullah) anlayışı değerlendirilmiştir. Ayrıca tasavvuf kavramı ve tasavvufta kadının yeri hakkında yapılan görüşlerin yanında Râbiatü'l-Adeviyye ile ilgili yazılan çalışmalar aktarılmıştır.

I. Bölümde Râbiatü'l-Adeviyye'nin hayatı ve yaşantısıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Onun hayatı ile ilgili aktarılanlar daha çok menkıbelerden oluşmaktadır.

Aşk, ilâhî aşk ve rızâ kavramları ile Râbiatü'l-Adeviyye'nin İlâhî aşk ve rızâ hakkındaki görüşleri II. Bölümde değerlendirilmiştir. Onun Allah'a olan sevgisinin aşk derecesinde olduğu vurgulanmış ve aşkını ifâde ederken dile getirdiği şiirleri aktarılmıştır. Ayrıca bu bölümde onun vahdet-i vücûd anlayışına, şatah ve fenâ hâline, dünya, cennet ve cehennem ile ilgili görüşlerine de değinilmiştir.

III. Bölümde ise Râbiatü'l-Adeviyye'nin zühd yaşantısı, ibâdeti, tevbesi, hüznü, sabrı, murâkabesi, tefekkürü ve tevekkülü incelenmiştir.

Râbiatü'l-Adeviyye, Allah'a cehennem korkusu ve cennet ümidi ile ibâdet etmeyi doğru bulmamış sadece Allah'ın rızâsını kazanmak istemiştir. O, İslâm tasavvufunda önemli sûfiler arasında yerini almış, kendisiyle ilgili aktarılan menkıbelerle dikkat çekmiştir.

Bu çalışmamızda kadın sûfilerin temsilcilerinden Râbiatü'l-Adeviyye'nin rızâ anlayışı ve ilâhî aşk konusundaki düşüncelerini sûfî özellikleriyle birlikte incelemeyi amaçladık.

Bu çalışmanın sonuca ulaşması için hoşgörüsü, bilgisi ve önerileriyle göstermiş olduğu teşvik ve desteklerinden dolayı değerli hocam Prof. Dr. Rifat OKUDAN'a, tez süresi boyunca bana destek olan yakınlarıma en derin şükranlarımı sunarım.

BETÜL SERİN ÇİÇEK

ISPARTA-2019

GİRİŞ

1. TEZİN KONUSU VE AMACI

Tezin konusu; Râbiatü'l-Adeviyye'nin (ö. 185/801) hayatı, tasavvufî yönleri, ilâhî aşkı ve rızâ anlayışı hakkındadır. Râbiatü'l-Adeviyye tasavvuf tarihinde örnek gösterilen sûfiler arasında yer almaktadır.

Hicrî I. ve II. asrın zâhidlerinin Allah korkusu ile gözyaşı dökmeleri en yaygın özelliklerindendir. Bu asırda Allah korkusu anlayışıyla birlikte Allah sevgisi (muhabbetullah) anlayışı da oluşmaya başlamıştır. Allah korkusu anlayışının önderi Hasan-ı Basrî'dir (ö. 110/728). Râbia ise ilâhî aşk anlayışının önderi kabul edilmektedir. Râbia, Allah sevgisi anlayışını ilâhî aşk derecesine taşımış ve Allah'ın rızâsını kazanmayı amaçladığı için tasavvufta önemli sûfiler arasında yer almıştır. Nitekim Râbia, kulun cenneti kazanmak amacıyla ibâdet etmesini doğru bulmadığı gibi kulun cehennemden korktuğu için kötülüklerden sakınmasını da rızâ anlayışına aykırı görmüştür.¹

Bu tez çalışmasında, ilk dönem zâhidlerinden Râbiatü'l-Adeviyye'nin ilâhî aşk ve rızâ anlayışının incelenmesi amaçlanmıştır. Tasavvuf kaynaklarında gerekli görülen yerlerde Râbia'nın sözleri ve menkıbeleri aktarılmıştır. Onun hakkında en geniş bilgiler ise Ferîdüddin Attâr'ın (ö. 618/1221) *Tezkiretü'l-Evliyâ*² eserinde bulunmaktadır. Bu çalışma araştırma, içerik analizi ve kaynak tarama yoluyla yürütülmüştür. Tasavvuf kaynaklarında Râbiatü'l-Adeviyye'nin adının geçtiği yerler taranmıştır. Ayrıca konuyla ilgili güncel kaynaklara başvurulmuştur.

¹ Ateş, Süleyman, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri*, Sönmez Neşriyat A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1969, s. 9; Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 45.

² Tezkiretü'l-Evliyâ eserinde geçen tezkire kelimesi iyi şeyleri anmak ve hatırlamak mânâsına gelmektedir. Dolayısıyla Ferîdüddin Attâr, Tezkiretü'l-Evliyâ'sında örnek yaşantısıyla etkili olmuş büyük sûfilerin ve âriflerin hayatlarından bilgiler aktarmış, onların iyi hallerini eserinde anmıştır. Dili Farsça olan eserden pek çok tasavvuf erbabı istifade etmiş ve hâlâ istifade etmektedir. Attâr, Tezkiretü'l-Evliyâ'da ilk önce Ca'fer es-Sâdık'ın hayatını anlatmaya başlamış, Râbiatü'l-Adeviyye'nin hayatı hakkında geniş bilgiler aktarmış ve eserin orijinalinde 72 sûfi'den bahsetmiş, sonradan yazılan nüshalarda 25 sûfi daha eklenmiştir. Bkz. Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 44-45.

2. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE HAKKINDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Râbia'nın ismi, XIII. yüzyılın sonlarına doğru Haçlı seferleri sırasında Batı dünyasında duyulduğu aktarılmaktadır. Hatta bazı Batılı yazarlar onun menkıbelerinin ilk dönem Hristiyan azizelerinin menkıbelerinden uyarlanarak aktarıldığını iddia etmişlerdir.³ İslâm ve Batı dünyasında Râbia hakkında yapılan çalışmalar şöyle aktarılmıştır: “*Râbia el-Adeviyye hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Batı’da ilk akademik çalışma, R. Nicholson’un teşvikiyle Londra Üniversitesi’nde doktora tezi olarak Margaret Smith’in hazırladığı Râbi’a The Mystic and Her Fellow-Saints in Islâm adlı kitaptır (Cambridge 1928). Annemarie Schimmel’in takdiminin yer aldığı eserin ikinci baskısı (Cambridge 1984) Bir Kadın Sufi Rabiâ adıyla Türkçe’ye çevrilmiştir (trc. Özlem Eraydın, İstanbul 1991). M. Smith’in bu eseri Muslim Women Mystics. The Life and Work of Râbi’a and other Women Mystics in Islâm ismiyle de yayımlanmıştır (Oxford 2001). Batı dünyasında Râbia hakkında yapılan diğer çalışmalar şunlardır: Charles Upton, Doorkeeper of the Heart, Versions of Râbi’a (Threshold Books 1988); Catherine Valdré, I detti di Râbi’â, Les chants de la recluse (trc. Muhammed Dudaimah, Orbey: Arfuyen 2002); Caterina Greppi, Râbia: La Mistica (Milano 2003). Arap dünyasındaki çalışmalar: Abdurrahman Bedevî, Şehîdetü’l-’ışki’l-ilâhî: Râbi’atü’l-’Adeviyye (Kahire 1962, 2. bs.); Tâhâ Abdülbâkî Sürûr, Râbi’atü’l-’Adeviyye ve’l-hayâtî’r-rûhiyye fi’l-İslâm (Kahire 1957); Abdülmün’im el-Candîl, Râbi’atü’l-’Adeviyye: ‘Azrâ’ü’l-Basra, el-Betûl (Kahire 1987); Reşîd Selîm el-Garrâh, ez-Zâhide et-Tâ’ibe Râbi’atü’l-’Adeviyye: Şehîdât el-hubbi’l-ilâhî (Bağdat 1988); Semîh Âtıf ez-Zeyn, Râbi’atü’l-’Adeviyye: Dirâse ve’t-tahlîl (Beyrut 1988); Vidâd Sekkâkînî, el-’Âşîka el-Mutasavvife: Râbi’atü’l-’Adeviyye (Dimaşk 1989; eser First Among Sufis: The Life and Thought of Râbi’a al-’Adawiyya adıyla Nebil Safvet tarafından İngilizce’ye çevrilmiştir [Octagon Press 1982]); Abdülmün’im el-Hifnî, el-’Âbidetü’l-hâşî’a: Râbi’atü’l-’Adeviyye, İmâmetü’l-’âşîkîn ve’l-mahzûnîn (Kahire 1991). Râbia hakkında Türkçe üç kitap yayımlanmıştır: Sofî Hori, İslâm Âleminde İlk Kadın Sûfî Olarak Tanınan Râbiatü’l-Adeviyye (İstanbul 1970); Ömer Rıza Doğrul, Hazret-i Râbiatü’l-Adeviyye (hazırlayan İnci Beşoğlu, İstanbul 1976); Melih Yuluğ, Serencâmı Râbiatü’l-Adeviyye (İstanbul 1980).”⁴*

³ Küçük, Hülya - Ceyhan, Semih, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA*, c. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 382.

⁴ Küçük-Ceyhan, a.g.m., c. XXXIV, s. 382.

Görüldüğü gibi Râbia hakkında Doğu’da, Batı’da araştırmalar yapılmış ve birtakım eserler yazılmıştır. Özellikle Batı dünyasında bu konuda çalışmaların bulunması da dikkat çekicidir.

Bu tez çalışmasında şu eserlerden istifade edilmiştir: Ferîdüddin Attâr, “*Tezkiretü’l-Evliyâ*”; Ebu’l-Alâ Afîfî (ö. 1966), “*İslâm’da Manevî Hayat*”; Molla Camî (ö. 898/1492), “*Nefahat’ül-Üns Min Hazarat’il-Kudüs*”; Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/1006), “*Kûtü’l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*”; İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201), “*Minhâcü’l Kâsîdîn ve Müfîdû’s-Sâdikîn*”; Ebû Abdullah es-Sülemî (ö. 412/1021), “*Kendilerini İbadete Adayan Sûfî Kadınlar*”; İmam-ı Gazzâlî (ö. 555/1111), “*Allah Nizamında Kalplerin Keşfi*”, “*Kimyâ-yı Saâdet*” ve “*İhya Ulumiddin Tercümesi*”; Muhammed b. Abdullah Hânî (ö. 1279/1862), “*Âdâb*”; Hucvirî (ö. 465/1072[?]), “*Keşfu’l-Mahcub*”; Ebû Nasr Serrâc Tûsî (ö. 378/988), “*El-Lüma’ (İslâm Tasavvufu)*”; Abdülkerim Kuşeyrî (ö. 465/1072), “*Kuşeyrî Risalesi*”; Şihabüddin Sühreverdî (ö. 632/1234), “*Avârifü’l-Meârif*”; Kelâbâzî (ö. 380/990), “*Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*”; Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1470), “*Tam Müzekkin-Nüfus Nefisleri Temizleyen (Ayrıca Evrâdı Kadiriye ve Şerhli Tercemesi)*”; Prens Kadriye Hüseyin, “*Büyük İslâm Kadınları (Muhedderat-ı İslâm)*”; İbn Arabî (ö. 638/1240), “*Fütûhât-ı Mekkiyye*”; İbn Haldun (ö. 808/1406), “*Tasavvufun Mahiyeti*”; İmâm Şa’ranî (ö. 973/1565), “*Veliler Ansiklopedisi et-Tabakatül-Kübra*”; Sinan Paşa, “*Tezkiretü’l-Evliyâ*”; Necmüddin Kübrâ (ö. 618/1221), “*Tasavvufî Hayat*”; Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1780), “*Mârifetnâme*”; Margaret Smith, “*Râbia Bir Kadın Sûfî*”; Jean-Louis Michon-Roger Gaetani, “*Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*”; Reynold Nicholson, “*Tasavvufun Menşei Problemi*”; Ömer Rıza Doğrul, “*Aşkın İncisi Hz. Rabiâtü’l Adeviyye*”; Emine Cavide’nin eser incelemesi Bekir Şişman, “*Kadın Evliyâ Menkıbeleri (Menâkıb-ı Veliyyâtü’n-Nisâ)*”⁵ Ayrıca tasavvuf ve tasavvuf tarihi ile ilgili yazılmış eserlerden, çeşitli İslâm Ansiklopedilerinden ve makâlelerden istifade edilmiştir.

Râbiâtü’l-Adeviyye’nin hayatı ve sözleri hakkında pek çok çalışma yapılmış, kaynaklarda onun görüşlerine yer verilmiştir. Ancak Râbia hakkında rivâyet edilen menkıbeler kaynaklarda farklı ifâdelerle aktarılmıştır.

⁵ Bu kaynak Bekir Şişman’ın, Emine Cavide’ye ait olan “*Menâkıb-ı Veliyyâtü’n-Nisâ*” yazma eseri üzerine yaptığı bir incelemesidir. Bkz. Şişman, Bekir, *Kadın Evliyâ Menkıbeleri (Menâkıb-ı Veliyyâtü’n-Nisâ)*, Şule Yayınları, İstanbul, 2009, s. 8.

3. ZÜHD DÖNEMİNİN TEMSİLCİLERİ

Râbiatü'l-Adeviyye ve Hasan-ı Basrî İslâm topraklarının fetihlerle hızla genişlediği dönemlerde yaşamış iki sûfidir. Hicrî I. asrın sonlarında Müslüman hükümdarların geniş topraklar fethetme amaçları artarken, insanların dünyaya yönelmeleri de artmıştır.⁶ Hicri I. ve II. asrın sûfilere ise dünyaya bağlanışın artmasına tepki olarak zühd anlayışını tercih etmişlerdir. Basra'daki tasavvuf mektebinde Hasan-ı Basrî Allah korkusunun, Râbia Allah sevgisinin temsilcisi olmuştur. Bu dönemde Râbia gibi Ma'rûf-i Kerhî de (ö. 200/816) sevgi anlayışıyla öne çıkmıştır. Hasan-ı Basrî, Râbia ve Ma'rûf-i Kerhî gibi zühd anlayışındaki sûfiler, mü'minlerin verecekleri hesabı unutmamalarını, sürekli Yüce Allah'a ibâdet etmelerini, dünyadan uzaklaşmalarını ve Allah korkusu ile gözyaşı dökmelerini öğütlemişlerdir.⁷ Nitekim Allah sevgisiyle öne çıkmış olan Râbia, Allah korkusundan dolayı ibâdet ve zikir esnâsında gözyaşı dökmüştür.⁸

Tasavvuf düşüncesinde Hasan-ı Basrî ve Râbia'yla öne çıkan iki anlayıştan Allah sevgisi ve Allah korkusu birbirini tamamlayan iki kavram olarak kabul edilmektedir. Çünkü sûfinin Allah'ı severken hissettiği çekinme duygusu Allah korkusunu ortaya çıkarmaktadır.⁹ Dolayısıyla Hasan-ı Basrî ve Râbia iki farklı anlayışı temsil etmişlerse de Allah korkusu ve Allah sevgisi anlayışlarının birbiriyle bağlantılı olduğu öngörülmektedir.

3.1. Râbiatü'l-Adeviyye

Râbia, hicrî II. asrın başlarında Basra'da¹⁰ yaşamıştır. Râbia'ya "tâcü'r-ricâl" denilmiştir.¹¹ Ona tacü'r-ricâl yani erkeklerin tâcî denilmesinin nedeni birçok açıdan erkeklerden üstün vasıflara sahip olmasından dolayıdır.¹² Râbia, İlâhî aşkın

⁶ Smith, Margaret, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, trc. Özlem Eraydın, İnsan Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2016, s. 11.

⁷ Doğrul, Ömer Rıza, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1948, s. 51; Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri*, s. 9; Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 45; Şişman, *Kadın Evliyâ Menkıbeleri*, s. 32; Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 13. Baskı, İstanbul, 2010, s. 104; Smith, a.g.e., s. 11-12.

⁸ Uludağ, Süleyman, "Bekkâin", *DİA*, c. V, İstanbul, 1992, s. 364.

⁹ Öngören, Reşat, "Tasavvuf", *DİA*, c. XL, İstanbul, 2012, s. 120.

¹⁰ Bazı kaynaklarda Râbia'nın Kudüs'te de bulunduğu yazmaktadır. Bu bilgi şöyle aktarılmıştır: "Kudüs, II. (VIII.) yüzyılda önemli bir ilim ve öğretim merkezi haline geldi. Evzâî, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa'd ve Muhammed b. İdris eş-Şâfiî şehri ziyaret ederek dersler verdiler. Aynı yüzyılda Râbiatü'l-Adeviyye, Bîşr el-Hâfi ve Serî es-Sakatî gibi sûfilerin Kudüs'te bulunması şehri sûfiler için de cazip hale getirdi." Bkz. Avcı, Casim, "Kudüs", *DİA*, c. XXVI, Ankara, 2002, s. 328.

¹¹ Smith, a.g.e., s. 12; Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 28. Baskı, İstanbul, 2017, s. 373.

¹² Şişman, a.g.e., s. 31.

temsilcisidir. O, İlâhî aşkın temsilcisi olmasına rağmen Hasan-ı Basrî ile aynı zühhd mektebinin içinde telaffuz edilmektedir. Râbia'nın Allah sevgisi zamanla ilâhî aşk derecesine yükselmiştir.¹³ Margaret Smith, Râbia'yı şu ifâdeleriyle anlatmıştır: “Bir yandan Attâr biraz romantize edilmiş biyografisini yazarken, diğer yandan öteki tasavvuf şairleri de bu Basra'lı Âşık'ın adını aşk, takva ve sıdk ile eş anlama gelecek kadar ölümsüzleştirdiler. Menkıbeleri tekrar tekrar anlatıldı.”¹⁴ Râbia'nın diğer kadınlardan üstünlüğü sadece zühdü ve takvâsıyla ilgili değildir, o ilim ve ahlâk özellikleriyle de sûfî kadınların öncüleri arasında telaffuz edilmektedir.¹⁵

Râbiatü'l-Adeviyye, tasavvuf anlayışında yaygın olan “hayf” yerine, “ilâhî aşk” anlayışını getirmiş¹⁶, böylece ilâhî aşk ile yapılan ibâdetlerin daha değerli olduğunu savunmuştur.¹⁷ Râbia'nın sevgiye dayalı ibâdet anlayışını seçmesinin amacı ise severek Allah'a kulluk etmektir. Çünkü ona göre severek yapılan ibâdet, kula huzur verir.¹⁸ Bu ifâdelere göre ilâhî aşk, kulun Allah'a olan samimiyetinin bir neticesidir.

Râbia, ilâhî aşk anlayışını ifâde ederken “İstiğfarımız da istiğfara muhtaçtır.. İlâhi seni seven kalbi cehennemde yakar mısın?.. Rahmân'ın muhabbetiyle kalbim o kadar dolu ki, şeytana düşmanlık beslemeye bile yer yok!.. Rüyâmda Peygamberi gördüm. Bana: (beni seviyor musun Râbia?) dedi, dedim ki, Ya Resulâllah seni kim sevmez ki! Fakat Hakk'ın sevgisi gönlümü öyle tuttu ki, başkasının dostluğuna ve düşmanlığına yer kalmadı..”¹⁹ bu cümleleri sık sık dile getirmiştir. Râbia ile başlayan aşk anlayışı sonraki dönemlerde tasavvuf anlayışının “sevgi ve gönül mektebi” olarak bilinmesini sağlamıştır.²⁰

İlâhî aşk anlayışının temsilcisi olarak bilinen Râbiatü'l-Adeviyye aynı zamanda rızâ anlayışına da önem vermiştir. Sözlük anlamına göre rızâ, kulun başına gelen sevindirici ve üzücü olan her şeyi aynı şekilde karşılaması, iki durumda da hoşnut olması ve olumsuz olaylarda isyan etmemesi hâlidir.²¹ Nitekim açıklamalarda, seven sevdiğinden râzı olur ve sevdiğinden gelen her şeyi sorgulamadan kabul eder. Böylece

¹³ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 12.

¹⁴ Smith, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁵ Hüseyin, Prenses Kadriye, *Büyük İslâm Kadınları (Muhadderat-ı İslâm)*, Sadeleştiren: Ziya Çil, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 165.

¹⁶ Çağrııcı, Mustafa, “Hüzün”, *DİA*, c. XIX, İstanbul, 1999, s. 75; Şişman, *Kadın Evliyâ Menkıbeleri*, s. 30.

¹⁷ Şişman, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁸ Uludağ, Süleyman vd., *İlmihal*, I-II, İlmî Müşavere ve Redaksiyon Heyeti: Hayreddin Karaman-Ali Bardakoğlu-Yunus Apaydın, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, c. I, Ankara, 2003, s. 54.

¹⁹ Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri*, s. 9-10.

²⁰ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 106.

²¹ Serinsu, Ahmet Nedim vd., “Rızâ”, *Dinî Terimler Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 306.

sevenin iyi veya kötü olaylara karşı tavrı hoşnutlukla sonuçlanır.²² Bu konuda Râbia'ya, insanın ne zaman Allah'tan râzı olmuş sayılacağı sorulmuş. Râbia, kişinin nimete sevindiği gibi başına gelen musibete de sevindiği zaman cevabını vermiştir.²³ Bu ifâdelere göre onun rızâ anlayışı, kulun kendine verilen nimetlere sevindiği gibi başına gelen musibetlere de sevinmesi şeklindedir.

3.2. Hasan-ı Basrî

Asıl adı Ebû Said el-Hasen b. Yesar el-Basri, hicrî 21/642 senesinde Medine'de dünyaya geldiği rivâyet edilmektedir. Hasan-ı Basrî'nin babasının adı Yesâr, annesinin adı Hayredir.²⁴ Hasan-ı Basrî'nin âlim bir kişi olarak yetişmesinde Resul-i Ekrem'in eşi Ümmü Seleme'nin (ö. 62/681) etkili olduğu rivâyet edilmektedir. Çünkü Hasan'ın annesi Ümmü Seleme'nin âzatlı hizmetkârıdır.²⁵

Kendini ilme adayan Hasan-ı Basrî²⁶ sahâbîlerin bir kısmını görmüş özellikle Enes b. Mâlik'in (ö. 93/712) ilminden istifâde etmiştir.²⁷ O hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf alanındaki ilimlerde kendini geliştirmiştir.

Tasavvuf kaynaklarında Hasan-ı Basrî, hicrî I. ve II. asırda kurulan zühhd mekteplerinden Basra mektebinin korku ve hüzn ekolünün kurucusu kabul edilmektedir.²⁸

Hasan-ı Basrî, mânevi yaşantısı ve etkileyici konuşmaları ile sûflerin öncüleri arasında sayılmaktadır. Hasan-ı Basrî dünyaya değer vermemiş, insanlara maddî ve mânevî anlamda yardım etmiş, zamanının çoğunu Kur'ân okuyarak, ibâdetle meşgul olarak ve halka vaaz vererek geçirmiştir.²⁹ Ayrıca o, ibâdetlerini Allah korkusuyla yapmaya özen göstermiş, sürekli hesap verme endişesiyle yaşamıştır.³⁰

Hasan-ı Basrî'deki korku ve hüzn anlayışı bir hastalıktan ziyâde kulu tefekküre yönlendirici bir hâl olarak açıklanmıştır.³¹ Onun korku ve hüzn anlayışına göre

²² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 176.

²³ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî (ö. 597/1201), *Minhâcü'l Kâsîdîn ve Müfîdû's-Sâdıkîn*, I-II, Tahkik: Kâmil Muhammed El-Harrât, trc. Fatih Mehmet Albayrak, Tahlil Yayınları, İstanbul, 2014, c. II, s. 545.

²⁴ Uludağ, Süleyman, "Hasan-ı Basrî", *DİA*, c. XVI, İstanbul, 1997, s. 291.

²⁵ Uludağ, *a.g.m.*, c. XVI, s. 291.

²⁶ Hasan-ı Basrî ile Râbiatü'l-Adeviyye'nin ölümleri arasında yetmiş yıl fark olmasına rağmen isimleri sıkça birarada zikredildiği açıklanmıştır. Bkz. Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 46; Küçük-Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", *DİA*, c. XXXIV, s. 380.

²⁷ Uludağ, *a.g.m.*, c. XVI, s. 291.

²⁸ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 104.

²⁹ Uludağ, *a.g.m.*, *DİA*, c. XVI, s. 291.

³⁰ Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri*, s. 9; Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 45.

³¹ Yazıcı, Numan, *Allah Dostlarında Hüzn ve Gözyaşı*, Şâmî Yayınları, İstanbul, 2008, s. 27.

mü'min kimse hüznle gününü geçirir. Hüznün sebebi olan iki korkudan biri geçmiş hatalar diğeri gelecekte işlenebilecek hatalardır. Dolayısıyla Hasan-ı Basrî, Allah'ın kulunu hataları sebebiyle bağışlayıp bağışlamayacağını bilemediği için kulun korku ve ümit arasında olması gerektiğini vurgulamıştır.³² Nitekim o ve talebeleri bu sebeplerle ağlamaları ile meşhur olmuşlardır.³³ Ayrıca onun korku anlayışındaki amaçlarından biri cennet ve rızâ-ı ilâhiyyeyi dilemesi, diğeri de cehennem ve gadab-ı ilâhiyyeden sakınması şeklindedir.³⁴

Kuşeyrî, Hasan-ı Basrî'nin vefât ettiği gece hakkında, *“Hasan Basrî vefât ettiği gece semâların kapıları açılmış gibi görülmüş, sanki bir münâdî: Dikkat!..Allah kendisinden razı olduğu hâlde Hasan Basrî O'nun huzuruna çıkmaktadır, diye nidâ etmekte idi.”* rivâyetini aktarmıştır.³⁵

Tâbiînlerden olan Hasan-ı Basrî *“sûfîlerin imamı”* lakabıyla da anılmıştır. O zâhidler ve sûfîler için önemli bir yer teşkil etmiştir.³⁶

Zâhidler ve sûfîler için önder sayılan Râbiatü'l-Adeviyye ve Hasan-ı Basrî hakkındaki bilgilerin ardından tasavvuf ve sûfî kavramlarına yer vermeyi uygun gördük.

4. TASAVVUF VE SÛFÎ LAKABI

Tasavvuf, İslâm'ın mânevî yönleriyle ilgilenen bir ilim dalıdır ve tasavvuf kavramı birçok tanımla açıklanmaktadır.³⁷ Tasavvuf kavramının Hz. Peygamber döneminden gelip gelmediği ile ilgili farklı yorumlar yapılmaktadır. Tasavvuf kelimesinin türetilmesinde en çok bilinen yün ve yünlü elbise anlamına gelen *“sûf”*tan yola çıkılarak, yün elbise giyene *“tasavvefe”* denilmektedir. Ayrıca tasavvufun *“safâ”* ve *“safvet”* kelimelerinden de türetildiği şeklinde açıklamalar da mevcuttur. *“Safâ”* ve *“safvet”* kelimeleri arılık, duruluk, saflık ve bulanık olmayan gibi mânâlara gelmektedir.³⁸

³² Yazıcı, *Allah Dostlarında Hüzn ve Gözyaşı*, s. 28.

³³ Yazıcı, *a.g.e.*, s. 28.

³⁴ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 104.

³⁵ Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin (ö. 465/1072), *Kuşeyrî Risalesi*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009, s. 471.

³⁶ Uludağ, *“Hasan-ı Basrî”*, *DİA*, c. XVI, s. 292.

³⁷ Öngören, *“Tasavvuf”*, *DİA*, c. XL, s. 119.

³⁸ Gündüz, İrfan, *“Tasavvuf ve İnsan”*, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (MÜİFD)*, S. 5-6, İstanbul, 1993, s. 217.

Hicrî II. yüzyılda dünyaya bağlanma korkusu ile tasavvufu yaşantı tarzı olarak seçmiş Ehli sünnetin³⁹ meşhur zâtları mütevâzî olmaları sebebiyle yün elbise giymişler ve bu sebeple “*sûfî*” diye anılmaya başlamışlardır. Sûfilerin bu hayat tarzını seçmeleri sonucu ise “*tasavvefe*” (*yün giydi*) anlamına gelen tasavvuf kelimesi anlam ve dilbilgisi açısından genel kabul görmüş bir kavram sayılmıştır. Dolayısıyla “*sûfî, ehl-i tasavvuf* veya *mutasavvıf*” kelimeleri tasavvuf yolunu benimseyenlere verilen isimler arasında kabul görmüştür.⁴⁰ Bu açıklamalara göre, tasavvuf dünyanın süsünden, cazibesinden kaçınmak ve Allah’ın emirlerini yerine getirmek için sûfilerin seçmiş oldukları bir yaşam şeklidir.

Tasavvuf ilmi çok geniş anlamları ihtiva ettiği için sûfiler virdden, zikirden, ahlâktan ve benzeri konulardan bahsederken farklı tariflerde bulunmuşlardır.⁴¹ Örneğin tasavvuf, kulun yaşaması için gerekli ihtiyaçları dışında dünyaya ait her şeyi terk etmesidir, kulun Allah ve Resûl’ünün buyurdıkları dışına çıkmamasıdır, nefsin iyi ve kötü taraflarının fark edilmesidir ve kulun zamanını en iyi şekilde değerlendirip kalbini temizlemesidir.⁴² Bu örneklerdeki gibi sûfiler kendi mânevî durumlarına göre tasavvuf kelimesini farklı şekillerde yorumlayıp tarif etmişlerdir.

Cüneyd-i Bağdâdî’ye (ö. 297/909) göre tasavvuf, az ile yetinmek, Allah’a tevekkül etmek, farzlar dışında nâfile ibâdetleri arttırmak, sabretmek, helâli ve harâmı ayırt etmek, zihni ve kalbi tasfiye edip Hakk’ın emri dışına çıkmamak, Kur’ân’ın muhkem âyetleriyle amel etmek ve gizli zikirdir.⁴³

Tasavvuf ilminde, ilk sûfî ismini ile Ebû Hâşim el-Kûfî (ö. 150/777) ile Câbir ibn Hayyan’ın (ö. 200/815) kullandıkları rivâyet edilmektedir.⁴⁴

İlk dönem sûfileri ile onlardan sonra gelen sûfileri bir araya getiren en önemli anlayış ise Allah sevgisi anlayışıdır. Bu sevgi anlayışı sayesinde sûfiler birbirlerini tanımasalar da sevmişler ve kardeşlik içinde yaşamışlardır.⁴⁵ Sûfilerin bu samimi

³⁹ Burada geçen ehli sünnetin meşhur zâtları ile ilgili açıklamaya ek olarak şu bilgiyi aktarmayı gerekli gördük: “İmam-ı Kuşeyrî’den naklen bildirildiğine göre ‘Hz. Peygamber’in zamanında mevcut olan Müslümanlara ‘sahabe’, sonra ikinci asırda sahabe ile sohbet edenlere ‘tâbiün’, üçüncü asırda zuhur edip tâbiün ile sohbet edenlere ‘tebeu’t-tâbiün’ dediler. Ondan sonra bid’at ehli meydana çıktı ve her bir sınıf zühhd davası kaydına düştüler. Onların aralarında Ehl-i Sünnet ise ‘mutasavvıfa’ nâmıyla şöhret bulup diğerlerinden üstün olarak ayrıldılar.’ (...)” Bkz. Türer, *Osman, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 75-76.

⁴⁰ Öngören, “Tasavvuf”, *DİA*, c. XL, s. 119.

⁴¹ Çetin, İsmail, *Tasavvuf*, Dilara Yayınları, Isparta, 2007, s. 8.

⁴² Çetin, a.g.e., s. 7-8.

⁴³ Çetin, a.g.e., s. 9-11.

⁴⁴ Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, s. 37; Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 48.

⁴⁵ Ateş, a.g.e., s. 48.

hâllerinden etkilenen bir Hristiyan emîrinin ilk hânkahı (tekkeyi) yaptırdığı rivâyet edilmiştir. Rivâyete göre Hristiyan emîri, ava çıktığı bir gün yolda iki kişinin farklı taraflardan gelip birbirlerini tanıyor gibi muhabbetlerini ve sahip oldukları azığı paylaşıp tekrar yollarına devam ettiklerini görmüştür.⁴⁶ Bunun üzerine emîr, bunlardan birini çağırması ve aralarında şu konuşma geçmiştir:

“-O adam kimdi?

-Bilmiyorum.

-Senin neyin olur?

-Hiçbir şeyim.

-Nereliydi?

-Bilmem.

-Peki, sizi böylesine birleştiren ülfet ve mahabbet nereden geliyor?

-O, bizim tarikatimizdendir. Yolumuz bir.

-Sizin toplandığınız bir yeriniz var mı?

-Hayır.

-O halde size bir yer yapayım da orada toplanın. Ve bu emîr, o yeri Ramelleh’de yaptı.”⁴⁷ Bu rivâyete göre sûfiler birbirlerine muhabbet duymuşlar, aynı yaşantı tarzını tercih etmeleri ile aralarında yakınlık duygusunu hissetmişlerdir.

Tasavvuf hareketinin öncü sûfilerinin Abbâsîler döneminde yaşadığı rivâyet edilmektedir. Nitekim Ebû Hâşim el-Kûfî, Şakîk-ı Belhî (ö. 161/778), Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781 [?]), İbrâhim b. Edhem (ö. 166/783), Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Râbiatü’l-Adeviyye, Fudayl b. İyâz (ö. 187/803), Ebû Süleyman ed-Dârânî (ö. 215/830), Ma’rûf-i Kerhî, Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848), Hâtim el-Esam (ö. 237/851), Ahmed b. Âsım el-Antâkî (ö. 239/853), Ahmed b. Hadraveyh (ö. 240/854), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), Zünnûn el-Mısırî (ö. 245/859 [?]), Ahmed b. Ebu’l-Havârî (ö. 246/860), Yahyâ b. Muaz er-Râzî (ö. 258/872), Ebû Saîd el-Harrâz (ö. 277/890 [?]), Sehl et-Tüsterî (ö. 283/896), Ebu’l-Hüseyin en-Nûrî (ö. 295/908), Cüneyd-i Bağdâdî, Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc (ö. 310/922), Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932), Şiblî (ö. 334/946), İbn Haff (ö. 371/982) gibi sûfilerin Abbâsîler döneminde yaşadıkları aktarılmıştır. Ayrıca tasavvufa kaynak teşkil eden ilk eserler bu

⁴⁶ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 48.

⁴⁷ Ateş, *a.g.e.*, s. 49.

dönemde yazılmıştır.⁴⁸ Dolayısıyla sahâbîden sonra tâbiîn ve tebeu't tâbiîn döneminde yaşamış önde gelen sûfiler ve zâhidler tasavvuf alanının en değerli şahsiyetleri olarak tarihe geçmişlerdir. Ayrıca tasavvuf hareketinin Süfyân-ı Sevrî (ö. 161/778) ile şöhret bulduğu da nakledilmiştir.⁴⁹

Bu tez çalışması kadın sûfilerden Râbiatü'l-Adeviyye hakkında olduğu için tasavvufta kadına verilen değeri incelemeyi gerekli gördük.

4.1. Tasavvufta Kadının Yeri

İslâmiyet kadına değer vermiş, onun kendini geliştirmesi için gereken imkânları sunmuştur.⁵⁰ Tasavvufun temelinde de hoşnutluk anlayışı hâkim olduğu için tasavvuf, erkek ve kadın arasında fark gözetmemektedir. Nitekim erkekle kadın bazı yaratılış özellikleriyle farklılık gösterebilir de aynı hak ve sorumluluklara sahiptirler.⁵¹

Tasavvuf kaynaklarında velîlik mertebesindeki kadın sûfilere yer verilmiştir. Allah'a samimi bir şekilde kulluk etmeyi amaçlayan tasavvuf ilminde, cinsiyet ayrımı söz konusu değildir.⁵² Nitekim tasavvufun cinsiyet farkı gözetmeyen bir ilim olmasının en belirgin özelliklerinden biri de önde gelen sûfilerden olan erkeklere velî, kadınlara da velîyye sıfatının verilmesidir.⁵³ Zîrâ mânevî anlamda yükselen kadınlara İslâm tarihinde “Allah dostu” denilerek hürmet edilmiştir. Dolayısıyla zühd hayatını tercih edenler için erkekle kadın arasında fark gözetilmemiştir.⁵⁴

Genellikle erkek sûfilerin isminin bulunduğu tasavvuf eserlerinde az da olsa kadın sûfilere de yer verilmiştir.⁵⁵ Kuşeyrî, Kelâbâzî ve Hucvirî eserlerinde kadın sûfilere pek değinmezken Molla Camî ise *Nefahat'ül-Üns*'te otuza yakın kadın sûfiden bahsetmiştir. Kadın sûfilere daha geniş yer vermiş olan sûfî yazar ise İbnü'l-Cevzî olarak bilinmektedir. İbnü'l-Cevzî *Sıfatu's-Safve* eserinde bir kısmı esir ve cariye

⁴⁸ Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbâsîler”, *DİA*, c. I, İstanbul, 1988, s. 43; Ulu, Arif, “Tebeu't-tâbiîn”, *DİA*, c. XL, İstanbul, 2011, s. 218.

⁴⁹ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2011, s. 53.

⁵⁰ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Râbiatü'l-Adeviyye*, ed. Şükran Eser Gökner, Kutsal Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014, s. 24.

⁵¹ Uludağ, Süleyman, “Tasavvufta Kadın”, *Dinî ve Topumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*, İstanbul, 2012, s. 290.

⁵² Şişman, *Kadın Evliyâ Menkıbeleri*, s. 16.

⁵³ Doğrul, *a.g.e.*, s. 25.

⁵⁴ Doğrul, *a.g.e.*, s. 25.

⁵⁵ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003, s. 91; Bardakçı, Mehmet Necmettin, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, *Araştırmalar -İnsan Bilimleri Araştırmaları-*, Yıl:7, S. 13, 2005, s. 32.

oluşan kadın sûfiler hakkında bilgiler vermiştir.⁵⁶ Ayrıca Ebû Nuaym el-İsbehânî'nin (ö. 430/1038) *Hilye*'sinde ve Şa'ranî'nin (ö. 973/1565) *Tabakatu'l-Kübra*'sında kadın sûfilerin isimleri zikredilmiştir. Ancak İbnü'l-Cevzî, Ebû Nuaym'ın eserinde kadın sûfilerden çok az bahsedilmesini eleştirmiştir.⁵⁷

Bazı mutasavvıflar ilk kutbun Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma olduğunu söylemişlerdir.⁵⁸ Bir zâta, “abdâlin kaç tane olduğu” sorulmuş, o zât “kırk nefes” cevabını vermiş; “niçin kırk erkek değil de kırk nefes” demesinin nedenini sorduklarında ise o zât, “aralarında kadınların da var olduğunu” söylemiştir.⁵⁹ Bu açıklamada “nefes” kelimesinin hem erkeği hem de kadını kapsaması, tasavvuf ilminin kadına verdiği değeri göstermektedir. Ancak büyük velîler arasında kadınlar bulunmasına rağmen çoğunluğunun erkek olması sebebiyle genellenmiş bir tabir olan “Allah adamları” kelimesi kullanıldığı nakledilmiştir.⁶⁰ Bazı sûfilere göre “ricalu'l-gayb” arasında kadınlar da bulunmaktadır bu ise er olanlar, kâmil olanlar anlamında değerlendirilmiş ve âyette geçen “*Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.*”⁶¹ ifâdesini bu açıdan yorumlamışlardır.⁶²

Sûfî kadınların müzekker sayılması ise onların diğer kadınlara göre daha sabırlı ve müzekkerlerin duygusal özelliklerine sahip olmalarından kaynaklandığı şeklinde de yorumlarda bulunulmuştur. Bu düşünceye göre Râbiatü'l-Adeviyye darağacına asılı bir adamı gördüğünde “*O dille Allah'tan başka ilâh yoktur! derdin.*”⁶³ dediği nakledilmiştir. Şayet bu söz Râbia'ya ait ise o, kadınlar gibi duygusal davranmamış, ölen kişinin bir zamanlar Allah'ı zikretmesinin son bulduğunu vurgulamıştır. O, ölümün soğuk yüzünü düşünüp üzmekten daha çok Allah'ı zikreden bir kişinin vefâtını mânevî anlamda yorumlamıştır.⁶⁴

Ferîdüddin Attâr, velîlikte erkekle kadın arasında fark olmayacağını, Allah'ın kişinin dış görünüşe bakmayacağını ancak kalplerdeki niyetlere bakacağını açıklamıştır.⁶⁵

⁵⁶ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 91; Uludağ, “Tasavvufta Kadın”, s. 292.

⁵⁷ Küçük, Hülya, “Tasavvufta Kadın”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD)*, S. 7, Konya, 1997, s. 391.

⁵⁸ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 38.

⁵⁹ Uludağ, *a.g.m.*, s. 293; Smith, *a.g.e.*, s. 38-39.

⁶⁰ Uludağ, *a.g.m.*, s. 293.

⁶¹ Nisâ 4/34.

⁶² Kara, *a.g.e.*, s. 92. Râbiatü'l-Adeviyye'nin bu konuda ileri sürdüğü bir düşüncesine rastlanmamıştır.

⁶³ Michon, Jean-Louis, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, trc. Nurullah Koltas, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 166.

⁶⁴ Michon, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, s. 166.

⁶⁵ Smith, *a.g.e.*, s. 38.

Rivâyete göre Meryem el-Basriyye (ö: ?)⁶⁶, erkeklerin bir nefsi dokuz aklı; kadınların dokuz nefsi, bir aklı olmasına rağmen erkeklerin nefislerine uymalarının sebebini Râbia'ya sormuş. Râbia, nefsin müennes olduğunu ancak nefsi terbiye etmek için erkek ve kadın arasında farkın bulunmadığını ayrıca erkeğin dokuz akılla bir nefsinin kurtaramamasının şaşılacak bir durum olduğunu açıklamıştır.⁶⁷ Dolayısıyla erkek ve kadın, nefsine hükmetmesine bağlı değerlendirilmektedir.

Yine bir gün Râbiâ'ya kadın ve erkek arasında fark olmadığını söylemesinin nedeni sorulmuş. Soruyu soran kimseler, erkeklerin faziletlerinin daha fazla olduğunu, kerâmetin erkeklerin beline takıldığını ve nübüvvetin hiçbir kadına verilmediğini söylemişler. Râbia, erkek için söylenenlerin doğru olduğunu ancak bencillik, kibir gibi huyların erkeklerde daha çok öne çıktığını ve “*Ben, sizin en yüce Rabbinizim! dedi.*”⁶⁸ âyetinde geçen ifâdelerin herhangi bir kadının dilinden çıkmadığını açıklamıştır.⁶⁹ Nitekim âyetlerde Firavun'un⁷⁰ kibri ile Nemrut'un⁷¹ zâlimliği örnek gösterilmektedir. Sonuçta asıl mesele nefse gâlip gelip takvâyâ ulaşmaktır.⁷²

İslâm tarihinde değerli birçok kadının örnek yaşantısından ve görüşlerinden istifâde edilmiştir. Nitekim âlimler, kadın sûfilerin irşatlarından faydalanmışlardır. Örneğin İbn Arabî, Fatıma bint Musennâ'nın (ö: ?) irşatlarından yararlanmışır. Zünnûn, Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî, Cüneyd, Ahmed b. Ebu'l-Havârî, Serî es-Sakatî (ö. 251/865) ve Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165) gibi sûfileri de uyaran kadın sûfiler zikredilmiştir.⁷³ Yine ilmiyle, gece ibâdetleriyle ve Hz. Aişe'den hadis rivâyet etmesiyle tanınmış Muâze el-Adeviyye'nin (ö. 83/702) ilminden Hasan-ı Basrî istifâde etmiştir. Münîbe el-

⁶⁶ Meryem el-Basriyye, Basra'da Râbia'nın zamanında yaşamış, onunla sohbet etmiş ve ona hizmet etmiş ve muhabbet ile ilgili sözler söylemiş sûfi kadınlardandır. Bkz. Aşkar, Mustafa, “Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtı'n-Nisâ”, *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 5, S. 13, Ankara, (Temmuz-Aralık) 2004, s. 91.

⁶⁷ Erol Aykaç, Sadiye, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 96.

⁶⁸ Nâzi'ât 79/24. Âyetle bahsedilen kimse Firavun'dur. “*Firavun'a git! Çünkü o çok azdı.*” Bkz. Nâzi'ât 79/17.

⁶⁹ Attâr, Ferîdüddin (ö. 618/1221), *Tezkiretü'l-Evliyâ*, trc. M.Z.K., Nûru Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1964, s. 137; Attâr, Ferîdüddin (ö. 618/1221 *Tezkiretü'l-Evliyâ*, trc., Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa, 1984, s. 122-123; Attâr, Ferîdüddin (ö. 618/1221), *Tezkiretü'l-Evliyâ (Eski Türkiye Türkçesi ile Tercümesi)*, trc. Orhan Yavuz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 101; Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, s. 43; Küçük-Ceyhan, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA*, c. XXXIV, s. 381.

⁷⁰ Kur'an-ı Kerim'de Firavun'un kibrini anlatan âyetler birden fazladır. Bir âyetle şöyle buyrulmuştur: “*Sonra onların ardından da Firavun ve toplumuna Musa ile Harun'u mucizelerimizle gönderdik, fakat onlar kibirlendiler ve günahkâr bir toplum oldular.*” Bkz. Yûnus 10/75.

⁷¹ Kur'an-ı Kerim'de Nemrut'un kibrini anlatan âyetler birden fazladır. Bir âyetle şöyle buyrulmuştur: “*Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrâhim ile tartışmaya giren (Nemrut'u) görmedin mi! İşte o zaman İbrâhim: Rabbim hayat veren ve öldüren, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrâhim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.*” Bkz. Bakara 2/258.

⁷² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 101; Erol Aykaç, a.g.e., s. 97.

⁷³ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 92.

Basriyye (ö: ?), ibâdete düşkünlüğü ile tanınmıştır. İlk zâhidelerden Şa'vâne (ö. 176/792) ise Allah korkusundan dolayı sürekli ağladığı için gözlerini kaybetmiştir.⁷⁴ Bu açıklamalar ışığında kendilerini ibâdete adanmış, erkek sûfilere yol göstermiş ve dînî ilimlerde derinleşmiş kadın sûfiler yaşamıştır.

Sonuç olarak yukarıdaki açıklamalara göre tasavvufta özellikle sûfilik alanında kadına değer verilmiş ve sûfiler arasında kadınla erkek arasında fark gözetilmemiştir. Nitekim Râbiatü'l-Adeviyye ve onun gibi kadın sûfilere verilen değerden bu kanıya ulaşmaktayız.

4.2. Râbiatü'l-Adeviyye'nin Tasavvuftaki Yeri

Râbiatü'l-Adeviyye, meşhur kadın sûfiler arasında “*ümmü'l-hayr*” lakabıyla anılmıştır. O, kendisine gelen hediyeleri kabul etmemiş, dünyaya ihtiyacı olmadığını sık sık dile getirmiş ve yaşlılığında sünbül “*sinn-i bal her halde sünbül*” gibi halsizleşmiş, beli bükülmüş ve seccâdesinin gözyaşlarıyla ıslandığı görülmüştür.⁷⁵ Hasan-ı Basrî ve Râbiatü'l-Adeviyye korku, hüzn ve sevgi anlayışlarını içeren Basra mektebinin sûfilerindendirler. Korku ve hüzn anlayışının hâkim olduğu bu dönemde Râbia da ağlayarak yaşamıştır.⁷⁶ Ancak onun ağlaması korkudan değil sevgiden dolayıdır. Onun beklentisiz olarak Allah'ın cemâlini görme arzusunun sonucu ilâhî aşk anlayışı ortaya çıkmıştır. Böylece onun bu anlayışı tasavvuf edebiyatında ve sûfiler arasında en önemli konular arasında sayılmaya başlamıştır.⁷⁷

Tasavvuf tarihinde, kadın sûfilerin ilk temsilcilerinden kabul edilen Râbiatü'l-Adeviyye ilâhî aşkıyla ve Kur'ân okunurken kendinden geçecek derecede vecd hâliyle dikkat çekmiştir.⁷⁸ Râbia ibâdetlerini gizli yapmaya dikkat etmiş yani insanlar tarafından ibâdetleriyle övülmekten kaçınmış, dünyadan beklentisi olmamış sadece âhiret hayatı için yaşamaya özen göstermiştir. Ebû Tâlib el-Mekkî, Kuşeyrî, Sühreverdî, Gazzâlî ve İbn Arabî gibi sûfî yazarlar Râbia hakkında çeşitli bilgilerden yola çıkarak yorumlarda bulunmuşlardır.⁷⁹

⁷⁴ Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, s. 33.

⁷⁵ Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri*, s. 91.

⁷⁶ Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, s. 54.

⁷⁷ Bolat, Ali, “Tasavvuf'un Doğuşu: Basra Mektebi”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 127; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 74.

⁷⁸ Bardakçı, *a.g.m.*, s. 33.

⁷⁹ Küçük-Ceyhan, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA*, c. XXXIV, s. 381.

Ferîdüddin Attâr'a göre Râbia, çağdaşları arasında birtakım sözleriyle, yaşantısıyla ve bilgisiyle en tesirli sûfiler arasında sayılmaktadır.⁸⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, Râbia'yı "hulle" (Allah ile dostluk) makâmına yerleştirmiş ve Süfyân-ı Sevrî'den daha üstün bir mertebede görmüştür.⁸¹ İbn Arabî ise sevgi anlayışıyla öne çıkan ve ibâdetleri sadece Allah için yapanlar arasında Râbia'yı, Abdülkâdir-i Geylânî'yi ve Şiblî'yi aynı mertebeye değerlendirmiştir. Râbia, İlâhî aşkın temsilci olduğu için Doğu ve Batı kültüründe tanındığı hatta köle olarak satıldıktan sonra Basra'dan Erzurum'a getirildiği ve kabrinin Erzurum'da Hasan-ı Basrî mahallesinde bulunduğu rivâyet edilmiştir.⁸²

Râbia'yı yaşadığı sürede birçok sûfi ziyâret etmiştir. Râbia, Mâlik b. Dînâr (ö. 131/748,) Süfyân-ı Sevrî, Şakîk-ı Belhî, İbrâhim b. Edhem, Rebâh Kaysî el-Basrî (ö. 180-195/810), Zünnûn el-Mısırî gibi meşhur sûfilerle görüşmüş hatta Süfyân-ı Sevrî'nin hadis rivâyet etmesini eleştirmiştir. Râbia, Muâze el-Adeviyye ile ayrıca gönüllü olarak ona hizmet etmiş olan Abde binti Şevvâl (ö: ?), Meryem el-Basriyye ve Leylâ el-Kaysiyye (ö: ?) gibi kadın sûfilerle de görüşmüştür.⁸³ Dolayısıyla sûfiler onun görüşlerinden istifâde etmişler, zâhid yaşantısını takdir etmişlerdir.

Râbiatü'l-Adeviyye karşılıksız bir aşkı tercih etmiştir. Yani o, ödül ve ceza beklemeden Allah'ın hoşnutluğunu ve aşkını kazanmayı hedeflemiştir. Ona göre seven kul, Allah'ın irâdesine teslim olarak huzur bulur.⁸⁴ Nitekim Allah aşkı kalbine yerleşmiş kimse nefsinin arzularından uzaklaşıp Allah'ın sevgisini ve rızâsını kazanmaya yönelmektedir.⁸⁵

4.3. Râbiatü'l-Adeviyye İle Aynı İsmi Taşıyan Sûfi Kadınlar

Râbiatü'l-Adeviyye ile yakın dönemlerde yaşamış iki kadın sûfiden daha bahsedilmiştir. Onunla aynı ismi taşıyan iki kadın sûfiden birisi Abdülvâhid b. Zeyd'in (ö. 177/793) eşi Basralı Râbia el-Ezdiyye (ö: ?), diğeri ise Ahmed b. Ebu'l-Havârî'nin eşi Şamlı Râbia (Râyia) bint İsmail (ö. 228/844)⁸⁶ olarak aktarılmıştır. Hatta Şamlı

⁸⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 111.

⁸¹ Küçük-Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", *DİA*, c. XXXIV, s. 381.

⁸² Küçük-Ceyhan, *a.g.m.*, c. XXXIV, s. 382.

⁸³ Küçük-Ceyhan, *a.g.m.*, c. XXXIV, s. 380.

⁸⁴ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, s. 139.

⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî (ö. 597/1201), *Allah Aşkı*, trc. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 55.

⁸⁶ Küçük-Ceyhan, *a.g.m.*, c. XXXIV, s. 380.

Râbia, kocası Ahmed b. Ebu'l-Havârî'yi eşi olmasından ziyâde tasavvuf kardeşliği nedeniyle sevdiğini söylediği rivâyet edilmiştir.⁸⁷

Câhiz (ö. 255/869), sahâbeden Ebu'd-Derdâ'nın (ö. 32/652 [?]) küçük eşi Ümmü'd-Derdâ'nın (ö. 30/650), Muâze el-Adeviyye'nin ve Râbia'nın o dönemin meşhur üç kadın zâhidlerinden olduğunu söylemiştir. Câhiz, bu zâhid kadınlardan en meşhurunun ise Râbia olduğunu belirtmiştir.⁸⁸

---

⁸⁷ Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, s. 34.

⁸⁸ Küçük-Ceyhan, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA*, c. XXXIV, s. 380.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'NİN HAYATI

Râbiatü'l-Adeviyye hakkında en geniş bilgileri aktaran Ferîdüddin Attâr onu şöyle tarif etmiştir: “*Hususî bir mahremiyet perdesi altında saklı ve ihlâs örtüsü ile gizli olan, aşk ve iştihakla tutuşan, yakîn ve yanık olmaya vurulan Meryem-i Safiye’ye nâib bulunan, erenler nezdinde kabul gören Râbiatu’l Adeviyye.*”⁸⁹ Attâr’ın bu ifâdelerine göre Râbia velîler arasında kabul görmüş ve Hz. Meryem gibi temiz bir hayat yaşamıştır. Tasavvuf anlayışında önemli görüşleriyle bilinen Râbia, sûfiler arasında öne çıkmış ve onun görüşleri yanında hayatı da örnek gösterilmiştir.

Râbia’nın hayatı hakkında çeşitli bilgiler mevcuttur. Ancak onunla ilgili aktarılan bazı bilgilerin kesinlik taşımadığı düşünülmektedir. Bunun sebeplerinden biri ise onunla aynı ismi taşıyan sûfî kadınların ismiyle karıştırılmasıdır. Onun hayatıyla ilgili ilk bilgiler ise daha çok menkıbelerden ve kerâmetlerden oluşmaktadır.⁹⁰ Bu bölümde Râbia’nın hayatına kaynaklarda geçen bilgiler ışığında yer verilecektir.

1.1. DOĞUMU VE AİLESİ

Râbia bint İsmâil el-Adeviyye el-Basriyye⁹¹ Basra’da 95/714 veya 99/718 yılında doğduğu rivâyet edilmektedir. “Ümmü’l-hayr” olarak tanınan Râbia’nın “Adeviyye” veya “Kaysiyye” nispetleriyle anılmasının sebebi Kays b. Adî kabilesinin âzatlî kölesi olmasından dolayıdır.⁹²

Râbia’nın babasının adı İsmâil’dir.⁹³ İsmâil Adve’de yaşayan Atikoğulları kabilesinin âzatlılarındandır.⁹⁴ Râbia’nın ailesinin hayatı sıkıntılarla geçmiştir. Dolayısıyla o da bu sıkıntılı hayattan etkilenmiştir. Ailesi geçimlerini sağlamak için Basra’ya yerleşmiş, İsmâil pazarda yük taşıyarak geçimini temin etmeye çalışmıştır.⁹⁵

⁸⁹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 110.

⁹⁰ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Râbiatü'l Adeviyye*, s. 33-34.

⁹¹ Avcı, Casim, “Nisbe”, *DİA*, c. XXXIII, İstanbul, 2007, s. 143.

⁹² Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 165; Küçük-Ceyhan, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA*, c. XXXIV, s. 380; Doğrul, *a.g.e.*, s. 35.

⁹³ Uyan, “Râbi’a-i Adeviyye”, *Menkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, I-III, Berekât Yayınevi, İstanbul, 1983, c. III, s. 1715.

⁹⁴ Erol Aykaç, *Dinle Rabia’nın Dilinden*, s. 26.

⁹⁵ Erol Aykaç, *a.g.e.*, s. 27.

Ailenin Râbia'dan önce üç kız evlatları olmuştur. Râbia, ailenin dördüncü kızı olduğu için, ona “dördüncü” anlamına gelen Râbia ismi verilmiştir.⁹⁶

Râbia'nın doğduğu geceyle ilgili bir menkıbe aktarılmaktadır. Menkıbeye göre fakir bir ailede dünyaya gelen Râbia'nın doğduğu gece evlerinde ihtiyaç olan şeyler bulunmadığı gibi bir aydınlatıcıları da yokmuş. Râbia'nın annesi, eşi İsmâil'e komşudan yakacak kandil yağı istemesini söylemiş. Râbia'nın babası, Allah'tan başka kimseden bir şey isteyemediği için komşunun kapısına kadar gitmiş, kapıyı çalmadan geri dönmüş. Bunun üzerine Râbia'nın annesi üzüntülü halde başını dizine koyarak uykuya dalmış ve rüyâsında Hz. Peygamber'i görmüş. Hz. Peygamber, Râbia'nın annesine üzülmemesini, kızı Râbia'nın Peygamber ümmetinden yetmiş bin kişiye şefaât edeceğini, eşi İsmâil'in yarın Basra vâlisi İsa Zâdan'a gitmesini ve rüyâda söylediklerini yazıp vâliye iletmesini tembihlemiştir. Hz. Peygamber, Râbia'nın annesinin rüyâsında vâlinin her gece Peygambere yüz salavât, cuma geceleri de dört yüz salavât gönderdiğini bu cuma gecesi ise unutmasının kefareti olarak, bu yazıyı ona getiren kişiye dört yüz altın vermesi gerektiğini söylemiştir. İsmâil, eşinin anlattığı bu rüyâdan etkilenmiş, bir kağıda Hz. Peygamber'in söylediği sözleri yazmış ve İsa Zâdan'a sabah erkenden gitmiştir. Vâli İsa, İsmâil'in ilettiği kağıdı okuyunca, İsmâil'e dört yüz altını ve buna ilave olarak pek çok altını da sadaka olarak vermiş ayrıca bir ihtiyacı olursa tekrar gelmesini söylemiştir. İsmâil, gerekli ihtiyaçları tamamlamış böylece geçimleri biraz olsun rahatlamıştır.⁹⁷ Bâzı rivâyetlerde mektubu okuyan Vâli İsa, “*Resûlullah bizi hatırladığı için, şükrâne olarak, fakîrlere bin dinâr, bu şeyhe de dörtyüz dinâr verin ve deyin ki, isterim ki yanıma gelsin onu göreyim. Fakat, öyle bir zâtın buraya gelmesini doğru görmem, bizim ona gidip, sakalımızı kapısının eşiğine sürmemiz uygun olur. Ama Allah için ne ihtiyacı olursa bize gelsin.*”⁹⁸ demiştir.

Râbia'nın doğduğu gece anlatılan bu menkıbe dışında, ailesi hakkında çok az bilgiye ulaşılmıştır. O, genç yaşta ailesini kaybetmiş ve uzun süre başka birine hizmet ederek yaşamını sürdürmüştür.

⁹⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 132; Ozak, Elhac Muzaffer, *Envâr-ül-Kulûb (Kalplerin Nurları)*, Salah Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 501; Uyan, “Rabi'a-i Advîyye”, *Menkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1715; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 91; Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, s. 28.

⁹⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 132; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 91; Aşkar, “Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtı'n-Nisâ”, s. 81-82. Bazı kaynaklarda rüyâyı gören kişinin Râbia'nın babası olduğu rivâyet edilmektedir. Bkz. Uyan, *a.g.e.*, c. III, s. 1715; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 41. Attâr'ın aktardığına göre İsa Zâdan bu kağıdı ileten kişinin yanına gitmiş, “*Onun benim yanıma gelmesi revâ değildir. Ben sana Peygamber hürmetine onbin kızıl altın veririm.*” demiştir. Bkz. Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 132.

⁹⁸ Uyan, *a.g.e.*, c. III, s. 1715.

1.2. ESÂRETİ VE ESÂRETEN KURTULUŞU

Râbiatü'l-Adeviyye bazı sahâbîler gibi kölelik imtihanından geçmiş ve maddî esâretine sabretmiştir. Bilâl-i Habeşî (ö. 20/641) ve Selmân-ı Farisî (ö. 36/656 [?]) gibi sahâbîler kölelik hayatı yaşamışlar ancak onlar mânevî hürriyetlerine kavuşarak maddî âlemden uzaklaşmışlardır. Onlar Allah'a imanlarıyla mânevî özgürlüklerine kavuşmuşlardır.⁹⁹ Râbia'nın köleliği ise zorla kaçırılması sonucu başkasına hizmet etmek şeklinde gerçekleşmiştir.

Ferîdüddin Attâr'ın anlattığına göre küçük yaşlarda Râbiatü'l-Adeviyye'nin anne ve babası vefât etmiştir. Dört kız kardeş kıtlık yıllarında zor zamanlar geçirmişler ve köle olarak farklı kimselere satılmışlardır. Râbia'yı satın alan adam genç, zengin bir tüccardır ve onu altı akçe (gümüş) karşılığında satın almıştır. Tüccar onu zor işlerde çalıştırmıştır.¹⁰⁰ Kanaatimize göre Râbia'nın bu esâreti yalnızlığı ve çaresizliği sonucu ortaya çıkan zorbalıkla oluşmuş bir durumdur. Râbia'nın babası kölelikten âzat edilmiştir. Bu nedenle Râbia'nın köle olması imkânsız iken maddî çıkar için zorla kaçırılıp satıldığı sonucunu düşündürmektedir.

Râbia bir gün yolda yürürken bir adamın kötü niyetle kendisine baktığını farkedip telaşlanmış, hızla kaçmak isterken yere düşüp kolunu incitmiştir. O anda Râbia secdeye kapanarak¹⁰¹ şöyle demiştir: “*Yâ Rabbi, garibim, annesiz babasız yetim ve öksüzüm; esir edilmişim, bir de kolum kırıldı. Bunlara üzülmüyorum. Ancak senin rızânı istiyorum. Bilmiyorum ki, benden râzı mısın! dedi. Bir ses duydu: ‘Üzülme, yarın öyle bir makâmda olacaksın ki, mukarreb melekler, sana imrenecekler.’ diyordu.*”¹⁰² Rivâyetlere göre Râbia bu olaydan sonra gündüzleri efendisine hizmet etmeye devam etmiş, her gününü oruçlu geçirmiş ve geceleri sabaha kadar namaz kılmıştır.¹⁰³

Menkıbeye göre Râbia'nın efendisi, bir gece onu secde halinde Allâhu Teâlâ'ya yalvarırken görmüştür. Râbia, tek arzusunun Allah'ın emrine uymak olduğunu bununla mutlu olduğunu ancak köleliği sebebiyle ibâdetlerini tam yapamadığını niyâz

⁹⁹ Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, s. 36.

¹⁰⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 132; Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 166; Uyan, “Rabi'a-i Adeviyye”, *Menkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1715; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 91; Aşkar, “Kadın Süfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n-Nisâ”, s. 82; Küçük-Ceyhan, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA*, c. XXXIV, s. 380; Erol Aykaç, *a.g.e.*, s. 33-34.

¹⁰¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 132; Hüseyin, *a.g.e.*, s. 166; Uyan, *a.g.e.*, c. III, s. 1715; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 91; Aşkar, *a.g.m.*, s. 82.

¹⁰² Uyan, *a.g.e.*, c. III, s. 1715-1716.

¹⁰³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 132; Hüseyin, *a.g.e.*, s. 166; Uyan, *a.g.e.*, c. III, s. 1716; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 91; Aşkar, *a.g.m.*, s. 83.

etmektedir. O sırada efendisi, bir kandilin havada asılı durduğunu, odayı aydınlattığını görmüş ve bu durumdan etkilenip Râbia'nın artık köle olmaması gerektiğini düşünmüştür. Efendisi, sabah olunca Râbia'yı azat ettiğini onun artık dilediğini yapabileceğini ama orada kalırsa ona hizmet edeceğini söylemiştir. Râbia, gitmeye karar vermiş, oradan ayrılıp küçük bir kulübeye yerleşmiş, ibâdetle vaktini geçirmiş ve geçimini kendi temin etmiştir.¹⁰⁴

Rivâyete göre Râbia bir günde bin rekât namaz kılmış, Hasan-ı Basrî'nin meclislerinde bulunmuştur.¹⁰⁵ O, Hasan-ı Basrî'nin talebelerinin sohbetlerinden istifade etmiş ve Rebâh b. Amr¹⁰⁶ ile tanışmıştır. Rebâh, Râbia'ya mânevî açıdan örnek olmuş ve ikisi ibâdet ederek vakitlerini geçirmişlerdir.¹⁰⁷ Râbia'nın çektiği tüm sıkıntılar onu zâhidliğe hazırlamıştır.¹⁰⁸

Attâr'ın naklettiğine göre Râbia hürriyetine kavuştuğu ilk zamanlarda ney üflemiş sonra ney üflemeyi bırakıp tevbe etmiş, küçük bir halvethâneye yerleşmiştir. Attâr bu rivâyeti kısaca açıklamış, ayrıntılı bilgi vermemiştir.¹⁰⁹

1.3. HAC YOLCULUĞU

Râbia esâretten kurtulduktan sonra hacca gitmek istemiştir. Bu konuyla ilgili anlatılan menkıbede, Râbia esâretten kurtulduktan sonra hac yolculuğu için eşyalarını eşeğine yüklemiş ancak yolda eşeği ölmüş. Kervandaki yol arkadaşları yükünü taşımak için yardım etmek istemişler, Râbia sadece Allah'tan yardım istediğini söylemiş. O zaman diğer yolcular yola devam etmişler, Râbia ise secdeye kapanıp Allah'a yalvararak eşeğinin öldüğünü, yolda kaldığını dile getirmiş, o sırada eşek dirilmiş, Râbia da yoluna devam etmiştir.¹¹⁰ Burada Râbia'nın sadece Allah'a teveccüh etmesinden dolayı Kâbe'ye bakışı, Hallâc'ın düşüncesini de yansıttığı belirtilmiştir.¹¹¹

¹⁰⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 133; Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 167; Uyan, "Rabi'a-i Adviiye", *Menkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1716; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 92; Aşkar, "Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n-Nisâ", s. 83.

¹⁰⁵ Uyan, *a.g.e.*, c. III, s. 1716; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 92.

¹⁰⁶ Rebâh ismi birkaç yerde farklı şekillerde geçmektedir. Rebâh Kaysî el-Basrî ismi için bkz. Küçük-Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", *DİA*, c. XXXIV, s. 380. Rebâh b. Amr el-Kaysî ismi için bkz. Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. el-Hüseyin (ö. 412/1021), *Kendilerini İbadete Adayan Sûfî Kadınlar*, Tahkik: Mahmud Muhammed et-Tanâhî, trc. Ali Akay, İlk Harf Yayınları, İstanbul, 2012, s. 33.

¹⁰⁷ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabi'atü'l Adeviyye*, s. 48.

¹⁰⁸ Doğrul, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁰⁹ Doğrul, *a.g.e.*, s. 44.

¹¹⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 133; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 92; Aşkar, *a.g.m.*, s. 83; Küçük-Ceyhan, *a.g.m.*, c. XXXIV, s. 380.

¹¹¹ Küçük-Ceyhan, *a.g.m.*, c. XXXIV, s. 380.

Menkıbeye göre Râbia, biraz daha yol aldıktan sonra Allah aşkıyla gidemez olduğunu, Kâbe'nin bulunduğu yere gelmesini dilemiştir. Râbia, o sırada bir ses işitmiş, “onsekiz bin âlemin katına giresin”¹¹², biraz daha ilerlediğinde Kâbe'yi karşısında görmüş bunun üzerine, “ben evi ne yapayım bana evin sahibi gerek” demiştir.¹¹³ Bu menkıbeye göre Râbia hac yolculuğu sırasında her şeyi Allah'tan istediğini, Kâbe'nin sahibini görmeyi dilediğini ifâde etmiştir. Kanaatimize göre Râbia'nın söylediği rivâyet edilen “ben evi ne yapayım bana evin sahibi gerek” sözü Kâbe'nin sahibine saygısını ifâde etmek içindir. Elbette Râbia, Kâbe'nin sahibi için Kâbe'ye hürmet duymaktadır. Kâbe'nin karşısına gelmesi hâli ise bir menkıbeden ibârettir.

Rivâyete göre İbrâhim b. Edhem her adımımda iki rekât namaz kılarak on dört yılda Mekke'ye ulaşmış fakat Kâbe'yi yerinde görememiştir. Bu duruma şaşırان İbrâhim b. Edhem gözümde körlük mü var diye düşünmüş, o sırada kendisinin gözünde körlük olmadığını ancak Allah'a yönelmiş olan kuluna Kâbe'nin gönderildiğini söyleyen bir ses işitmiştir. İbrâhim, bu kulun nasıl bir makâmda bulunduğunu ve nazının Allah katında nasıl geçerli olduğuna şaşırmış, tam geri döneceği sırada Râbia ile karşılaşmıştır. İbrâhim, Râbia'yı görünce bu hâlin nedenini ona sormuş. Bunun üzerine Râbia, İbrâhim'in namaz kılarak Kâbe'ye geldiğini, kendisinin ise niyâzda bulunarak geldiğini söylemiştir.¹¹⁴ Kanaatimize göre bu menkıbede belirtilmek istenen nokta gönülden yapılan niyâzın önemiyle ilgilidir.

Menkıbeye göre Râbia haccını tamamlayarak Basra'ya dönmüş, bir yıl sonra Kâbe'ye tekrar gitmek istemiş. Râbia bu niyetle, geçen yıl Kâbe bana geldi, bu yıl Kâbe'ye kendim gideyim diye düşünmüştür. Yedi yıl zorlu bir yolculuk sonucu Arafat dağına ulaşan Râbia bir ses işitmiş:

-Ey kul! Bu ne haldir ki sen bizi istersin, eğer sen dilersen biz tecelli ederiz. Râbia bu hitabı işitince:

-Ey Rabbim! Senin günahkâr kulunun bu tecelliye katlanacak mertebesi yoktur. Senin tecelline dağlar bile katlanamaz, paramparça olur. Benim için bu zordur ama âcizliğimle dilenirim demiş. Râbia bu sözü üzerine şu hitabı işitmiş:

¹¹² Râbia'nın duyduğu ses şöyle aktarılmıştır: “Ya Râbia! On sekiz bin âlemin kanına giriyorsun! Ortılığı karıştıracaksın! Görmedin mi, Musa (a.s.) didar isteyince, tecellinin bir zerresini dağın üzerine atıverdim, bunun üzerine dağ kırk parça oldu.” (Araf 7/143) Bkz. Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 113.

¹¹³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 133; Uyan, “Rabi'a-i Advîyye”, *Menkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1716; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 112-113; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 92; Aşkar, “Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Velîyyâtî'n-Nisâ”, s. 83.

¹¹⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 133; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 113; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 93. Bu menkıbede geçen sûfinin Hasan-ı Basrî olduğu aktarılmıştır. Bkz. Aşkar, *a.g.m.*, s. 84.

-Ya Râbia! Senin âcizlik makâmına ermen, yetmiş bin perde geçmen gerek. Şimdi yukarı bak. (Râbia başını kaldırıp yukarı bakmış, havada kandan bir deniz görmüş.) Bu deniz bize kavuşmayı isteyen âşıkların gözyaşıdır. Çoğu ilk menzil içinde kaldılar, hiç izleri kalmadı. Yokluk makâmına varmayınca var olunmaz. Râbia:

-Bir ışık ben âciz kuluna göster demiş.

-Yedi yıl bin bir zorlukla Kâbe'ye varanın makâmı budur, hitabını işittiğinde ise Râbia:

-Ey padişah! Ben önceden senin evine itibar eylemedim de Seni diledim, bu kez ona lâıyk olamadım demiş, Basra'ya geri dönmüş ve ibâdetlerini arttırmıştır.¹¹⁵

Râbia hac sonrası Basra'ya döndüğünde Hayyûne'ye (ö: ?)¹¹⁶ yeniden doğmuş gibi olduğunu artık sadece Allah için yaşayıp insanlardan uzaklaşmayı arzuladığını söylemiştir.¹¹⁷

Râbia'nın Kâbe ile ilgili düşünceleri ibâdetlerine güvenmesi nedeniyle değil, Yüce Allah'a hissettiği ilâhî aşkının bir yansıması olarak yorumlanmıştır. Onun gösterdiği bazı cüret ve cesareti ilginç görülmüştür. Hatta mutasavvıfların hiçbiri ne onun asrında ne de daha sonraki asrda Kâbe hakkında ilginç sözlere cesaret edememişlerdir.¹¹⁸

Râbia'nın hac yolculuğu esnâsında yaşadığı olaylar, daha çok kerâmetlerden oluşmaktadır. Yorumlardan biri de, Râbia haccın farz olduğunu bilerek Kâbe'yi ziyaret etmiş, bu ziyaretlerinde imanını arttırmayı ve tefekkür etmeyi amaçlamıştır. O, hac ile ilgili düşüncelerine zamanla tasavvufî mânâlar yüklemiştir.¹¹⁹

1.4. BEKÂRLIĞI SEÇMESİ

Râbia, zühd hayatına ve ilâhî aşkına engel olacağını düşündüğü için evliliği tercih etmemiştir.¹²⁰ O, evliliğin mânevî hedeflerine ulaşmaya engel olacağını düşünmüştür.¹²¹ Râbia'nın bu düşüncesi evliliğe karşı olduğu anlamına gelemez. O,

¹¹⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 133-134; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 113-114; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 93; Aşkar, "Kadın Sûfleri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n-Nisâ", s. 84.

¹¹⁶ Alıntı yapılan kaynakta, Hayyûne isimli kişi Râbia'nın kölelikten kurtulduktan sonra Basra'da karşılaştığı ve yanında bir süre kaldığı yaşlı bir kadın sûfidir. Hayyûne'nin mescidin yanındaki bir kulübede yaşadığı rivâyet edilmiştir. Bkz. Daniş, Münire, *Aşk ile Hû (Rabia, İlâhî Aşkın Nefesi)*, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2011, s. 45; Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, s. 55.

¹¹⁷ Daniş, a.g.e., s. 45.

¹¹⁸ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü'l-Adeviyye*, s. 76.

¹¹⁹ Doğrul, a.g.e., s. 71-72.

¹²⁰ Bolat, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 127.

¹²¹ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 45.

sadece Allah’a daha çok ibâdet etmek amacıyla evliliğe sıcak bakmadığını akla getirmektedir.

Rivâyete göre Basra vâlilerinden ve Hâşimî kabilesinden Muhammed b. Süleyman el Hâşimî (ö. 172/788) Basra âlimlerinden kendisine bir eş tavsiye etmelerini istemiş, onlar da Râbia’yı uygun görmüşler. Bu tavsiye üzerine Muhammed, günlük seksen bin dirhem kazandığını hatta fazla çabalamasına gerek kalmadan gelirini yüz bin dirheme çıkarabileceğini belirterek Râbia’ya evlenme konusunda cevap vermesi için bir mektup yazmıştır. Râbia, bu mektubu okuyunca dünyalık şeylerin gam ve kederini arttırdığını, zâhidliğin ise kalp ve beden için huzur getirdiğini ayrıca Muhammed’in mektubu okuyunca azığını alıp ölüm için hazırlanmasını, oruç tutmasını ve iftarının ölüm olmasını tavsiye etmiştir. Kendisinin ise servete düşkün olmadığını, onun servetinin iki misli kendisine verilse önemsemeyeceğini zîrâ bir saniye bile Allah’ı anmasına engel olacak hiçbir şeye değer vermediğini belirtmiştir.¹²² Râbia’ya göre evlilik ve servet Allah’ı anmaya engel şeylerdir. O, ibâdetlerinden bir an bile ayrı kalmak istememiştir.

Râbia’ya, niçin evlenmediğini sorduklarında, Râbia üç sorusu olduğunu, eğer bu soruların cevaplarını verirlerse evleneceğini söylemiştir. Râbia’nın sorularından birincisi, ölüm anında imanını kurtarıp selâmete ulaşabilecek mi? İkincisi, kıyâmet gününde amel defterini sağ tarafından mı, yoksa sol tarafından mı verecekler? Üçüncüsü ise, herkesin hesabı görüldükten sonra bir grup cehenneme bir grup cennete giderken, acaba kendisi hangi grupta bulunacaktır? Râbia böyle zorlu günler için hazırlanması gerekirken evliliği nasıl düşünebileceğini söyleyip kaygısını dile getirmiştir.¹²³

Râbia’nın evlilikle ilgili görüşleri dikkate alındığında şu şiir ona atfedilmiştir:

“Kardeşlerim, benim rahatım yalnızlığımdadır.

Sevgilim daima yanımdadır.

Aşkıyla aldığım lezzet zahmetimin devası,

¹²² Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *İhyâ-u Ulûm’id-Dîn*, I-IV, trc. Ali Arslan, Merve Yayınları, İstanbul, 1992, c. III, s. 247. Kûtü’l-Kulûb eserinde Râbia’nın mektuba verdiği cevap şöyle aktarılmıştır: “Bana ait bir kul olman ve her şeyinin bana ait olması beni sevindirmez. Sen beni, bir anlık kadar dahi olsun Allah Teâlâ’yı anmaktan alıkoydun. Bu günah bana yeter.” Bkz. Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Ebi’l-Hasan Ali b. Atiyye el-Harisî (ö. 386/1006), *Kûtü’l-Kulûb (Mahbûb ile Muamelede Kalplerin Azığı ve Müridin Tevhid Makamına Giden Yolu)*, I-IV, trc. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2004, c. III, s. 191.

¹²³ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 135-136; Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 172-173; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 118; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1988), s. 97-98; Aşkar, “Kadın Sûfilere Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî’n-Nisâ”, s. 87. Margaret Smith, bu menkıbede soru soran sûfilere birisinin Hasan-ı Basrî olduğunu hatta konuşmanın Râbia ile Hasan-ı Basrî arasında geçtiğini nakletmiştir. Bkz. Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 46-47.

O'nun cemâli benim mihrabım, kiblegâhımdır.

Razı olmadan ölürsem yazık dünyadaki endişelerime, kederlerime.

Ey kalbimin tabîbi,

Şifamı sana kavuşmakla buldum.

Kendimi bütün mahlûkattan ayırdım.

Seninle bir olmak tüm umudum, tüm arzum."¹²⁴

Bu şiire göre Râbia Allah'ı sürekli yanında hissetmektedir, onun tek gâyesi Allah'ın rızâsına lâayık olarak yaşamaktır. Râbia gönlünün içindeki yârî (sevgiliyi) ifâde ederken, "Gönlümün içinde konuştuğum bir kimse varsa yalnız Sensin. Başkaları ise benim dış yüzümle konuşurlar. Dış yüzüm, yanımda oturanlarla beraberdir. Gönlümün enîsi ise gönlümün içindeki Yârdır." demiştir.¹²⁵ Kanaatimize göre Râbia bu sözleriyle görünürde insanlar içinde bulunmasına rağmen kalbinin sürekli Hakk ile berâber olduğunu ve iç âleminde sadece Allah ile konuştuğunu belirtmek istemiştir.

Rivâyete göre bir defasında Abdülvâhid b. Zeyd¹²⁶ Râbia'ya talip olmuştur. Râbia, Abdülvâhid'e kendisinde şehveti gösteren ne gördüğünü sormuş ve onun şehvet düşkünü olduğunu, kendisi gibi şehvet düşkünü aramasını sert bir şekilde ifâde etmiştir.¹²⁷

Bir gün Hasan-ı Basrî Râbia'ya, "ister misin sana nikâh edelim?" diye sorduğunda Râbia, "nikâh vücut üzerine uygundur, bende vücut yoktur. Olmayan, nesneye nikâh nasıl olur?" demiştir. Hasan-ı Basrî, "yokluğu nerede buldun?" diye sorunca Râbia, "kendimi yok etmede buldum." cevabını vermiştir.¹²⁸ Râbia kendini yokluk makâmında bilmiştir.

Hasan-ı Basrî'nin anlattığına göre, bir gün Hasan-ı Basrî ile Râbia hakikat ve tarikat hakkında konuşarak bütün bir gün ve geceyi birlikte geçirmişler, ne Hasan'ın

¹²⁴ Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 170; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 47.

¹²⁵ Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, s. 55.

¹²⁶ "Abdülvâhid b. Zeyd, Basra'daki 'ağlayan zâhidler'dendir. Kaynaklarda, Mâlik b. Dînâr'ın vaazını dinlerken yüksek sesle ağlaması yüzünden yanındakilerin vaâzı takip edemedikleri, ağlarken kendinden geçtiği, meclisinde bulunanların da aynı şekilde vecde geldikleri, hatta vecdden ölenler olduğu bildirilmektedir. (...) Onun sürekli olarak sevgi ve aşktan bahsettiği, sevgi üzerinde fazla duran bir zümreyle beraber olduğu, çevresinde bu anlayışta bir cemaatin oluştuğu ve Râbiatü'l-Adeviyye'ye evlenme teklifinde bulunduğu rivâyet edilmektedir." Bkz. Uludağ, Süleyman, "Abdülvâhid b. Zeyd", *DİA*, c. I, İstanbul, 1988, s. 282.

¹²⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, c. III, s. 191; Küçük-Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", *DİA*, c. XXXIV, s. 380.

¹²⁸ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 135; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 97; Aşkar, "Kadın Sûfîleri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n-Nisâ", s. 87.

aklından erkek olduğu geçmiş, ne de Râbia kadın olduğunu hatırlamış. En sonunda Hasan kendisini hüsranda, Râbia'yı sâdık ve ihlâslı olarak görmüştür.¹²⁹

Râbia'nın yaşadığı dönemdeki mutasavvıflar genellikle yalnız yaşamayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla sûfilerin bir kısmına göre evlilik kişinin mânevî yükselişine engel olan bir tercihtir.¹³⁰ Sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde nikâhın yerine getirilmesi önemli bir sünnet olarak değerlendirilmiş ve kadının zâhidliğe engel olmadığı kanaati hâkim olmuştur. Ancak İslâm fetihleriyle fethedilen yerlerde ruhban hayatını benimseyenler de ortaya çıkmıştır.¹³¹ Bazı sûfiler, İbrâhim b. Edhem, Râbiatü'l-Adeviyye ve Bişr el-Hâfi (ö. 227/841) gibi büyük sûfilerin bekârlığı seçmelerinden etkilendikleri için evliliğe karşı bir düşünce başlatmışlardır. Mâlik b. Dînâr'a niçin evlenmediği sorulduğunda, o dünyayı üç talâkla boşadığını ve bir daha ona dönmeyeceğini söylemiştir. Hasan-ı Basrî kişinin hayır içinde olmasını mal ve kadınla meşguliyetten uzak kalmasına bağlamıştır. Ancak bekârlığı tercih etmiş olan Bişr el-Hâfi ve İbrâhim b. Edhem gibi ilk sûfiler, evliliğin yine de daha faziletli olduğuna inanmışlar ve evliliği tavsiye etmişlerdir. Fakat sûfiler arasında bekâr kalmayı daha faziletli görmeye başlayan bir düşüncenin oluşmasına engel olamamışlardır.¹³² Bu bilgilere göre evlilik düşüncesine karşı ortaya çıkan tavırlar bazı sûfilerin zâhidliği tercih etmeleri nedeniyledir. Râbia da evliliği kendi zühd hayatı için kabul etmemiş, yalnız yaşamayı tercih etmiştir. Râbia'nın mânevî hâlleri ise nakledilen kerâmetler ile desteklenmiştir.

1.5. KERÂMETLERİ

Kerâmet sözlükte, iyi ve ahlâklı olmak, değerli ve cömert olmak gibi mânâlara gelir. Kerâmetin terim anlamı ise Allah'ın sâlih, takvâ sahibi velî kullarında zuhûr eden olağanüstü hâllerdir.¹³³ Kerâmetin tasavvuftaki mânâsı peygamberlik iddiası olmadan bir kişide harikulâde bir hâlin meydana gelmesidir. Kerâmet bir velîlik işaretidir.¹³⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde kerâmet terim olarak geçmemektedir. Ancak hârikulâde hâller olarak âyet ve hadislerden örnekler aktarılmaktadır. Bir zâtın Sebe

¹²⁹ Uludağ, "Tasavvufta Kadın", s. 290; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, s. 49.

¹³⁰ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Râbiatü'l-Adeviyye*, s. 92.

¹³¹ Uludağ, Süleyman, "A'zeb", *DİA*, c. IV, İstanbul, 1991, s. 313.

¹³² Uludağ, *a.g.m.*, c. IV, s. 313.

¹³³ Uludağ, Süleyman, "Kerâmet", *DİA*, c. XXV, Ankara, 2002, s. 265.

¹³⁴ Şişman, *Kadın Evliyâ Menkıbeleri*, s. 17.

melikesinin tahtını bir anda Hz. Süleyman'ın yanına getirmesi¹³⁵, Hz. Meryem'e Allah katından rızık gelmesi¹³⁶, Ashâb-ı Kehf'in köpekleriyle birlikte bir mağarada uzun süre uyuyup kalmaları¹³⁷ gibi örnekler Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kerâmetlerdendir.¹³⁸ Ayrıca Cüreyc isminde bir velînin beşikteki bir bebeği konuşturması¹³⁹, mağarada mahsur kalan üç kişinin olağanüstü bir şekilde bu durumdan kurtulmaları¹⁴⁰ gibi örnekler sahih hadislerde geçen kerâmetlerdendir.¹⁴¹

Kerâmet, velîlerde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, gizli olan şeyleri ortaya çıkarmak, açık olan şeyleri gizlemek, duâların kabul olması, gaybla ilgili şeyleri tahmin etmek, yok edileni meydâna çıkarmak, uzak mesâfelere kısa sürede ulaşmak, hayvanların dilinden anlamak, su üstünde yürümek gibi..¹⁴² Bu gibi kerâmetler Allah'ın izniyle gerçekleşir ve kerâmet hâlini yaşayan velî bunun farkındadır.¹⁴³

Serrâc'a göre velîler, kerâmet yaşadıklarında vecd ve ürpertileri artar, bu hâlin ilâhî bir uyarı olduğunu, ayaklarını kaydırabileceğini ve bulundukları mertebeden düşebileceklerini hatırlamalarına vesile olur.¹⁴⁴ İbn Sâlim'e göre velîlerin kerâmet hâlini yaşamaları Allah'ın bir lütfudur. Çünkü velî, ümitsizliğe düştüğünde veya rızık konusunda endişelendiğinde, kerâmetle lütuflandırılır.¹⁴⁵ Dolayısıyla kerâmet, velî kullara verilen özel bir hâl sayılmaktadır.

Kerâmete, i'tikâdî anlam yükleyenler sünnî tasavvuf ekollerine mensup âlimlerdir. Onlara göre kerâmet velîlerce gösterilen hârikulâde bir olaydır.¹⁴⁶

Serrâc, tebeu't tâbiînin içinde yer alan Râbiatü'l-Adeviyye'yi, haklarında çeşitli kerâmetleri nakledilenlerden saymıştır.¹⁴⁷ Râbiatü'l-Adeviyye'nin hakkında nakledilen birtakım kerâmetler şöyledir:

¹³⁵ Neml 27/38.

¹³⁶ Âl-i İmrân 3/37; Meryem 19/25.

¹³⁷ Kehf 18/16-26.

¹³⁸ Uludağ, "Kerâmet", *DİA*, c. XXV, s. 265.

¹³⁹ Buhârî, "Amel fi's-salât", 7, "Mezâlim", 35, "Enbiyâ", 48, 54; Müslim, "Birr", 7, 8. Bu hadis ile ilgili bkz. İmâm Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbn Şeref İbn Mürî (ö. 676/1277), *Riyâzü's Sâlihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)*, I-VIII, trc. M. Yaşar Kandemir - İsmail Lütfî Çakan - Raşit Küçük, Erkam Yayınları, İstanbul, 2004, c. II, s. 278-282.

¹⁴⁰ Buhârî, "Büyü", 98, "İcâre", 12, "Hars ve'l-müzârea", 13, "Enbiyâ", 53, "Edeb", 5; Müslim, "Zikir", 100. Bu hadis ile ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. I, s. 134-137.

¹⁴¹ Uludağ, *a.g.m.*, c. XXV, s. 265.

¹⁴² Câmî, Mevlâna Nureddin Abdurrahman İbn Ahmed (ö. 898/1492), *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds Tercümesi*, trc. Kâmil Candoğan - Sefer Malak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 91.

¹⁴³ Câmî, *a.g.e.*, s. 91.

¹⁴⁴ Yılmaz, H. Kâmil, *İslâm Tasavvufu* (Ebû Nasr Serrâc Tûsî (ö. 378/988) El-Lüma'), Erkam Yayınları, İstanbul, 2012, s. 374.

¹⁴⁵ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 373.

¹⁴⁶ Yavuz, Yusuf Şevki, "Kerâmet", *DİA*, c. XXV, Ankara, 2002, s. 268.

¹⁴⁷ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 377.

Bir gün Râbia'yı iki kişi ziyârete gelmiş. Râbia, yiyecek olarak evde bulunan iki ekmeği misafirlerine ikrâm edeceği sırada kapıya bir derviş gelerek aç olduğunu söylemiş. Râbia, iki ekmeği kapıdaki dervişe vermiş, bir saat sonra başka bir kişi on sekiz tane ekmeğin getirmiş. Râbia bu kişiye, ekmeğin yirmi tane olması gerektiğini söylemiş, bunun üzerine bu kişi gizlediği iki ekmeği çıkarmış ve Râbia ekmekleri misafirlerine ikrâm etmiş. Misafiller, Râbia'nın onlara ikrâm edeceği iki ekmeği dervişe verdiğini sonra getirilen ekmeklerin ise eksikliğini bilmesinin hikmetini şaşırarak sormuşlar. Râbia, onlara bu iki ekmeğin yetmeyeceğini düşündüğü için gelen dervişe iki ekmeği verdiğini, Allah'tan bir yerine on istediğini ve Hakk Teâlâ'nın verilen iki ekmeğin yerine yirmi ekmeğin gönderdiğini açıklamıştır.¹⁴⁸

Bir gün Râbia'nın yardımcısı, yemek¹⁴⁹ pişirmek için iç yağını eritmiş evde soğan bulamayınca komşudan istemeyi düşünmüş. Râbia, yardımcısına kimseden bir şey istememeye söz verdiğini söylediği anda bir kuş bir deste soğanı, yağın eritildiği çömleğe bırakmış. Râbia bu hâlin kibre neden olabileceğini düşünerek soğanı ve yağı bırakıp ekmeği tuzla yemiştir.¹⁵⁰

Râbia, bir gün dağda giderken yanına vahşi hayvanlar ve geyikler gelmiş. Râbia geyiklerin yanına oturmuş, bir süre sonra Hasan-ı Basrî gelmiş. Hasan-ı Basrî'yi gören hayvanlar bir anda ondan ürküp kaçmışlar. Bunun üzerine Hasan-ı Basrî üzülüp, Râbia'ya bunların kendisinden kaçma sebeplerini sormuş. Râbia, Hasan'a bunların iç yağın yediği için kendisinden kaçtıklarını söylemiştir.¹⁵¹

Bir gece Hasan-ı Basrî ve arkadaşları Râbia'nın evine ziyârete gelmişler. Ancak onlar, evin karanlık olduğunu ve aydınlatıcı bir şeyin olmadığını farketmişler. Bu durumun farkında olan Râbia parmağını tükürüğüyle ıslatmış. O gece sabaha kadar Râbia'nın parmağı mum gibi etrafı aydınlatmıştır. Râbia'nın parmaklarından çıkan ışık Hz. Musa'nın asâsına¹⁵² benzetilmiştir.¹⁵³

¹⁴⁸ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 134; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 94; Yavuz, Kemal vd., "Râbiatü'l-Adeviyye", *Evliyâlar Ansiklopedisi*, I-XII, Türkiye Gazetesi Yayınları, c. X, İstanbul, 1992, s. 39; Aşkar, "Kadın Sûfilere Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n-Nisâ", s. 84.

¹⁴⁹ Bir rivâyette pişecek yemeğin işkembe çorbası olduğu yazmaktadır. Bkz. Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 115.

¹⁵⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 134-135; Araz, Nezihe, *Anadolu Evliyalari*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1978, s. 119; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 115; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 96; Aşkar, *a.g.m.*, s. 85.

¹⁵¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 134-135; Araz, *a.g.e.*, s. 119; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 96; Aşkar, *a.g.m.*, s. 85.

¹⁵² Cümlede geçen Musa (a.s.)'ın asâsından verilen örnek, âyette şöyle geçmektedir: "Elini koynuna sok da kusursuz bembeyaz çıksın. Dokuz mucize ile Firavun ve kavmine (git). Çünkü onlar artık yoldan çıkmış bir kavim olmuşlardır." Bkz. Neml 27/12.

¹⁵³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 135; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 117; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 97; Aşkar, *a.g.m.*, s. 86.

Râbia'nın rızık endişesi duymadığını gösteren bir kerâmeti daha aktarılmaktadır. Râbia bir gün Şeybân-ı Râ'i'ye (ö: ?) uğramış. Râbia, Şeybân-ı Râ'i'ye hacca gitmek istediğini söylemiş. Şeybân-ı Râ'i, Râbia'ya cebinden çıkarıp harcaması için altın vermek istemiş. Râbia o sırada elini havaya doğru uzatmış avucu altınla dolmuş ve Şeybân-ı Râ'i'ye, “*sen cebinden alıyorsun, ben de gaybdan alıyorum*” demiştir.¹⁵⁴

Râbia bir gün tarlaya mısır ekmiş ancak kısa sürede ekilen mısırların üzerine çekirgeler toplanmış. Bunun üzerine Râbia, Allah'a niyâzda bulunmuş, “*Ya Rabbim, bu benim rızkım. Bütün paramı buna harcadım. Eğer dilerse onu yiyecek olarak düşmanlarına ya da dostlarına verebilirim.*”¹⁵⁵ demiş. Bunun üzerine çekirgeler birden uçup gitmişler.¹⁵⁶

Bir gün Hasan-ı Basrî ve Râbia bir su kenarında karşılaşmışlar. Hasan-ı Basrî seccadesini suyun üzerine bırakıp, Râbia'ya su üstünde namaz kılmak için seslenmiş. Bunun üzerine Râbia, Hasan'a bunun bir zayıflık emaresi olduğunu belirtmiş, sonra da kendi seccadesini havaya serip, kerâmetin havada daha iyi görüldüğünü onun havaya gelmesini söylemiştir. Aslında Râbia, Hasan'a bunun bir gösteriş olduğunu ifâde etmek istemiştir. Zirâ o, Hasan'ın yaptığını balıkların, kendisinin yaptığını sineklerin yerine getirdiğini asıl ma'rifetin ise amellerle vakit geçirmek olduğunu düşünmüştür.¹⁵⁷ Kananatimize göre Râbia için önemli olan şey temiz niyetle, gizlice yapılan ibadetlerdir. Nitekim velînin kerâmetini insanlara göstermesi bir zayıflık emaresi sayılmaktadır.

Attâr'a göre Râbia hakkında aktarılan kerâmetler, onun Allah'ın sevdiği kulları arasında olduğu kanaâtini oluşturmuştur.¹⁵⁸ Râbia'ya göre insan nasıl ki hatalarını gizliyorsa, güzel amellerini ve gurura sebep olabilecek hallerini de gizlemelidir. Sonuçta kerâmet hâlini yaşayan kimse bunu başkalarına göstererek mânevi yükselişini durdurabilir. Bu nedenle Râbia vefâtına kadar yaşadığı kerâmetleri gizlemek için çabalamıştır.

¹⁵⁴ Uyan, “Râbi'a-i Advîyye”, *Menâkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1718.

¹⁵⁵ Smith, *Râbia Bir Kadın Süfî*, s. 70.

¹⁵⁶ Smith, *a.g.e.*, s. 70. Bu menkıbede Râbia'nın şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: “*Ya Rabbi rızkımı sen üzerine aldın. Dilersen onu düşmanına, dilersen evliyâna (dostuna) yedirirsin.*” Bkz. Uyan, *a.g.e.*, c. III, s. 1718.

¹⁵⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 135; Araz, *Anadolu Evliyalari*, s. 119; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 116; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 96; Aşkar, “Kadın Süfleri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Velîyyâtî'n-Nisâ”, s. 86; Smith, *a.g.e.*, s. 71; Daniş, *Aşk ile Hû*, s. 97.

¹⁵⁸ Smith, *a.g.e.*, s. 73.

1.6. YAŞLILIK DÖNEMİ VE VEFÂTI

Râbia seksen yaşlarına gelince yolda tek başına yürümeye devam etmiş fakat yaşlılığın tesiriyle yürümekte güçlük çektiği aktarılmıştır. O, yolda düşecek gibi yürüse de kimsenin yardımını kabul etmemiştir.¹⁵⁹

Râbia yaşlılığı ve hastalığı sebebiyle yataktan kalkamayacak hale gelince yanına ziyârete gelenler, hastalığını tedavi etmesi için bir hekim çağırmasını teklif etmişler. Râbia ise derdin gönlüne işlediğini bu hastalığın tarife sığmayacağını, O dilemedikçe bir adım dahi atamayacağını söylemiştir. Râbia bir an önce perdelerin inip mesâfelerin aradan kalkmasını dilemiştir.¹⁶⁰ O, kefenini hep yanında taşımış, namaz kılacağı zaman yere sererek üzerine secde etmiştir.¹⁶¹ Nitekim Râbia, Allah’a bir an önce kavuşmayı arzulamıştır. Onun zâhidâne bir hayat yaşaması, çocukluk ve gençlik yıllarında çektiği sıkıntılar sonucu yaşlılığının hastalıklarla ve acılarla geçmesine neden olmuştur. Ancak Râbia çektiği acılarından hiçbir zaman şikâyetçi olmamıştır.¹⁶²

Râbia, vefâtının yaklaşacağını hissedince yakınlarından Abde binti Şevvâl’i yanına çağırarak her zaman yanında bulundurduğu kefenini göstermiş ve kendisini onunla kefenlemesini vasiyet etmiştir.¹⁶³ Rivâyete göre Râbia vefâtının son anlarında etrafında bulunan mü’minlerin yanından ayrılımlarını rica etmiş, Yüce Allah’ın elçilerine yol açın demiştir. Râbia’nın yanında bulunanlar dışarı çıktıktan kısa bir süre sonra onun kelime-i şehadet getirdiğini ve bir sesin, “*Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!*”¹⁶⁴ dediğini duymuşlardır.¹⁶⁵ Nitekim Hakk âşıklarının ölümden korkmadıkları aksine ölümü dosta kavuşma olarak gördükleri düşünülmektedir.¹⁶⁶ Hakk âşıkları için ölüm, bir şeb-i arûstur, hakikate uyanmaktır ve ayrı kaldıkları Sevgili’ye kavuşmaktır.¹⁶⁷

¹⁵⁹ İmâm Şa’ranî, Ebû’l-Mevâhib (Ebû Abdîrrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî (ö. 973/1565), “Rabia-i Adeviyye”, *Veliler Ansiklopedisi et-Tabakatül-Kübra*, I-IV, trc. Abdülkadir Akçiçek, Erkam Yayınları, İstanbul, 1986, c. I, s. 215.

¹⁶⁰ Daniş, *Aşk ile Hû*, s. 120.

¹⁶¹ Uyan, “Rabi’a-i Adeviyye”, *Menâkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1718.

¹⁶² Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiâtü’l Adeviyye*, s. 146.

¹⁶³ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 79.

¹⁶⁴ Fecr 89/ 27-30.

¹⁶⁵ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 139; Paşa, Sinan, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, trc. Emine Gürsoy - Naskali, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1987, s. 68; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1988), s. 103; Aşkar, “Kadın Sûfîleri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî’n-Nisâ”, s. 90; Smith, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁶⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1780), *Mârifetnâme*, Sadeleştiren: Abdullah Aydın, Mehdi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1992, s. 556.

¹⁶⁷ Brodbeck, Rabia Christine, *Velâyet Aşk Mesleği*, trc. Ömer Çalakoğlu, Sûfî Kitap, İstanbul, 2013, s. 142.

Râbia, İbnü'l Cevzî'nin rivâyetine göre hicrî 135/752-753 senesinde, Zehebî'nin (ö. 748/1348) rivâyetine göre hicrî 180/796 senesinde, İbn-i Hallikân'ın (ö. 681/1282) rivâyetine göreyse hicrî 185/801 senesinde vefât etmiştir.¹⁶⁸ Bir görüşe göre Râbia'yı 135 senesinde vefât etmiş göstermenin gâyesi Hasan-ı Basrî ile aynı zamanlarda yaşadığını ispat etmek içindir.¹⁶⁹ Prof. Massingnon'un araştırmalarından çıkardığı sonuca göre Râbia 180/796 yılında veya 185/801 yılında vefât etmiştir.¹⁷⁰ Râbia'nın kabrinin Basra'da olduğu aktarılmaktadır.¹⁷¹ Onun kabrinin Kudüs'ün doğusunda bulunan Tur Dağı'nın tepesinde olduğu da rivâyet edilmektedir.¹⁷²

Abde binti Şevvâl, Râbia'yı vefâtından sonra rüyâsında görmüş. Abde, Râbia'nın üzerinde yeşil ipekten güzel bir elbise ve yeşil başörtüsüyle görünce, kefenine ne olduğunu sormuş. Râbia, kefeni ondan aldıklarını, üzerine bu elbiseleri giydirdiklerini, kefen olarak giydiği abayı katlayıp mühürlediklerini ve mahşer günü elbisesinin tam olması için meleklerle götördüklerini söylemiş. Bunun üzerine Abde, Râbia'ya dünyada bunun için mi çalıştığını sormuş. Râbia ise Allah'ın velîlerine lütfu yanında bu nedir ki, demiştir.¹⁷³

Kuşeyrî, Râbia'yı rüyâsında gören sûfilardan birinin sözünü şöyle aktarmıştır: *"Râbiatü'l-Adeviyye için duâ ederdim. Bir kere Râbia'yı rüyâmda gördüm, bana: 'Hediyelerin, nurdan mendil içine sarılmış ve nur ile kaplanmış tabakla bize getirilmektedir.' dedi."*¹⁷⁴

Bir zât Râbia'yı rüyâsında görmüş. Ona, "Münker ve Nekir ne sordu?" demiş. Râbia, o iki meleğin kendisine "Rabbin kim?" sorusunu sorduklarını, kendisinin ise "onlara bu soruyu Hakk'a gidip sormalarını şimdiye kadar kendisi Hakk'ı bilmediyse şimdiden sonra nasıl bileceğini, Hakk bildiği halde niçin onları gönderdiğini ve bu cevabının Hakk katında hoşnutlukla karşılandığını" söylemiştir.¹⁷⁵

¹⁶⁸ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü'l-Adeviyye*, s. 152-153.

¹⁶⁹ Doğrul, *a.g.e.*, s. 153.

¹⁷⁰ Doğrul, *a.g.e.*, s. 153.

¹⁷¹ Küçük-Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", *DİA*, c. XXXIV, s. 380; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, s. 81.

¹⁷² Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 173; Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 373.

¹⁷³ Smith, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁷⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 476.

¹⁷⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 139; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 103; Aşkar, "Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n-Nisâ", s. 91. Başka eserde bu menkıbe şöyle aktarılmıştır: *"Râbia vefât ettiğinde kabrine koyulduktan sonra münker-nekir geldiler: 'Rabbin kim? Peygamberin kim?' diye sordular. Râbia hatun: Bunca yıldır dünya yüzünde yaşadım. Rabbimi ve Peygamberimi unutmadım. Şimdi, öldüm diye unuttum mu sanıyorsunuz? Benim Rabbin Allahu azim-üş-şandır ve Peygamberim âhir zaman Peygamberi hazret-i Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem hazretleridir. Varın, onlardan sorun, onlar da beni kabul ederler mi? der demez, bir hitab-ı izzet gelir. Bırakın o zayıf hatunu, o bizim bilişimizdir."* Bkz. Eşrefoğlu Rûmi,

Râbia'nın kabrini ziyâret eden iki zâtın naklettiklerine göre, onlar Râbia'nın kabri başına gelip, hâlinin nasıl olduğunu sormuşlar, Allah'ın izniyle Râbia'nın kabrinden, “*Allah Teâlâ bana çok şeyler ihsan etti. Nimetler içindeyim elhamdülillah.*” sesini işitmişlerdir.¹⁷⁶ Bu cümlesi şöyle de aktarılmıştır: “*Görmüş olduğum bâdeyi içiyorum, gördüğüme erdim!*”¹⁷⁷

Din büyükleri Râbia için, Allah'ın emirlerini yerine getirerek dünyadan bir şey beklemeden âhirete göçtüğünü, insanlardan kendi için bir şey istemeden yaşadığını söylemişlerdir.¹⁷⁸ Râbia sûfiler arasında örnek teşkil edecek bir hayat yaşamıştır, vefât ettikten sonra da değeri unutulmamış meşhur hanımlar arasında yerini almıştır.

Abdullah bin Seyyîd Ahmed Eşref bin Seyyîd Muhammed Suyûfî, *Tam Müzekkin-Nüfus Nefisleri Temizleyen (Ayrıca Evrâdî kadiriye ve Şerhli Tercemesi)*, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul, ts, s. 153.

¹⁷⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 104.

¹⁷⁷ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 81.

¹⁷⁸ Smith, *a.g.e.*, s. 80.

İKİNCİ BÖLÜM

2. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE İLÂHÎ AŞK VE RİZÂ

2.1. AŞKIN VE İLÂHÎ AŞKIN TANIMI

Aşk, insanın insana veya diğer varlıklara duyduğu aşırı sevgi anlamına gelir. İlâhî aşk ise yalnızca Allah için hissedilen bir duygudur. Aşk, maddî aşk (beşerî) ve mânevî aşk (ilâhî aşk) olarak ikiye ayrılmıştır. Râbiatü'l-Adeviyye'nin aşk anlayışıyla ilgili görüşlerine geçmeden önce aşk, ilâhî aşk ve aşkın dînî bir kavram olarak kullanımının câizliği hakkında bilgilere yer vermek faydalı olacaktır.

2.1.1. Aşk

Aşk kelimesinin anlamı çeşitlilik göstermektedir. Arapça'da “ışk” kelimesinden geldiği aktarılan aşkın sözlük anlamı, şiddetli ve aşırı sevgi nedeniyle bir kimsenin kendini başka güzelleri göremeyecek derecede sevgiliye adanması ve düşkün olması demektir. Aşk kelimesi, “aşeka” kelimesiyle aynı kökten gelir. “Aşeka” ise “sarmaşık” anlamına gelmektedir.¹⁷⁹ Sarmaşık kuşattığı ağacın suyunu emip kurutur. Aşk da sevenin, aşırı sevgisinden dolayı kendini sevgilide yok edip sarartmasıyla sarmaşığa benzetilmiştir.¹⁸⁰ Âşık kelimesi de aşk tanımındaki gibi “sarmaşık, çok seven, ayrılmayan, Allah'ı seven.”¹⁸¹ anlamında açıklanmıştır. Âşık, sevgiliden gelen acılara katlanan aynı zamanda sevgilinin lütfunu uman ve üzüntüsünü gıda bilen aşırı sevendir.¹⁸² Bu bilgiye göre aşkın sarmaşık ağacının özelliğine benzetilerek açıklanması dikkat çekicidir. Âşık kimse de sarmaşık ağacı gibi bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle eziyet çekmek âşığın bir özelliği sayılmıştır.

Sevgi, sevmek, dost edinmek, muhabbet, sevdâ, candan sevme gibi mânâlara gelen aşk, seveni hükmü altına alan derin bir sevme duygusu olarak açıklanmaktadır.¹⁸³ Ancak sevgi ile aşk kelimesi arasında fark vardır. Bu düşünceye göre insan, kalbindeki

¹⁷⁹ Uludağ, Süleyman, “Aşk”, *DİA*, c. IV, İstanbul, 1991, s. 11.

¹⁸⁰ Uludağ, *a.g.m.*, c. IV, s. 11.

¹⁸¹ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 33.

¹⁸² Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 37.

¹⁸³ Yeğin, Abdullah, *Osmanlıca-Türkçe İslami-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lûgat*, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 39; Soysaldı, İhsan, “Tasavvufta Aşk ve Marifet”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (FÜİFD)*, S. 3, Elazığ, 1998, s. 188.

sevgiye hâkim olabilirken aşka mahkûm olmaktadır.¹⁸⁴ Bu cümlede belirtildiği gibi insan, sevgisine hükmedebilirken, aşkına hükmedemez. İbn Arabî aşkı, muhabbetin ifrat derecesi olarak tarif etmiştir.¹⁸⁵ Dolayısıyla sevginin aşırısına aşk denilmiştir.

Aşk, sevenin sevgilisinden başka bir şey düşünememesi sebebiyle diğer yaratılan tüm güzellerde de sevgiliyi hatırlama duygusudur.¹⁸⁶ Nitekim, aşk sevgili haricindeki tüm istekleri yakan ateşe benzetilmiştir ve âşık her nefesini sevgiliyi anarak geçirmek ister.¹⁸⁷ Hâce Abdullah Ensârî (ö. 481/1089) aşkı, dermansız bir derde, dipsiz bir denize düşmeye benzetmiştir. Ona göre aşka tutulan kimse kurtuluş çaresi aramamalıdır. O, âşığı kurbanı benzetmiştir. Ayrıca Hâce Abdullah, aşkın bela olmadığını ama insanı belaya sürüklediğini ve aşkın ölüm sebebi olduğunu açıklamıştır.¹⁸⁸

Arapça’da aşk kelimesine benzer birçok kelime vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: muhabbet, alâka, hevâ, sabve, sabâbe, şağaf, mika, vecd, kelef, teteyyum, cevâ, denef, şecv, şevk, hilâbe, belâbil, tebârih, sedem, vehel, şecen, laic, iktiab, veseb, hüzn, kemed, lez, hurek, suhd, erek, lehf, henin, istikâne, tebâle, lev’a, futûn, cunûn, lemem, vûdd, hulle, hilm, huyam...¹⁸⁹

Mutasavvıflar aşkı sekiz şekilde derecelendirmişlerdir. Aşk, bu derecelerden en üstünü ve en mükemmeli olduğu için son basamakta açıklanmıştır. Bu açıklamaya göre, aşk, “Sevenin sevgilisinde kendisini yok etmesi, âşığın yok olması, sadece ma’şukun var olması, her şeyin ondan ibâret olması hali.”¹⁹⁰ demektir. Tasavvufta “aşk” kavramı daha çok “ilâhî aşk” şeklinde geçmektedir.

2.1.2. İlâhî Aşk

Tasavvuftaki aşk, insanların birbirlerine hissettikleri duygudan çok üstün bir duygu olarak açıklanmaktadır. İlâhî aşk kavramı hakkında mutasavvıflar çeşitli tanımlarda bulunmuşlardır.

¹⁸⁴ Şişman, *Kadın Evliyâ Menkıbeleri*, s. 54.

¹⁸⁵ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 205.

¹⁸⁶ İbn Arabî, Muhyiddin (ö. 638/1240), *İlahî Aşk*, trc. Mahmut Kanık, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 78.

¹⁸⁷ İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyub b. Sa’d b. Hariz (ö. 751/1350), *Âşıklar Ravdatu’l-Muhibbîn*, trc. Feyzullah Demirkıran - Savaş Kocabaş, Şule Yayınları, İstanbul, 2013, s. 29.

¹⁸⁸ Kurt, Hüseyin, “Hâca Abdullah Ensârî’nin Tasavvuf Düşüncesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (HÜİFD)*, S. 29, Şanlıurfa, 2013, s. 212.

¹⁸⁹ İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁹⁰ Soysaldı, “Tasavvufta Aşk ve Marifet”, s. 188.

Tasavvufta ilâhî aşk, şiddetli muhabbet ve sevgi mânâlarına gelen şu kelimelerle ifâde edilmektedir: “Aşk-ı ilâhî, aşk-ı hakîkî, aşk-ı mânevî.”¹⁹¹ Bu mânâyı kavrayan mutasavvıflar insanları ilâhî aşkla tanıştırmayı amaçlamışlardır. Mutasavvıflar maddî aşkı, ilâhî aşka geçmek için bir basamak görmüşlerdir. Bu düşünceye Mecnun’un Leyla’dan vazgeçip Mevlâsına âşık olması örnek gösterilmektedir.¹⁹²

Allah’ın kendi zâtına duyduğu aşkı sebebiyle kâinatı yaratması, her şeyin özünün Allah aşkından ibâret olduğunu göstermektedir. Aşk yoluna giren kimsenin Allah’ın dışındaki her şeyden vazgeçmesi sebebiyle çirkinliklerden uzaklaştığı iyiliğe kavuştuğu düşünülmektedir. Bu düşünceye göre ilâhî aşkı hisseden kimse saflığa ulaşmaktadır.¹⁹³

Aşk, İslâm kaynaklarında ilâhî ve beşerî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İlâhî aşka “hakîkî aşk”, beşerî aşka da “mecâzî” veya “uzrî aşk” denilmektedir.¹⁹⁴ Hakîkî aşk, Allah ile kulu arasında karşılıklı sevgidir, bu sevgi maddiyattan mânevîyata, bedenden ruha yönelmekle gerçekleşmektedir. Mecâzî aşk ise insanın, insanları ve diğer yaratıkları sevmesidir.¹⁹⁵ Dolayısıyla mecazi aşk, maddî bir sevgiyi içerirken; hakîkî aşk mânevî sevginin en derin mânâlarını içermektedir.

Rûzbihân-ı Baklî’ye (ö. 606/1209) göre âlem, Allah’ın sevgiyle tecelli etmesiyle yaratılmıştır. Allah’ın âlemde ilk tecelli ettiği kulu Hz. Peygamber’dir. Nitekim Yüce Allah, Hz. Peygamber’e duyduğu ezeli aşkı sebebiyle âlemi yaratmıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber’e “habîbullah” ve “mahbûb-i kibriyâ” denilmiştir.¹⁹⁶ Aşk ile yaratılan âlemdeki her zerrede aşkın eserini görmek mümkündür.¹⁹⁷

Âşıklar, âlemdeki yaratılanları da yaratandan dolayı severler çünkü onlar âlemin aşktan yaratıldığını bilerek yaratılanı sevmektedirler. Âşıklar, yaratılanlarda yaratıcının sanatını ve kudretini seyretmenin de kişiyi ilâhî aşka yönelteceğini düşünmüşlerdir.¹⁹⁸

Necmüddin Kübrâ’nın açıkladığına göre aşk, “İnsanın içini ve ciğerini yakan bir ateştir. Akli şaşkın kılar, yanıltır, gözü kör eder.”¹⁹⁹ Ayrıca Necmüddin Kübrâ, aşk

¹⁹¹ Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lûgat*, s. 39.

¹⁹² Soysaldı, “Tasavvufta Aşk ve Marifet”, s. 187.

¹⁹³ Kabaklı, Ahmet, *Tasavvuf Tarikat Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 25.

¹⁹⁴ Uludağ, “Aşk”, *DİA*, c. IV, s. 11.

¹⁹⁵ Şişman, *Kadın Evliyâ Menkıbeleri*, s. 54-55.

¹⁹⁶ Uludağ, *a.g.m.*, c. IV, s. 13.

¹⁹⁷ Uludağ, *a.g.m.*, c. IV, s. 13.

¹⁹⁸ Serinsu vd., “Aşk”, *Dini Terimler Sözlüğü*, s. 26.

¹⁹⁹ Necmüddin Kübrâ, Ahmed b. Ömer el-Hîveki el-Hârizmî (ö. 618/1221), *Tasavvufî Hayat (Usûlu Aşere/Risâle ile'l-hâin/Fevâihu'l-cemâl)*, trc. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980, s. 120.

ateşini söndüren şeyin vuslat olduğunu belirtmiş ve aşk anlayışında en uç noktadaki kişinin Hallâc-ı Mansur olduğunu söylemiştir.²⁰⁰

İlâhî aşk, kulun kendinden vazgeçmesi, Allah dışında tüm sevgilerden uzaklaşması, sürekli Allah’a ibâdet etme arzusu, cennet beklentisinden vazgeçmesi, cehennem azâbından korkmaması, Allah’a kavuşmayı arzulaması ve dünyadan uzaklaşmasıdır.²⁰¹

Ömer Rıza Doğrul aşkta karşılık beklenmemesi gerektiğini, karşılık beklenen aşkın estetik bir duruma dönüşeceğini dolayısıyla kişiyi zor durumda bırakacağını açıklamıştır. Râbia’nın anlayışıyla aşk, beklentisizliğin, saflığın, temizliğin ve kendinden vazgeçmenin adıdır.²⁰²

İbnu’l Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) övgüye lâyık olan aşkı şu açıklamasıyla ifâde etmiştir: “*Kulun en büyük iyilik hâli, sevgisinin tüm potansiyelini bir tek Allah’a yöneltmesi; Allah’ı kalbinin, ruhunun ve organlarının tümü ile sevmesidir.*”²⁰³ Nitekim tüm sevgilerini Allah’a vermiş velîler (aşk ehli), Allah’ı sevmeleri sebebiyle aşk-ı ilâhî ile ödüllendirilmişlerdir.²⁰⁴ Dolayısıyla Allah âşıkları, Allah’ın sevgisi dışında dünyalık hiçbir şeyi sevmemezler ve onların âhirette istedikleri tek şey Allah’ın cemâlini seyretme arzusudur.²⁰⁵ Ancak âşıkların dünya sevgisinden uzaklaşmaları Allah’ın istemesiyle ve lütfetmesiyle gerçekleşir. Çünkü Allah kendisine âşık olanları sevdiği için onların gönüllerindeki dünya sevgisini yok eder.²⁰⁶

Sevginin en uç noktası olan aşk, Allah’ın insana lütfettiği özel bir duygudur. Ancak mutasavvıflara göre aşk, insanın insana olan aşkından çok üstündür. Bu yüzden herkes aşkı anlayamaz ve herkesin aşkı ilâhî aşk derecesine ulaşamaz. Aşk ile ilâhî aşkın arasındaki farkı iyi anlamış olan sûfiler aracılığıyla tasavvuf mektebinde aşk anlayışını içeren mektep meydâna getirilmiştir.²⁰⁷ Tasavvuf ilminde, aşkın Allah ve kul için kullanılmasının câiz olup olmaması konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Bu sebeple, aşkın dînî bir kavram olarak kullanılması hakkında yapılan değerlendirmelere yer vermeyi uygun gördük.

²⁰⁰ Necmüddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 120.

²⁰¹ Brodbeck, *Velâyet Aşk Mesleği*, s. 141.

²⁰² Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü’l Adeviyye*, s. 57.

²⁰³ İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, *Âşıklar Ravdatu’l-Muhibbîn*, s. 211.

²⁰⁴ Brodbeck, *a.g.e.*, s. 131.

²⁰⁵ İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 176.

²⁰⁶ Öğke, Ahmet, “Ahmed-i Yesevî’de İlâhî Aşk”, *Diyanet İlmi Dergi*, c. 52, S. 4, (Ekim-Kasım-Aralık) 2016, s. 103.

²⁰⁷ Soysaldı, “Tasavvufta Aşk ve Marifet”, s. 187.

2.1.3. Aşkın Dînî Bir Kavram Olarak Kullanımı Hakkında

Kur'ân ve sahih hadislerde aşk, kelime olarak geçmemektedir. Aşk kelimesi yerine daha çok “sevgi”, “hubb” ve “muhabbet”, bazen de “meveddet” ile bunlardan türemiş kelimelerle açıklanmaktadır.²⁰⁸ Sûfiler Allah sevgisini ilk dönemlerde “hubb ve muhabbet”²⁰⁹ kelimeleriyle ifâde etmişlerdir.

Aşk kelimesinin dinde kullanılmasının uygunluğunu savunan sûfiler, “*İman edenler, Allah'ı daha şiddetli severler.*”²¹⁰ âyetinde geçen şiddetli sevginin, aşk anlamına karşılık geldiğini düşünmüşlerdir.²¹¹ Başka bir âyette²¹² ise mü'minlerin Allah'ı ve Hz. Peygamber'i her şeyden çok sevmeleri gerektiği belirtilmektedir. Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Üç haslet vardır. Bunlar kimde varsa imanın tadını duyar: Allah ve Resûlünü bu ikisi dışında kalan her şeyden ve herkesten daha çok sevmek, bir kulu sırf Allah rızası için sevmek, Allah imansızlıktan kurtarıp İslâm'ı nasip ettikten sonra tekrar küfre, inançsızlığa düşmekten, ateşe atılmaktan korktuğu gibi korkmak.*”²¹³ Yine bu konuyla ilgili Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizden biri, beni, babasından, evladından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş sayılmaz.*”²¹⁴ Dolayısıyla bu örneklerle benzer âyet ve hadisleri yorumlayan bazı mutasavvıflar Allah'a ve Resûlüne âşık olmanın câizliğini hatta gerekli olduğunu yorumlamışlardır.²¹⁵

Aşk kelimesinin Allah hakkında kullanılması konusunda ihtilafa düşülmüştür. İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye bu konuyu şöyle açıklamıştır: “*Tasavvuf ehlinde bir grup, 'kullanılmasında beis yoktur.' diyerek konuyla ilgili sahih olmayan bir hadis dile*

²⁰⁸ Uludağ, “Aşk”, *DİA*, c. IV, s. 11; Scattolin, Giuseppe, “İslâm Tasavvufu'nda Allah Sevgisi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, trc. Ali Galip Gezgîn, S. 5, Ankara, 2001, s. 242. Sevgi kelimesinin köküyle ilgili makalede şu bilgiler aktarılmıştır: “*Sevgi anlamına gelen birinci kök (HBB) çok az sıklıkta geçer.(...) Hiç şüphesiz, bu kök, Kur'ân'da sevgi dilinin merkezindedir. Çünkü bu kökün en yakın sinanimleri (HVY-VDD-HLL-HNN) daha az sıklıkla geçer. Sûfî kelime hazinesinde çok önemli bir rol oynayacak olan sevgi kelimesinin sinonimlerine dair köklerin, yani ('AŞK) ('İşk'dan aşırı sevgi, aşk) ve (ŞVK) ('Şevk'den arzu, iştîyak) Kur'ânî kelime hazinesinde hiçbir biçimde bulunmaması dikkate değerdir.*” Bkz. Scattolin, a.g.m., s. 242.

²⁰⁹ Uludağ, a.g.m., c. IV, s. 12.

²¹⁰ Bakara 2/165.

²¹¹ Ögke, Ahmet, “Tasavvuf Terimleri: Aşk”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 173.

²¹² “*De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Resûlünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.*” Bkz. Tevbe 9/24.

²¹³ Buhârî, “İman”, 9, 14, “İkrâh”, 1; Müslim, “İman”, 67, (43); Tirmizî, “İman”, 10, (2626); Nesâî, “İman”, 3, (8, 96); İbn Mâce, “Fiten”, 23, (4033). Bu hadis ile ilgili bkz. Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Akçağ Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2012, c. II, s. 247.

²¹⁴ Buhârî, “İman”, 8; Müslim, “İman”, 70, (44); Nesâî, “İman”, 19, (8, 114, 115). Bu hadis ile ilgili bkz. Canan, a.g.e., c. II, s. 248.

²¹⁵ Ögke, a.g.e., s. 173.

getiriyorlar. O hadisin bir kısmında: ‘Şunu yaparsa bana âşık olur, ben de ona âşık olurum.’ cümlesi geçiyor. *Cumhur* (çoğunluk) ise: ‘Bu kelime Allah (c.c.) hakkında kullanılamaz, Allah (c.c.) âşık oldu veya kulu ona âşık oldu denilemez.’ görüşündedirler.”²¹⁶ Allah ve kul için “âşık oldu” ifâdesinin uygun olmamasıyla ilgili üç farklı açıklamada bulunulmuştur: Birincisi, aşk kelimesinin âyetlerde veya hadislerde geçmemesidir. İkincisi, sevgide aşırılık anlamına gelen aşka kulun ulaşmasının imkânsız görülmesidir. Üçüncüsü ise, aşkın “değişiklik ve tağayyur” anlamlarından alınması sebebiyle Allah için dile getirilememesidir.²¹⁷

Kulun Allah’a âşık olmasının câizliğini savunan sûfilere göre, kulun sevgilisine ulaşmasına engel olan mâniler bulunduğu için Allah’a âşık olması câizdir ancak Allah’ın sevdiği şeye ulaşmasına bir mâni olmadığından Allah’ın kuluna âşık olması câiz değildir.²¹⁸

Kulun Allah’a âşık olmasının câiz olmadığını savunan sûfilere göreyse aşk haddi aşmaktır. Ancak Yüce Allah mahdud olmadığı için kulun Allah’a âşık olması câiz değildir.²¹⁹

Bazı sûfilere göre muhabbet ve sevgi, sıfat seviyesinde olduğu için Allah hakkında câiz sayılmış ancak aşk, zât seviyesinde olduğu için câiz sayılmamıştır. Allah bu dünyada görülemeyeceği için O’na karşı aşk câiz değilken muhabbet ışıtleyle de hissedilebileceği için Allah’a muhabbet duymak câiz sayılmıştır.²²⁰

Hicrî II. asırda Allah ile kul arasındaki sevgiyi ifâde etmek için sevgi yerine aşk kelimesinin az da olsa kullanılmaya başlandığını gösteren rivâyetler vardır. Örneğin Yüce Allah’ın, “*Kulum bana, ben de ona âşık olurum.*”²²¹ buyurduğunu söyleyen Hasan-ı Basrî gibi peygamberlerden birinin, “*Allah bana, ben de O’na âşık oldum.*”²²² dediğini Abdülvâhid b. Zeyd söylemiştir. Ayrıca “*Ben Allah’a âşıkım, o da bana âşıktır.*”²²³ diyen Ebu’l-Hüseyn en-Nûrî’nin²²⁴ bu sözü söylemesi sebebiyle kâfir olduğuna karar verilerek memleketinden kovulduğu, idam kararı verildikten sonra son

²¹⁶ İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, *Âşıklar Ravdatu’l-Muhibbîn*, s. 36.

²¹⁷ İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 36-37.

²¹⁸ Soysaldı, “Tasavvufta Aşk ve Marifet”, s. 196.

²¹⁹ Soysaldı, *a.g.m.*, s. 196.

²²⁰ Soysaldı, *a.g.m.*, s. 196-197.

²²¹ Uludağ, “Aşk”, *DİA*, c. IV, s. 11.

²²² Uludağ, *a.g.m.*, c. IV, s. 11.

²²³ Uludağ, *a.g.m.*, c. IV, s. 11.

²²⁴ Ebu’l-Hüseyn en-Nûrî hakkında şu bilgi aktarılmıştır: “*Aşk kelimesini bir tasavvuf ıstılahı olarak ilk önce Ebu’l-Hüseyn en-Nûrî kullanmıştır. O, muhib (seven) kelimesiyle sevdiğine kavuşan kişiyi, âşık kelimesiyle de henüz sevgiliye kavuşmamış kişiyi kast etmiştir.*” Bkz. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 133.

anda asılmaktan kurtulduğu aktarılmıştır.²²⁵ Bu rivâyetlere göre zühd döneminde aşk kelimesinin kullanılması pek uygun görülmemiştir. Âlimler Kur'ân ve Sünnet'te "aşk" kelimesi geçmediği için Allah sevgisinin "hubb ve muhabbet" kelimeleriyle kullanılmasını uygun bulmuşlardır.²²⁶ Aşk, âşık ve mâşuk kelimeleri yerine hubb, muhabbet, habîb, mahbûb kelimelerini kullanmayı tercih edenler arasında Râbiatü'l-Adeviyye, Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc-ı Mansûr gibi sûfiler örnek gösterilmiştir. Aşkın Allah sevgisi yerine kullanılmasına uzun süre karşı çıkan İbn Hafîf de (ö. 371/981) Cüneyd-i Bağdâdî'nin aşk hakkında yazdığı risâlesini okuduktan sonra görüşünü değiştirdiği ve aşk ile ilgili bir risâle yazdığı rivâyet edilmiştir.²²⁷ Kanaatimize göre ilk dönem sûfilerinin bir kısmı aşk kelimesini kullanmış, bir kısmı aşk kelimesi yerine hubb ve muhabbet gibi kelimeleri kullanmışlardır.

2.2. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE VE AŞK

Zühd döneminde Allah korkusu anlayışı öncelikli bir anlayış iken Râbiatü'l-Adeviyye ile ilâhî aşk anlayışı da ortaya çıkmıştır. Râbia'nın aşk anlayışında, sevgiye lâyık olan tek varlık Allah'tır.²²⁸ Râbia, çıkarsız ve saf aşka talip olduğu için ilâhî aşkı seçmiştir.²²⁹ İmâm-ı Gazzâlî de Râbia'nın bu düşüncesinden etkilenmiştir. Gazzâlî, Râbia'nın karşılıksız sevgi anlayışını kendi düşünce sisteminde de yorumlamıştır.²³⁰

Râbia'yı üstün kılan özellik, sûfî özelliğini ilâhî aşk fikriyle zenginleştirmesi nedeniyledir.²³¹ Onun ilâhî aşk fikrinin oluşmasındaki asıl nokta ise Allah'ın cemâlini temâşâ arzusuyla dolu olması sâyesindedir.²³² Râbia, bu arzusunu şu sözleriyle ifâde etmiştir: *"Allah'ım kalbimdeki ihsanlardan en iyisi Senin umudun, dilimdeki en tatlı kelime Senin övgün ve en sevdiğim anlar Seninle buluştuğu anlardır. Allah'ım bu dünyaya Sen'i anmadan katlanamıyorsam, âhirette Cemâlin olmadan nasıl katlanırım? Sana feryadım şu ki, ülkende garip kulların arasında yalnızım."*²³³ Râbia'ya göre Allah, aşk ile bulunur ve Allah ile bir olmayı arzulayan sûfî, aşkı içten hisseder.

²²⁵ Uludağ, "Aşk", *DİA*, c. IV, s. 11.

²²⁶ Uludağ, *a.g.m.*, c. IV, s. 12.

²²⁷ Uludağ, *a.g.m.*, c. IV, s. 12.

²²⁸ Küçük, "Tasavvufta Kadın", s. 391; Nicholson, Reynold, *Tasavvufun Menşei Problemi*, trc. Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 16.

²²⁹ Şişman, *Kadın Evliyâ Menkıbeleri*, s. 53.

²³⁰ Derin, Süleyman, "Gazzâlî'de Allah Sevgisi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 5, Ankara, 2001, s. 155.

²³¹ Küçük-Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", *DİA*, c. XXXIV, s. 380.

²³² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 105.

²³³ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 65.

Râbiatü'l-Adeviyye, içindeki ilâhî aşkı çocukluk yıllarında hissetmeye başlamış ve kölelik yıllarında bu aşk hissi artmıştır. Kölelikten âzat olduktan kısa bir süre sonra mûsikî ve şiir meclislerinde ilâhî aşkı bulmaya çalışmış ancak bu meclislerden hemen uzaklaşıp tevbe etmiştir. Hasan-ı Basrî'nin dergâhında erenlerle bir araya gelmiştir.²³⁴

Râbia'nın ney üflemeyle bırakıp tevbe ettiği ve ilâhî aşk anlayışını kalbinde hissetmeye başladığı zaman söylediği şu şiiri nakledilmiştir²³⁵:

“Ey benim sevincim, isteğim, desteğim!

Ey benim yoldaşım, kuvvetim ve bütün dileğim!

Kalbimin ruhu sen, ümidi sen, desteği sen!

Yol boyunca bütün azığum senin iştiyakın

Sen olmazsan ey hayatım ben bu genişlikler içinde perişan olmazdım.

Senin kaç iltifatına mazhar oldum,

Kaç bağışına kaç iyiliğine mazhar oldum.

Şimdi ise bütün dileğim, bütün zevkim,

Ey kalp gözümlün cılası, senin sevgindir.

*Yaşadıkça senden ayrılmam.*²³⁶

Çünkü sen kalbimin içindesin

*Sen benden hoşnud isen, demek ki kalbimin serveri ben de mesudum...”*²³⁷

Râbia'nın mânevî hislerini anlayamayanlar daracık kulübede nasıl yaşadığını merak etmişlerdir. O ise kalbini mekan bilmiş, Rabbi ile arasına giren her şeyden uzaklaşıp aşk ve rızâyâ ulaşmak için gece gündüz çabalamıştır.²³⁸ Râbia için en büyük ihsan kalbindeki aşk duygusuna sahip olmasıdır. Dolayısıyla onun en sevdiği anlar Allah'ı zikrettiği anlardır.²³⁹ Râbia ilâhî aşkı kalbine yerleştirmek için sürekli Allah'ı zikretmiştir.

Râbia'ya, “Çok tatlı dilli ve gayet şirin sözlüsün, bir ribatta (kalede) muhafız (ve bir misafirhanede mihmandar) olmaya şayestesin.” diyenlere “Zaten ben de fiilen kalenin muhafızlığını yapmaktayım. İçimde (ruh kalesinde) bulunan hiçbir şeyi dışarı çıkarmıyorum, dışarıda bulunan hiçbir şeyi içeriye bırakmıyorum. (Bâtınımdaki orada, zâhirimdekini burada muhafaza ediyorum.) Eğer bir kimse gelir-giderse, onun benimle

²³⁴ Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, s. 78.

²³⁵ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiati'l Adeviyye*, s. 53.

²³⁶ Doğrul, a.g.e., s. 53-54; Erol Aykaç, a.g.e., s. 75.

²³⁷ Doğrul, a.g.e., s. 54.

²³⁸ Daniş, *Aşk ile Hû*, s. 48.

²³⁹ Daniş, a.g.e., s. 48.

bir işi yoktur. Ben gül (ve kil) değil, gönül muhafızıyım! Bedeni değil, kalbi koruyorum.”²⁴⁰ demiştir. Râbia kalbini dünyevî olan şeylerden korumaya çalışmış ve insanların nazarıyla yalnızlığını, Rabb’inin aşkı ve rızâsıyla doldurmak istemiştir.

Râbia kalbinde hissettiği ilâhî aşkı şiirsel ifâdelerle belirtmiş ve sadece ilâhî aşk hisleriyle yaşamıştır.²⁴¹

Râbia’nın muhabbet/aşk hakkında söylediği meşhur şiiri şöyle aktarılmıştır:

“Seni iki sevgi ile severim; heva sevgisi
Ve öyle bir sevgi ki, ona Sen’den başkası layık değildir.
Heva sevgisi olana gelince,
Seni zikrederek Sen’den başkasından uzaklaşmamdır.
Yalnız Senin layık olduğun sevgiye gelince,
Seni görebilmem için perdeyi aralamandır.
Ne onda, ne de bunda benim övülmem gerekmezken,
Onda da, bunda da övgü yalnız Sana mahsustur.”²⁴²

Râbia’nın bu şiirinde iki çeşit aşktan bahsedilmektedir. Bunlar: “Biri kendi çıkarını arayan aşk, diğeri sevgiliyi ve rahmetini arzulayan aşk.”²⁴³ Yani “biri alâka sevgisi, diğeri ise hâlis sevgidir.”²⁴⁴ Bu şiirdeki iki sevgiyi doğru kavramak gerektiğini yoksa bilgisi olmayan bazı kimseler tarafından yadırganabileceğini ifâde eden Ebû Tâlib el-Mekkî ma’rifet sahiplerine yol göstermek için bu şiiri açıklama gereği duymuştur. Ebû Tâlib’e göre Râbia’nın hevâ²⁴⁵ sevgisi Allah’ı *aynel yakin* görmesi sebebiyledir. Bu sevgisi onun nimetleri istemesi sebebiyle değildir. O, Allah zikriyle meşgul olmuş ve dünyalık her şeyden Allah’a kaçmıştır. Önceden var olabilen hevâlarını da bırakıp muhabbetini Allah’a adanmış ve herhangi bir karşılık beklememiştir. Ancak ona verilen bu sevgi duygusu Allah’ın bir lütfu olduğu için gücü üstünde çabalaması gerektiğini düşünmüştür. Râbia, bu dünyada lütfedilen sevgi nimeti için ve âhirette ümit ettiği

²⁴⁰ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 118.

²⁴¹ Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, s. 55.

²⁴² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü’l-Kulûb*, c. III, s. 191. Bu şiirin bazı kelimeleri değiştirilerek aktarılmıştır. Bkz. İbnü’l-Cevzî, *Minhâcû’l Kâsûdîn ve Müfîdû’s-Sâdıkîn*, c. II, s. 510. Zünnûn el-Mısırî bu şiirin aynısı olmasa da, benzer ifâdelerle söyleyenin Râbia olduğu belirtilmeden bir kızın veya kadının söylediğini açıklayarak aktarmıştır. Bkz. İbn Arabî, Muhyiddin (ö. 638/1240), *Bir Sûfî’nin Portresi (Şeyh Ekber’in Kaleminden Zünnûn-i Mısırî)*, trc. Ali Vasfi Kurt, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2005, s. 307, 319.

²⁴³ Doğrul, a.g.e., s. 56; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 134.

²⁴⁴ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü’l Adeviyye*, s. 103.

²⁴⁵ Hevâ kelimesinin anlamlarından biri şöyledir: “Nefs bir şeye meyletmesidir. ‘Heviye’ fiilinden türetilmiştir. (...) Hevâ, çoğunlukla yerilmiş sevgiler için kullanılır.” Bkz. İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *Âşıklar Ravdatu’l-Muhibbîn*, s. 31.

Allah'ın cemâlini temâşâ için hamd etmiştir.²⁴⁶ Ebû Tâlib'e göre Râbia'nın bu şiiri, "(...)Allah Teâlâ'yı hakkıyla seven muhibbanın da vecdidir."²⁴⁷

İbnü'l-Cevzî'ye göre "bu şiirde 'hevâ sevgisi' ifâdesiyle kastedilen şey, yüce Allah'ı yaptığı iyiliklerden ve dünyada verdiği nimetlerden dolayı sevmektir. O'na lââyık olan sevgiden kasıt ise cemâli ve celâlinden dolayı O'nu sevmektir."²⁴⁸ Râbia'nın asıl gâyesi Yüce Allah'ı lââyık olduğu şekliyle sevmektir. Ebu'l-Alâ Affî'ye göre ise Râbia'nın bu şiirinde talep ettiği şey şudur: "Arzusunun zirvesi, Allah'ın vech-i kerimini ona açması ve müşâhedeye mani perdeleri kalbinden kaldırmasıdır."²⁴⁹

Hureyfiş (ö. 1426), Râbia'nın bu iki sevgiden bahseden kıtasını naklettikten sonra şu kıtayı eklemiştir:

"Ey kalplerin sevgilisi! Sana sunabilecek bir şeyim yok!

O halde sana gelen suçluya acı.

Ey bütün ümidim, rahatım ve neş'em!

*Kalp senden başka kimseyi asla sevmez."*²⁵⁰

Bu mısralara göre kalbi Allah sevgisiyle dolu olan kimsenin tek ümidi, huzuru ve sevinci elbette Allah'tır.

İbnü'l-Cevzî'ye göre kalbi Allah sevgisi ile dolu olan kul, asıl olan gâyeye ulaşması sebebiyle ateşe atılsa ateşi hissetmeyecek, cennete girse nimetlere dönüp bakmayacaktır.²⁵¹

Râbia, aşkın sırrını kavramış ve nefsinden vazgeçerek asıl sevilende yok olmuştur.²⁵² Nitekim Allah sevgisinde yok olan kimse dünyalık kaybettiklerine üzülmez, zikirsiz geçen zamanları için üzülür, ibâdetlerini şevkle yapar ve bu kimsenin

²⁴⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, c. III, s. 192. Ebû Tâlib el-Mekkî'nin bahsettiği Râbia'nın şiiriyle ilgili şerhinde anlatmak istediğini Ömer Rıza Doğrul şöyle özetlemiştir: "Sevgi, Allah'ın nimet ve ihsanıdır. Allah'ın lütuf ve nimetlerinden faydalanmanın eseridir. Bu aşk hissidir. Çünkü bu ni'metlerden murat maddî ni'metlerdir, yoksa kudsî bağışlar değildir. Fakat bu sevgi ni'metlere bağlı olduğu için hal değişmesi ile değişir. Allah'ın ni'metleri çoğalınca artar ve azalınca eksilir. Fakat bu sevgi sabittir. Çünkü sahibi ni'metler ne olursa olsun onların ardında yaşayan mânaya bakmıştır ki, bu mâna değişmez, çünkü lütfun kaynağı O'dur. Ve onun için nimete eren kimsenin az veya çok hissedar olmasıyla durum ve hakikat aynıdır. Böylece ruhanî ve lâmadî mânâyâ varılmaktadır. O halde bu sevgi ile sırf Allah için olan diğer sevgi arasındaki fark mahiyette değil, belki onu heyecanlandıran isteklerdedir. Bu yüzden bu sevgi doğrudan doğruya müşâhede eseridir." Bkz. Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Râbiatü'l-Adeviyye*, s. 105.

²⁴⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, c. III, s. 193.

²⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, *Minhâcü'l-Kâsîdîn ve Müfîdû's-Sâdkîn*, c. II, s. 510.

²⁴⁹ Affî, Ebu'l-Alâ (ö. 1966), *İslâm'da Manevî Hayat*, trc. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 2012, s. 185.

²⁵⁰ Doğrul, *a.g.e.*, s. 163.

²⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, c. II, s. 510.

²⁵² Affî, *a.g.e.*, s. 186.

tek gâyesi Allah'ın rızâsını kazanmaktır.²⁵³ Bu özelliğe binâen Ebû Yezîd el-Bistâmî (Bâyezîd-i Bistâmî), Allah sevgisinin dört halinden bahsetmiştir: “*Birincisi Ondandır ve bu, Onun seni sevmeye ihsanında bulunmasıdır. Diğerisi sendendir, bu da senin Ona olan sevgindir. Üçüncüsü O'na ait bir haktır ve bu da senin O'nu zikretmendir. Dördüncüsü ise Allah ile senin arandadır ki bu da aşktır.*”²⁵⁴

Sevginin şartı, sevdiğinin isteklerine uyup itaat etmek, sevdiğinin hoşlanmadığı şeyleri yapmamaktır. Râbiatü'l-Adeviyye gerçek sevginin şartını şöyle ifâde etmiştir:

“İsyanda isen sen deme ki sevdim

Bu öyle tuhaf ki yemin ederim

Hakiki sevgide sadıksan eğer

İtaat edecek âşık isterim.”²⁵⁵

Bir gün Râbia'ya, “âşık mısın? Allah'ı seviyor musun?” gibi sorular sormuşlar. Râbia, Allah'a âşık olduğunu söylemiş. “Şeytanı düşman olarak görüyor musun?” diye sorduklarında Râbia, “hayır” demiş. Râbia'nın bu cevabına şaşırdıklarında ise Râbia, Allah aşkının, şeytandan nefret etmeye yer bırakmadığını söylemiştir.²⁵⁶ Kanaatimize göre Râbia tüm güzel duygularını Allah sevgisine adadığı için şeytandan bile nefret etmekten uzaklaşmıştır.

Rivâyete göre Râbia, rüyâsında Resûlullah'ı görmüş. Resûlullah, “Ya Râbia! Beni seviyor musun?” diye sormuş. Râbia, Resûlullah'ı sevdiğini ancak Allah'a olan sevgisinin kendisini kapladığını böylece Allah'tan başkasına ait bir sevgiye veya bir nefrete gönlünde yer kalmadığını söylemiştir.²⁵⁷ Râbia elbetteki Resûlullah'ı sevmektedir. Ancak o ilâhî aşk duygusunu her şeyin üstünde tutmuştur. İmam-ı Gazzâlî bu menkıbenin ardından, “*İsa aleyhisselâm'a hangi iş daha faziletlidir? diye sorulunca, Allahü Teâlâ'yı sevmek ve yaptığına râzî olmak, buyurdu.*”²⁵⁸ rivâyetini aktarmıştır.

²⁵³ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 477.

²⁵⁴ Ebû Nuaym el-İsbehânî, Ahmed b. Abdillâh b. Mihrân b. Ahmed b. İshâk (ö. 430/1038), *Onların Dünyası (Hilyetü'l-Evliyâ ve-tabakâtü'l-Asfiyâ Muhtasarı)*, trc. Zekeriya Yıldız - Hüseyin Yıldız, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 86.

²⁵⁵ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *Allah Nizamında Kalplerin Keşfi*, trc. Atilla Cengizoglu, Merve Yayınları, İstanbul, 2014, s. 51.

²⁵⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 136; Araz, *Anadolu Evliyalari*, s. 116; Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 169; Paşa, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 68; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 119; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 98; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 131; Aşkar, “Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n-Nisâ”, s. 87.

²⁵⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 136; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *Kimyâ-yı Saâdet*, I-II, trc. A. Fâruk Meyân, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 725; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 119; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 98; Uludağ, Süleyman, “Rüyâ”, *DİA*, c. XXXV, İstanbul, 2008, s. 309; Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, s. 178.

²⁵⁸ Gazzâlî, a.g.e., c. I-II, s. 725.

Sûfilerin bir kısmında görülen Allah sevgisini her şeyden üstün tutma hâlinde ise sûfî yalnız Allah sevgisiyle kalbini doldurmak isterken aynı zamanda en çok kendisinin seven olmasını istemektedir. Nitekim Şiblî'ye, *“ne zaman rahata kavuşacaksın?”* dediklerinde Şiblî'nin, *“O'nu benden başkasının hatırlamadığı ve zikretmediğini gördüğüm zaman.”* sözü bu hâle bir örnektir.²⁵⁹ Râbia'nın rüyâsında Hz. Peygamber'e verdiği cevap da bir başka örnektir.

İbn Arabî, iman sahiplerinin mânevî seyirlerini iki kısma ayırmıştır. Ona göre Peygamber, mânevî seyre niyetlenen kimseler için ilhâm kaynağıdır. Bunlardan birinci kısımdakiler için Peygamber seyrin başlangıcında vardır. Peygamberden yolu ve yöntemi öğrendikten sonra onların tek yol göstericileri Allah'tır. Râbiatü'l-Adeviyye bu kısmın içinde sayılmıştır. İkinci kısımdakiler seyirlerinin tüm aşamalarında Peygamber Allah'a ulaşmada yol göstericidir. Dolayısıyla onlara göre Peygamber olmaksızın Allah'a ulaşmaya yol yoktur. Bu kısmın içinde ise Muhammed el-Evani (ö. ?) örnek verilmiştir.²⁶⁰

Gazzâlî, kulun Allah'ı sevmesinden bahsederken, Râbia'nın şu anısını nakletmiştir: Râbia, *“Bizi sevgilimize kim götürecektir?”* diye sorduğunda yardımcısı şöyle cevaplamıştır: *“Sevgilimiz bizimle beraberdir. Fakat bu dünya bizi onunla birleşmekten men ediyor.”*²⁶¹ Kanaatimize göre Râbia, vurgulamak istediği noktayı belki de yardımcısından duymak istemiştir.

Bir kişi Râbia'ya aşkı sorduğunda Râbia şu cevabı vermiştir: *“Aşk, ezelden gelen ve ebede giden bir şeydir. 70.000 âlem içinde bir kimse yoktur ki, onun bir damlasını tatsın da nihayet Allah içinde müstağrak kalmasın. Bu yüzden Kur'ân'da: ‘O, onları sever, onlar da O'nu severler.’*²⁶² *buyuruluyor.”*²⁶³

Râbia'nın hissettiği Allah sevgisini Ebû Sâid b. Ebi'l Hayr (ö. 440/1049) şöyle aktarmıştır: *“Ebû Sâid bu vakayı Ebû Ali El Kâdî'den (ö. 384/994) işittiğini nakleder: Râbia'ya mânevî hayat bakımından bu ileri mevkiye nasıl vardığı sorulmuş. O da şu cevabı vermiş: -Şunu daima söylemekle bu mevkiye vardım. İlâhi, sana sığınırım. Beni*

²⁵⁹ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 137.

²⁶⁰ İbn Arabî, Muhyiddin (ö. 638/1240), *Fütûhât-ı Mekkiyye*, I-XVIII, trc. Ekrem Demirli, Litera Yayınları, İstanbul, 2007, c. VI, s. 234.

²⁶¹ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü'l-Adeviyye*, s. 201.

²⁶² Mâide 5/54. Âyetin tam meali şöyledir: *“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kanayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırılmazlar). Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah'ın lütfu ve ilmi geniş geniştir.”*

²⁶³ Doğrul, a.g.e., s. 202.

senden alıkoyacak her şeyden sana sığınırım ve beni senden ayıran her şeyden sana sığınırım."²⁶⁴ Kanaatimize göre Râbia, Allah'tan başkasına meyletmekten korktuğu için sürekli duâ etmiştir.

Râbia'nın başından geçen bir olay, onun dünyadan tamamen uzaklaşma sebeplerinden biri olarak aktarılmaktadır. Rivâyet edildiğine göre Râbia yedi gün yedi gece oruç tutup, sürekli ibâdetle meşgul olmuş. Artık açlık, nefsini iyice zorlamaya başladığı sırada bir kişi ona bir tabak yemek getirmiş. Râbia, kandili yakmaya çalışırken bir kedi gelen yemeği dökmüş, orucunu açmak için testiye getirip su içmek isterken kandil sönmüş, testiye elinden düşürmüş ve testi de kırılınca ağlamaya başlamış. Bunun üzerine Râbia, Allah'ın ona niçin eziyet çektirdiğini haykırmış. O sırada Râbia bir sesin, eğer dünyayı isterse ona dünyanın verileceğini ancak kalbinden muhabbetin alınacağını çünkü Allah'ın muhabbetiyle dünya sevgisinin bir kalpte aynı anda bulunamayacağını işitmiş. Ayrıca Râbia, Allah'ın istediği ile onun isteğinin bir arada (bir kalpte) olamayacağını işitmiştir. Râbia bu uyarıdan sonra ibâdetlerinde daha çok hassaslaşmış, otuz yıl boyunca her namazını son namazı gibi kılmaya başlamış ve dünya beklentisini kalbinden tamamen çıkarmıştır. Hatta gündüz olunca insanların onu Allah'tan alıkoyması korkusunu yaşamış, bu sebeple duâlarında sürekli Allah ile olmayı dileyerek başkalarıyla meşgul olmaya yer kalmamasını dilemiştir.²⁶⁵ Bu menkıbeye göre Râbia'nın nefsinin terbiye aşamasında yaşadığı bu durum, onu Allah'a daha çok yaklaştırmıştır. O, Rabb'in arzusunu kendi arzusuna tercih etmiştir.

Râbia'nın yaşadığı bu hadise şu şiir ile bağdaştırılmıştır:

"Tevbe yâ Rabbi tevbe! Binlerce tevbe!

Bilirsin ki gözüm yoktur dünyada!

Gözüm gönlüm, aklım fikrim hep sende!

Beni hep kendinle meşgul eyle!

Beşerlik kapısı olan ağzım bazen taşsa dökülse!

Beşerlik kabı olan kalıbım, eskise püsküse, devrilse bile;

Gözüm senden ağmasın, gönlüm senden şaşmasın!

Kâdir Mevlâm yırtılmıştır eleğim!

²⁶⁴ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiâtü'l Adeviyye*, s. 203.

²⁶⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 136-137; Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 171; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 121; Uyan, "Rabi'a-i Adviiyye", *Menâkibelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1717; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 99-100; Aşkar, "Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n-Nisâ", s. 89; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 56-57.

Her durumda senden dâim dileğim:

Beni bana bırakma! Beni bana bırakma!

Bir an bile beni bana bırakma!

Beni kendi ahlâkınla ahlâklandır Allah'im!

Beni kendi huyunla suyunla besle!

Beni rızâ-yı Bârin'le beze!”²⁶⁶

Îlâhî aşka sahip olan kulun Allah tarafından rızıklandırılacağı düşüncesini anlatan bir menkıbe daha aktarılmaktadır: Hasan-ı Basrî, Râbia'nın hastalandığı bir gün onu ziyârete gelmiş ve kapısının önünde Basra tüccarlarından bir kişinin elinde bir kese altınla ağlayarak beklediğini görmüş. Hasan, tüccara ağlamasının sebebini sorduğunda tüccar, Râbia'nın duâları olmasa insanlık mahvolurdu demiş. Ayrıca tüccar, Râbia'ya hediye getirdiğini ancak onun hediyeyi kabul etmemesinden çekindiğini söylemiş ve Hasan'ın kendisine aracı olmasını rica etmiş. Hasan-ı Basrî Râbia'nın kulübesine girmiş, dışarıda bekleyen tüccarın durumunu Râbia'ya anlatmış. Râbia ise Allah'a iman eden ve etmeyen herkesin rızıklandırıldığını, dolayısıyla O'nun aşkıyla dolu kalbi de elbet rızıklandıracağını söylemiş. Ayrıca o, yaratılana kalbini tutsak etmemek için hediye de olsa insanlardan gelen her şeyi reddettiğini ve gelen hediye helâl mi harâm mı olduğunu bilmediği için de kabul etmediğini, bu yüzden tüccarın onu mazur görmesini rica etmiştir.²⁶⁷

Râbia geceleri tepeye çıkıp, “*Rabbim; yıldızlar parlıyor. İnsanların gözleri kapalı, sultanlar kapılarını kapattı. Her âşık sevgiliyle yalnız. Ben de burada seninle yalnızım.*”²⁶⁸ diyerek tefekkür eder, sonra namaz kılarak geceyi geçirir, şafak sökünce de şöyle duâ edermiş: “*Ya Rabbim gece geçti, gün ağardı, duâlarımı kabul edip etmediğini bilmeyi nasıl isterdim. Bana teselli ver ki, benim hâlimi teselli edecek (bir tek) Sen varsın. Bana hayat verdin, bana rızık verdin. Sen Azimsin, beni kapından kovsan yine de vazgeçmem. Kalbimde senin aşkın var.*”²⁶⁹ Râbia gecelerini naz makâmında ibâdet ve tefekkürle geçirip kalbi aşkla dolu olarak Allah'a duâ edip teselli aramıştır.

²⁶⁶ Özdamar, Mustafa, *Hiz. Rabia ve Kadın Evliyalar*, Kırkkandil Yayınları, İstanbul, 2011, s. 43.

²⁶⁷ Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 168; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 123; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 101; Yavuz vd., “Râbiatü'l-Adeviyye”, *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. X, s. 36; Smith, *Râbia Bir Kadın Süfi*, s. 58.

²⁶⁸ Smith, *a.g.e.*, s. 61.

²⁶⁹ Smith, *a.g.e.*, s. 62.

Margaret Smith'in, "*âşıkın manevî evliliği ve Sevgili'ye dair kaynak oluşturan tek metin*" olarak açıkladığı bir menkıbe şöyle aktarılmıştır: "*Râbia'nın 'Allah'ım, Sana yakın olmak için gündüzlerin gece olmasını dilerdim.'* diyen Hayyûne'yi ziyaret edişini anlatır. Gece yarısı Râbia'yı uyku basar. Hayyûne kalkıp ona doğru ilerler ve ayağıyla vurur: '*Kalk, doğru yol gösterenlerin damadı geldi. Gelinlerin süsü gece namazının nurudur.'*"²⁷⁰ Bu menkıbede Allah sevgisiyle dolu iki âşığın gece namazlarına verdikleri önem aktarılmıştır.

Râbia, Allah'a âşık olan kimsenin, sevgilisine kavuşmadıkça feryat ve özleminin dinmeyeceğini, sık sık dile getirmiştir.²⁷¹

Son olarak Hallâc-ı Mansur, Râbia gibi ilâhî aşk anlayışı ile tasavvufta önemli isimler arasında yerini almıştır. Ancak Hallâc, Allah'a âşık olan kimsenin aşk yolunda kendini fedâ etmesi gerektiğini savunarak Râbia'dan bir adım daha ileri gitmiştir.²⁷² Hallâc'ın Râbia'dan bir adım ileride olan ilâhî aşk anlayışı hakkında verilen başka bir rivâyette ise Hallâc, Allah aşkını kanıyla ödemiştir. O son anında kanıyla abdest almadan kılınacak son namazın sahih olmayacağını söylemiş ve idam sırasında elleri kesildiğinde yüzünü kana bulamıştır. Menkıbede anlatıldığına göre Hallâc'a "aşk şehidi" denilmiş çünkü vücudundan akan kanlar yere "Allah" kelimesini yazacak şekilde akmıştır. Onun bu aşk yolculuğu bütün mutasavvıflara örnek teşkil etmiştir.²⁷³ Kanatimize göre tasavvuf alanında Râbia ile başlayan İlâhî aşk anlayışı, Hallâc'ın ilâhî aşk uğruna şehit olması sonucu daha çok merak edilen konular arasında yer almaya başlamıştır.

Râbia ilâhî aşk duygusuyla, kalbini Allah'ın dışındaki tüm sevgilerden uzaklaştırmıştır. Dünyanın hiçbir yönü ona cazip gelmemiştir. Tek olan sevgiliye ömrünü adamıştır. Sevgisini her şeyden üstün tuttuğu için çektiği sıkıntıları da sevinçleri gibi karşılamıştır.²⁷⁴

Râbiatü'l-Adeviyye'nin aşk anlayışı III. ve IV. asır mutasavvıflarını da etkilemiştir. Aşk anlayışından etkilenenler arasında bulunan Ma'rûf-i Kerhî muhabbetle

²⁷⁰ Smith, *Râbia Bir Kadın Süfî*, s. 63.

²⁷¹ Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, s. 56; Soysaldı, "Tasavvufta Aşk ve Marifet", s. 202; Sühreverdî, İmam Şihabüddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed (ö. 632/1234), *Avârifü'l-Meârif (Tasavvufun Hakikatleri)*, trc. Abdülvehhab Öztürk, Saadet Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 656.

²⁷² Küçük-Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", *DİA*, c. XXXIV, s. 382.

²⁷³ Ögke, "Ahmed-i Yesevî'de İlâhî Aşk", s. 96.

²⁷⁴ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Râbiatü'l-Adeviyye*, s. 205.

ilgili dikkat çeken güzel sözler söylemiştir.²⁷⁵ Ma'rûf-i Kerhî'nin yanında Zünnûn el-Mısrî, Bâyezîd-i Bistâmî, Serî es-Sakatî, Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc-ı Mansûr, Hâris el-Muhâsibî gibi sûfîler de Râbia'nın ilâhî aşk anlayışından etkilenmişlerdir.²⁷⁶

2.2.1. Muhabbet ve Muhabbet Ehlinin Vasıfları

Muhabbet, “*hbb*”²⁷⁷ kökünden türemiş sevgi anlamına gelen kelimelerle açıklanmaktadır. Sâf sevgiye “*hubb*”, kaynamak üzere olan suyun üstüne çıkmaya başlayan kabarcıklara da “*habâb*” denir. Bu kelimeye göre fazla arzunun sonucu kalbin kaynaması, taşması ve sevilene ulaşmak için çırpınmasına muhabbet denilmektedir.²⁷⁸

Muhabbetin “*habbe*” ve “*hübbe*” kelimelerinden türetildiği yönünde de açıklamalar yapılmaktadır. Bir şeyin aslı ve özü anlamına gelen “*habbe*”, ağaç ve bitkilerin tohumu demektir. Âşığın kalbi sevgilisinden başkasıyla dolu olmaması mânâsına gelen “*hübb*” kelimesi ise içine bir şeyler konulup, başkasını alamayacak şekilde dolan geniş kap demektir.²⁷⁹ “*Hübb*” kelimesinin tahtadan yapılmış altlık mânâsındaki “*hübb*”ten türetildiği de düşünülmektedir.²⁸⁰ Muhabbet kelimesinin “*kalp habbesi*” denilen kelimedenden türetildiği de düşünülmektedir. Zîrâ “*kalp habbesi*”, kalbin özünde, derinliğinde bulunan siyah nokta demektir. Dolayısıyla muhabbet, kalbin habbesine kadar ulaşan derin bir duygudur.²⁸¹

Türkçe’de sevgi anlamına gelen muhabbetin normaline “*sevgi*”, aşırısına “*aşk*”, daha aşırısına “*sevda*” anlamı verilmektedir.²⁸² Muhabbet, ruhun hoşlandığı şeylere duyduğu hisler olarak açıklanırken, muhabbetin zıttı ise ruhun hoşlanmadığı adâvet gibi hisler olarak açıklanmaktadır.²⁸³

Kur’ân-ı Kerîm’de iki sevgi anlamına gelen kulun Allah’ı sevmesi ile Allah’ın kulunu sevmesi şeklinde âyetler vardır.²⁸⁴ Bazı âyetlerde şöyle buyurulmuştur: “*Ey*

²⁷⁵ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü'l Adeviyye*, s. 71.

²⁷⁶ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 75.

²⁷⁷ Hbb kökü hakkında şu bilgi aktarılmıştır: “İstatistiklerde Kur’ân’da kullanılan sevgi sinonimleri arasında en yüksek sıklıkla geçen, müştaklarıyla birlikte (HBB) köküdür. 83 kere geçer ve bunların 49 misalinde sevginin öznesi Allah’tır. O’nun (HBB’nin) kullanımına daha ayrıntılı bir bakış, Kur’ân’da sevgiye dair kelime hazinesinin boyutlarının çok daha spesifik idrakini sağlayacaktır.” Bkz. Scattolin, “İslâm Tasavvufu’nda Allah Sevgisi”, s. 246.

²⁷⁸ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 464-465.

²⁷⁹ İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, *Âşıklar Ravdatu’l-Muhibbîn*, s. 26.

²⁸⁰ İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 26.

²⁸¹ İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 26.

²⁸² Ateş, *a.g.e.*, s. 465.

²⁸³ Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lûgat*, s. 442.

²⁸⁴ Ateş, *a.g.e.*, s. 465.

iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir(...)”²⁸⁵ “(...)Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.”²⁸⁶ “(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”²⁸⁷

Allah sevgisiyle ilgili hadisler de rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Allah’ı her şeyden çok sevmeyi, imanın şartı saymıştır.²⁸⁸ Hz. Peygamber duâlarında Allah’ın sevgisini istemenin önemini açıklamıştır. Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Dâvûd aleyhisselâm şöyle dua ederdi: Allâhümme innî es’elüke hubbeke ve hubbe men yuhibbûke, ve’l-amele’llezî yübelligunû hubbeke. Allâhümmec’al hubbeke ehabbe ileyye min nefsi ve ehlî ve mine’l-mâi’l-bârid: Allah’ım! Senden seni sevmeyi, seni sevenleri sevmeyi ve senin sevgine ulaştıracak amelleri sevmeyi dilerim. Allah’ım! Senin sevgini bana canımdan, ailemden ve soğuk sudan daha ileri kıl.”²⁸⁹ Allah’ın kulunu sevmesiyle ilgili bir hadis şöyle aktarılmıştır: “Allah Teâlâ bir kulunu sevdiği zaman Cebrâil’e: ‘Allah filanı seviyor, onu sen de sev!’ diye emreder. Cebrâil de o kulu sever, sonra gök halkına: ‘Allah filanı gerçekten seviyor; onu siz de seviniz!’ diye hitâbeder. Göktekiler de o kimseyi severler. Sonra da yeryüzündekilerin gönlünde o kimseye karşı bir sevgi uyanır.”²⁹⁰

Muhabbet, tasavvuf ehlinin ulaşacağı en üst merhale sayılmıştır. Rızâ (hoşnutluk), şevk (özeleme) ve üns (yoldaşlık) gibi hususların hepsi muhabbette toplanmıştır.²⁹¹ Çünkü rızâ sevgiliye teslim olmak, şevk sevgiliyi özlemek, üns ise sevgiliyle samimiyet kurmak demektir.²⁹² Bu açıklamaya göre muhabbet bu üç özelliğin birleşmesiyle meydana gelmektedir.

Aşk için kullanılan kelimelerin temelinde muhabbetin var olduğu açıklanmıştır.²⁹³ Necmüddin Kübrâ aşk ile muhabbet arasındaki yakınlığı şöyle

²⁸⁵ Mâide 5/54.

²⁸⁶ Bakara 2/222.

²⁸⁷ Âl-i İmrân 3/31.

²⁸⁸ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 465.

²⁸⁹ Tirmizî, “Da’avât”, 73. Bu hadis ile ilgili bkz. İmâm Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn*, c. VI, s. 376.

²⁹⁰ Buhârî, “Bedü’l-halk”, 6, “Edeb”, 41, “Tevhîd”, 33; Müslim, “Birr”, 157. Ayrıca bkz. Tirmizî, “Tefsîru sûre” (19), 7. Bu hadis ile ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. III, s. 9-10.

²⁹¹ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü’l Adeviyye*, s. 192.

²⁹² Doğrul, *a.g.e.*, s. 192.

²⁹³ İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, *Âşıklar Ravdatu’l-Muhibbîn*, s. 28.

açıklamıştır: “Mahabbetin sonu aşkın başlangıcıdır. Mahabbet kalp için, aşk ise ruh içindir.”²⁹⁴

“Muhabbetullah” ve “aşkullah” kavramları ise ilk sûfilerin anlayışıyla ortaya çıkmış zamanla çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorumlar arasında Yunus Emre’nin söylediği “sevelim-sevilelim” dörtlüğü Râbia’yı hatırlatmaktadır²⁹⁵:

“Cennet cennet dedikleri

Birkaç köşkle birkaç huri

İsteyene ver sen anı

Bana sana gerek seni.”²⁹⁶

Yunus Emre’nin söylediği bu dörtlük Râbia’nın ilâhî aşk anlayışına benzer bir düşüncedir. Öyleyse Allah’ın cemâlini temâşa arzusu Râbiatü’l-Adeviyye ile başlamış, Attâr, Mevlânâ ve Yunus Emre gibi tasavvuf şairlerini de etkilediği öngörülmüştür.²⁹⁷ Nitekim bu anlayışı benimseyen sûfiler, ibâdetlerin çıkarsız bir şekilde ihlâsla yalnızca muhabbet ve şevk ile yapılmasına büyük önem vermişlerdir.²⁹⁸ Muhabbetin cevheri anlamına gelen şevk muhabbetle bir arada geçer, muhabbet ve şevkin sonucu ise aşk olarak açıklanmıştır.²⁹⁹

Muhabbet ehlinin gâyesi, sevgiliye kavuşmak, sevgiliyi devamlı zikretmek ve sevgilinin rızâsını kazanmaktır.³⁰⁰ Erzurumlu İbrâhim Hakkı Hazretleri’ne göre muhabbetullah, kalbin aşkla dolmasıdır ve Allah’ın dışındaki her şeyi kalpten çıkarmaktır. Muhabbetullah, Rabbin rızâsını istemek ve sevgisini diğer varlıklardan çekmektir.³⁰¹ Bazı sûfilere göre Allah sevgisi kalpte doğan bir sevgi olduğu için O’ndan başkasına saygı duymanın câiz olmadığını düşünmüşlerdir.³⁰²

Serrâc, muhabbeti üç derece olarak sıralamıştır. Birincisi, avâmın muhabbetidir. Bu sevgi, kulun Allah’ın verdiği nimetlerini bilmesiyle ortaya çıkar. Bu tür muhabbette kulun itaât etmesini de bilmesi gerekir. İkincisi, sâdıkların ve tahkik erbabının muhabbetidir. Bu sevgi kulun Allah’ın celâline, ganî oluşuna, ilmine ve kudretine nazar etmesiyle oluşan bir muhabbettir. Âriflerin ve sıddıkların muhabbeti ise, çıkarsız bir

²⁹⁴ Necmüddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 121.

²⁹⁵ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 135.

²⁹⁶ Kara, *a.g.e.*, s. 135.

²⁹⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 42.

²⁹⁸ Çağrı, Mustafa, “Şevk”, *DİA*, c. XXXIX, İstanbul, 2010, s. 22.

²⁹⁹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 552.

³⁰⁰ Soysaldı, “Tasavvufta Aşk ve Marifet”, s. 194.

³⁰¹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *a.g.e.*, s. 521.

³⁰² Kelâbâzî, Ebû Bekr Tâcülislâm Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya’kub el-Buhârî (ö. 380/990), *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s. 162.

aşkın sonucu oluşan muhabbetir. Böyle bir muhabbet, saf sevgi anlamına gelen her şeyin Allah için olduğunu hissedenlerin muhabbetidir.³⁰³

Muhabbeti, ikrâr ve vecd şeklinde ikiye ayıran sûfilere göre iman ve tevhid muhabbeti denilen ikrâr muhabbeti hem halkta hem de havâsta bulunur; vecd şeklindeki muhabbet ise isâbet yoluyla olur. Vecd şeklindeki muhabbet hâlinde olan kimse Allah ile olduğu için ne kendini ne başkalarını ne de sebepleri göremez duruma gelir.³⁰⁴

Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre muhabbet, “*Sevenin sıfatlarının yerine sevilenin sıfatlarının geçmesidir.*”³⁰⁵ Yine Cüneyd, “*Muhabbet, kalbin meylidir.*” demiştir.³⁰⁶ O zaman doğal bir şekilde kulun kalbi, Allah’a ve O’na ait şeye meyleder.³⁰⁷

Ma’rûf-i Kerhî'ye göre muhabbet öğrenilebilen bir makâm değildir. Muhabbeti ancak Hz. Peygamber öğretebilir. Üst makâmdaki âlimler muhabbet gibi makâmları avâma bildirmezler.³⁰⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî'nin açıklamasına göre muhabbet ve ma’rifet ulaşılması zor bir makâmdır.³⁰⁹

Şiblî'ye göre ma’rifetin alâmeti, muhabbetir. Şiblî bu düşüncesini, “*çünkü O’nu tanıyan kimse O’nu sever.*” diyerek tamamlamıştır.³¹⁰ Yine Şiblî, “*Muhabbet, sevilenden başka her şeyi kalpten yok ettiği için muhabbet diye isimlendirilmiştir.*” demiştir.³¹¹

Zünnûn el-Mısırî, Allah’a muhabbet duyan kimsenin Hz. Peygamber’e her hâliyle uyması gerektiğini belirtmiştir.³¹² Yine Zünnûn’a göre muhabbetin üç alâmeti vardır. Bunlar rızâ, iyi niyet ve doğru olanı tercih etmektir. Dolayısıyla muhabbet sahibi kimse, hoşlanmadığı şeylere de rızâ gösterir, bilmediği şeylere karşı iyi niyetlidir ve Allah’ın istediği şeyleri sınır bilip kuşkulu şeylerden uzak durur.³¹³

³⁰³ Soysaldı, “Tasavvufta Aşk ve Marifet”, s. 189-190; Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 58.

³⁰⁴ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 162.

³⁰⁵ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 59.

³⁰⁶ Soysaldı, *a.g.m.*, s. 202.

³⁰⁷ Soysaldı, *a.g.m.*, s. 202.

³⁰⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, c. III, s. 225.

³⁰⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, c. III, s. 225.

³¹⁰ Okudan, Rifat, “Ebû Bekr Şiblî: Hayatı ve Tasavvuf Tarihinde Yeri”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8, S. 19, 2007, s. 221.

³¹¹ Afîfî, *İslâm'da Manevî Hayat*, s. 186.

³¹² İbn Arabî, *Bir Sûfi'nin Portresi*, s. 166.

³¹³ İbn Arabî, *a.g.e.*, s. 167.

2.2.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Muhabbet

Râbia, tasavvufun ilk dönemlerinde muhabbet anlayışını dile getirmiş ve kendisini Allah'a adayarak ilâhî aşk anlayışının da oluşmaya başlamasını sağlamıştır.³¹⁴

Râbia'nın ilâhî aşkının anlatılışı başlıkta Ferîdüddin Attâr'ın aktardığı cümle şu şekilde de rivâyet edilmiştir: Râbia'ya sorulduğunda, “*Mahabbet ezelden gelip ebede gider. Onsekizbin âlem içinde, O'ndan şerbeti (ve aşk şarabını) içip de, en sonunda Hakk'a ermemiş ve 'O, onları sever, onlar da onu sever.'*”³¹⁵ ibaresi kendisinden yâdigar olarak kalmamış hiçbir kimse mevcut değildir.”³¹⁶ demiştir.

Râbia'nın arkadaşı Riyâh³¹⁷ ile aralarında geçen bir konuşma rivâyet edilmiştir. Rivâyete göre, “*Râbia, bir gün Riyâh'ı küçük bir çocuğu öperken gördü ve ona: -Onu seviyor musun? dedi. O da: -Evet, dedi. Bunun üzerine Râbia: -Senin kalbinde Allah'tan başkasının sevgisine bir yer olduğunu düşünmemiştim, dedi. Riyâh bayılarak (gayş) yere düştü. Ayıldığında: -Aksine Allah'ın kullarının kalplerine yerleştirdiği bir rahmettir, dedi.*”³¹⁸ Burada Râbia, Allah dışındaki varlıkların sevilmesini yadırgadığı için Riyâh'a şaşırmıştır. Riyâh ise sevgi hissini, Allah'ın kalplere yerleştirdiği bir rahmet olarak düşünmüştür.

Hasan-ı Basrî Allah'tan korkarak O'na sığındığını ve bu şekilde inanarak Allah'ta yok olduğunu söylemiş sonra insanı Allah'a yaklaştıran şeyi Râbia'ya sormuştur. Râbia iki kez “*muhabbet*” cevabını vermiş, Hasan-ı Basrî üçüncü kez sorunca Râbia “*muhabbette sadakat*” cevabını vermiştir.³¹⁹ Râbia'ya göre Allah'a yakınlaştıran muhabbet duygusu yanında muhabbetteki sadakat duygusu da önemlidir.

Zünnûn el-Mısrî'nin ifâdeleriyle muhabbet ehli kimselerin gönülleri Allah'ın saf, katışıksız sevgisiyle doludur, onlar yalnız Allah ile ünsiyet hâlinedirler.³²⁰ Bu açıklamaya göre muhabbet makâmı kulun Allah'a en yakın olduğu makâmlardan sayılmaktadır. Ünsiyet kelimesi de muhabbet ile ilgili bir hâldir.

³¹⁴ Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, s. 54.

³¹⁵ Mâide 5/54.

³¹⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 119.

³¹⁷ Aktardığımız kaynağın dipnotunda, Riyâh'ın asıl metinde Rebâh olarak geçtiğini ve isminin Rebâh b. Amr el-Kaysî olduğu belirtilmiştir. Bkz. Sülemî, *Kendilerini İbadete Adayan Süfî Kadınlar*, s. 33.

³¹⁸ Sülemî, *a.g.e.*, s. 33.

³¹⁹ Daniş, *Aşk ile Hû*, s. 71.

³²⁰ İbn Arabî, *Bir Süfî'nin Portresi*, s. 249.

2.2.3. Allah İle Ünsiyet

“Allah ile ünsün mânâsı, O’na güvenmek, O’nunla sükûnet bulmak, O’ndan yardım dilemektir.”³²¹ Üns, Allah’a yakınlığı (muhabbeti) kapsar yani seven ile sevgili arasındaki samimi yakınlığı ifâde etmektedir.³²² Ünsiyet, muhabbetle alâkalı bir hâldir. Serrâc’ın tanımıyla ünsiyet, kalbin sevgili sayesinde hissettiği sevinçtir. Ünsiyet hâlinde olan kul Allah’a yakınlığı sebebiyle, derin bir mahremiyet ve samimiyet kazanır.³²³ Hucvirî’ye göre Allah’a ünsiyet duyan sûfî sevinir.³²⁴

İbnü’l-Cevzî’nin açıklamasına göre üns, “*cemâli mütalaâ eden kalbin sevinip ferahlaması*” demektir.³²⁵ Üns hâlinde olan ârif, sevdiğinin yanında olduğunu hisseder ve yalnız sevdiği ile başbaşa kalmayı arzular. Nitekim üns hâlinde olan kimse sevdiğinden uzaklaştıran şeyden rahatsızlık duyar.³²⁶ İnsanlar içindeyken göğsünün daralması hâli ünsiyetin bir alâmeti olarak açıklanmıştır.³²⁷ Üns ehli kimselerin, insanların içindeyken kalplerinde sıkıntı hissettikleri, kalp huzurunu ise zikirde buldukları düşünülmektedir.³²⁸ Kulu, Allah ile ünsiyet hâline yaklaştıran en etkili özellikler; kulun Allah’tan alıkoyan her türlü şeyden uzaklaşması, mânevî temizliğini yapması ve zikri sâfiyet kazanmış olması sayesindedir.³²⁹

Zünnûn el-Mısırî ünsiyeti şöyle açıklamıştır: “*Üç şey Allah ile ünsiyetin alâmetidir: Kendi kendine kalmaktan (el-halve) lezzet almak. (O’nun dışında) her türlü arkadaşlıktan (es-suhbe) rahatsız olmak. Yalnızlıkta (el-vahde) halâvet bulmak.*”³³⁰ Dolayısıyla kulun ünsiyeti Allah ile yalnız kalmasıdır. Yine Zünnûn el-Mısırî’ye göre eğer kişi insanlarla ünsiyet kuruyorsa Allah’tan uzaklaşıyordur; insanlardan uzaklaşıyorsa, Allah ile ünsiyet içerisindeydir.³³¹

Allah sevgisiyle üns hâlinde olan kimse, Allah ile olmaktan duyduğu mutluluk sebebiyle üzüntülerini unuttur, bu kimse kendisine söylenen dünyalık şeyleri anlamaz hâle gelir. Bu kimse kara sevdaya tutulanlar gibidir.³³²

³²¹ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 64.

³²² Daniş, *Aşk ile Hû*, s. 54.

³²³ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü’l Adeviyye*, s. 195.

³²⁴ Doğrul, *a.g.e.*, s. 195.

³²⁵ İbnü’l-Cevzî, *Minhâcü’l Kâsîdîn ve Müfîdû’s-Sâdıkîn*, c. II, s. 539.

³²⁶ İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, c. II, s. 539.

³²⁷ İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, c. II, s. 540.

³²⁸ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Onların Dünyası*, s. 83.

³²⁹ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 64.

³³⁰ İbn Arabî, *Bir Süfî’nin Portresi*, s. 161.

³³¹ İbn Arabî, *a.g.e.*, s. 161.

³³² İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, c. II, s. 533.

İbrâhim b. Edhem, “*Ben Rahmân’ın ünsiyetinden geldim.*” diyerek üns hâlini ifâde etmiştir.³³³

Râbia, Allah’ın dışındaki şeyleri terk etmekle ünsiyete ulaşmıştır. Râbia’ya, “*Bu dereceye hangi şeyle nâil oldun?*” dediklerinde “*Beni ilgilendirmeyen şeyi terk etmek, yok olmayanla ünsiyet kurmakla*” cevabını vermiştir.³³⁴

Râbiatü’l-Adeviyye üns hakkında, “*Her itaât eden Allah ile ünsiyet eder.*” demiş sonra da şu şiiri okuduğu rivâyet edilmiştir:

*“Seni kalbime konuşan arkadaşım olarak koydum,
Vücudumu benimle konuşmak isteyene serbest ettim.
Vücudum benimle oturan arkadaşımın dostudur,
Kalbimin sevgilisi ise gönülde oturandır.”*³³⁵

Râbia, Allah ile üns hâlinde olduğunu ancak ayrılık ve ölüm ânında “*Sen bize gerekmezsin*” denilmesinden korktuğu için ağladığını söylemiştir.³³⁶

Kanaatimize göre Râbia muhabbet makâmında iken üns hâlini de hissetmiş bir sûfidir. Râbia’nın ilâhî aşk anlayışı ile ilgili söylediği bazı sözlerinde vahdet-i vücûd anlayışına sahip olmasıyla ilgili yorumlar yapılmıştır.

2.2.4. Râbiatü’l-Adeviyye’de Vahdet-i Vücûd Anlayışı

Vahdet-i vücûd bir hâl ilmidir.³³⁷ “*Tasavvuf erbâbına göre vücûd birdir. O da vâcibü’l-vücûd olan Allâh Teâlâ’nın vücûdu ve zâtıdır. Buna ‘Mutlak vücûd, vücûd-ı sırf’ isimleri de verilir. Bu vücûd şekil, suret, hat, kayıt, parçalanma ve noksanlaşmadan münezzeh olmakla berâber, bizim akıl ve hissimize nisbetle birçok suretlerde görünür. İşte mükevvenât bu suretlerden ibârettir. Vücûd-ı sırf aslâ değişmediği halde, bu sûretler her an değişirler. Mutlak vücûd bâkî olduğu halde, bunlar fâni ve zâildir. Yâni Allâh Teâlâ’nın sıfatlarına, mükevvenât ayna olmuştur.*”³³⁸ Vahdet-i vücûd anlayışında Hakk’ın vücûdundan başka vücûd kabul edilmez. “*Lâ mevcûde illâ Hû.*” “Vahdet-i

³³³ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Onların Dünyası*, s. 83.

³³⁴ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *a.g.e.*, s. 82. Râbia’nın bu cevabına yakın ifâdeleler şöyle de aktarılmıştır: “*Beni ilgilendirmeyeni terk etmek, lâyezâl bir zatla ünsiyet kurmakla!*” Bkz. Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûm’id-Dîn*, c. IV, s. 703.

³³⁵ Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif*, s. 663.

³³⁶ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 136; Araz, *Anadolu Evliyalari*, s. 115; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, s. 91. Râbia’nın ağlama sebebi şu şekilde aktarılmıştır: “*Hicramı huy haline getirmekten korkuyorum. Olmaya ki, can verme anında, ‘Sen bize layık değilsin’, diye bir nida gelsin.*” Bkz. Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 119.

³³⁷ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 210.

³³⁸ Eraydın, *a.g.e.*, s. 243.

vücûd, Hakk'a vasıl olmak için bir vâsıtasıdır.” Her kemâl Hakk'a nisbet edildiği için insan kendini “hiç” kabul eder.³³⁹

Allah'a yakınlaşmanın en kısa yolu sayılan İlâhî aşk anlayışı vahdet-i vücudun temeli gibi düşünülmüştür.³⁴⁰ Bazı yazarlar Râbiatü'l-Adeviyye'nin düşüncelerinde vahdet-i vücûd anlayışının izlerinin bulunduğu dâir yorumlarda bulunmuşlardır. Râbia'ya göre Allah'a ulaşmanın yolu ilâhî aşk ile gerçekleşir. Kulun sürekli Allah'ın varlığını hissetmesi, kâinatın O'nu tecellilerinden ibâret olduğunu bilmesi, İlâhî sırlara tefekkürle ulaşması vahdet-i vücûd anlayışının temelini oluşturmuştur.³⁴¹ Nitekim, Râbia “*Ümidim seninle birleşmektir ve arzusun gâyesi budur.*” demiştir.³⁴² Bir de, “*Var olmaktan çıktım ve nefsimden geçtim. Onunla beraberim ve yalnız O'nunum.*” demiştir.³⁴³ Râbia'nın bu sözlerinin vahdet-i vücûd anlayışıyla ilgili olacağı kanaatini oluşturmuştur.

Râbia'nın bütün mahlukattan uzaklaşıp gerçek sevgilisi olan Allah'a kavuşmayı istemesinde, O'nunla birlikte olmayı arzulamasında ve O'ndan ayrı kalmak korkusuyla hüznlenmesinde, vahdet-i vücûd anlayışının izlerini görmek mümkündür.³⁴⁴ Bu konuyla ilgili olarak Râbia, “*Bedenimle halk içindeyim, fakat ruhumla dostum olan Hakk ile birlikteyim.*” demiştir.³⁴⁵

Râbia'nın, “*Bende varlık yok ki evleneyim*” sözünde vahdet-i vücûd anlayışıyla ilgili olduğu düşünülmüştür.³⁴⁶ Bazı Batılı ve Doğulu yazarlar, Râbia'yı Hristiyan azizelerine benzetirken Abdülmün'im el-Hifnî (ö: ?) bu düşüncenin yanlış olduğunu açıklamıştır. Râbia'nın bekârlığı tercih etmesi ve Attâr'ın ifâdesiyle “*Hız. Meryem'in nâibi*” denilmesi sebebiyle Batılı yazarlar onu Hristiyan azizelere benzetmişlerdir. Ayrıca Doğulu yazarlardan Abdurrahman Bedevî de (ö. 2002), Râbia'nın Hristiyan mistiklerden etkilendiğini ileri sürmüştür. Ancak Abdülmün'im el-Hifnî bu görüşü eleştirmiştir. Zîrâ Râbia'nın ilâhî aşk anlayışı vahdet-i vücûd temeline dayanmaktadır. Nitekim İslâm'daki aşk anlayışı Hristiyanlık'taki aşk anlayışından tamamen farklıdır.³⁴⁷

³³⁹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 245.

³⁴⁰ Küçük, “Tasavvufta Kadın”, s. 391.

³⁴¹ Küçük, *a.g.m.*, s. 391; Şişman, *Kadın Evliyâ Menkabeleri*, s. 31.

³⁴² Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Râbiatü'l-Adeviyye*, s. 206.

³⁴³ Doğrul, *a.g.e.*, s. 206.

³⁴⁴ Ceyhan, Semih, “Vüsûl”, *DİA*, c. XLIII, İstanbul, 2013, s. 144.

³⁴⁵ Uludağ, Süleyman, “Halvet Der-Encümen”, *DİA*, c. XV, İstanbul, 1997, s. 387.

³⁴⁶ Küçük-Ceyhan, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA*, c. XXXIV, s. 381.

³⁴⁷ Küçük-Ceyhan, *a.g.m.*, c. XXXIV, s. 381.

2.2.5. Râbiatü'l-Adeviyye'nin Şatah ve Fenâ Hâli

Tasavvufta yer alan fenâ ve şatah kavramlarıyla ilgili örneklerde Râbiatü'l-Adeviyye'nin ismi az da olsa geçmektedir. Erzurumlu İbrâhim Hakkı'ya göre muhabbet yolunun en hızlı yolu fenâ ve cezbe yoludur.³⁴⁸

Söyleyenin açıklamasıyla anlaşılabilen, vecd sırasında *feyz*, *galeyân*, *heyacan* ve *galebe* ile söylenen alışılmamış ifâdelere şatah denir.³⁴⁹ Nitekim sûfiler mükâşefe ilmini eserlere aktarmaktan ve bu konuda konuşmaktan sakınmışlardır. Dînî emirleri dışında yaşadıkları hâllerden bahsetmekten sakınan sûfiler, sırları korumada Allah'a karşı edepli olmaya dikkat etmişlerdir.³⁵⁰ Sûfiler başkalarının kavrayamayacakları hâlleri gizlemeye çalışmalarına rağmen bu hâllerin ortaya çıkması durumuna şatah denilmektedir.³⁵¹ Bâyezîd-i Bistâmî'nin “*kendimi tenzih ederim, benim şanım ne büyüktür!*”, “*Öyle bir denize daldım ki Peygamberler sahilinde durdu*” sözleri ile Râbiatü'l-Adeviyye'nin “*başörtümü çıkarsam içinde kimsenin olmadığı görülürdü*” sözü şatah hâline örnek gösterilmiştir.³⁵² Sûfilerin söyledikleri bu gibi sözlerin şatah hâliyle ortaya çıktığını vurgulamak gerekir.

Râbia kendi nefisini Allah için yok kabul etmiş, bu hâl onun ilâhî aşk ve rızâ anlayışıyla ortaya çıkmıştır. Râbia'nın sevilende yok olma anlayışı ise tasavvufta yer alan fenâ kavramıyla açıklanmıştır. Bu durum şöyle açıklanmıştır: “*Râbiatü'l-Adeviyye ve Ma'rûf-i Kerhî gibi ikinci asır sûfileri, ceberut, kahr, emr ve nehy gibi sıfatları ilâhî şahsiyet anlayışlarından çıkararak yalnızca cemâl ve muhabbet sıfatlarını ilâhî şahsiyete yüklemişlerdir ki, bu muhabbet, kalbin Allah'ı müşahade etmesi ve 'seven'in 'sevilen' de yok olmasıdır (fenâ).*”³⁵³

Serrâc, fenâ ve bakâ haliyle ilgili şu açıklamada bulunmuştur: “*Fenâ ve bakâ, avâm derecesinden havâs mertebesine doğru yükselme kaydeden tevhîd ehli kulun sıfatı, iki isimdir.*”³⁵⁴

Râbia Allah ile fenâyı şu ifâdeleriyle dile getirmiştir: “*Ey insanoğlu! Gözden (ve nazardan) Hakk'a bir menzil (geçit) yoktur. Lisanlardan O'na yol yoktur. Semî (kulak,*

³⁴⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 563.

³⁴⁹ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 406, 443.

³⁵⁰ İbn Haldun (ö. 808/1406), *Tasavvufun Mahiyeti (Şifâu's-Sâil)*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 153.

³⁵¹ İbn Haldun, *a.g.e.*, s. 154.

³⁵² İbn Haldun, *a.g.e.*, s. 154.

³⁵³ Nicholson, *Tasavvufun Menşei Problemi*, s. 32.

³⁵⁴ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 448.

nakil) zahmet çekenlerin şâh-rahıdır. El, ayak hayret vâdisinde ikamet etmede, bu durumda, iş kalbe düşmektedir. O halde uyanık bir kalb elde etmek için çabalayınız. Zîrâ kalbi bidâr (ve muteyakkız) olanın yâra ihtiyacı yoktur. Demek ister ki, uyanık kalb, Hakk'da gâib olan kalbtir ve her kim gâib olursa (ondan başka) yârı ne yapsın. Allah'da fenâ, işte burada hasıl olur."³⁵⁵

2.2.6. Dünya Sevgisine Bakışı

Râbiatü'l-Adeviyye dünya sevgisini kalbinden çıkartmış, dünyaya ait beklentilerden uzak durmuştur. Onun bekârlığı tercih etmesi, çok az eşyaya sahip olması, kendisine gelen yardım tekliflerini reddetmesi, zâhidliği tercih etmesi gibi özellikleri dünya sevgisinden uzak olduğunu göstermektedir.

Dünya sevgisiyle ilgili Fudayl b. İyâz, *"İnsanlar, iki özellikten dolayı azabı celbetmişlerdir. Biri dünya sevgisi, diğeri ise uzun emelli olmaktır."*³⁵⁶ demiştir. Sûfiler dünya sevgisi ve uzun emelden kaçınmışlardır.

Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre dünya için sevinen ve üzülen kimse âhirette kazanacağı nimetlerden mahrum kalır yani geçici bir ömür için ebedî hayatı kaçırmak tehlikesi söz konusudur.³⁵⁷ Mâlik b. Dînâr ise *"Dünya için ne kadar üzülersen âhiret düşüncesi o kadar kalbinden çıkar. Âhiret için ne kadar üzülersen dünya düşüncesi o kadar kalbinden çıkar."*³⁵⁸ demiştir.

Ma'rûf-i Kerhî'ye, dünya sevgisinin kalpten nasıl atılacağı sorulduğunda samimi sevgiyle ve güzel ahlâkla, cevabını vermiştir.³⁵⁹ İyi hasletlere sahip olan kul ise cennette gibidir. Çünkü dünya zevklerinden uzaklaşmak, kişiyi Allah sevgisi ve rızâsıyla mutlu eder. Bu zevk, dünya zevklerinden çok üstün bir mutluluktur.³⁶⁰

Selef-i sâlihîn Allah dışında her şeyden irtibatlarını keserek kalplerini muhabbetle doldurmuşlardır.³⁶¹

³⁵⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 119.

³⁵⁶ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Onların Dünyası*, s. 236.

³⁵⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulüb*, c. III, s. 139.

³⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *Minhâcü'l Kâsîdîn ve Müfîdû's-Sâdıkîn*, c. II, s. 9.

³⁵⁹ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *a.g.e.*, s. 239.

³⁶⁰ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Âşıklar Ravdatu'l-Muhibbîn*, s. 175.

³⁶¹ Hânî, Muhammed b. Abdullah (ö. 1279/1862), *Âdâb*, trc. Ali Hüsrevoğlu, Emek Matbaacılık, İstanbul, 1980, s. 203.

Râbia dünyayı istemenin bir yük olduğunu bilmektedir. Nitekim dünyaya değer verene dünya sultandır, dünyadan vazgeçen de dünyanın sultanı olur.³⁶² Râbia kimseden bir şey kabul etmemiş ve sürekli dünyaya ihtiyacı olmadığını söylemiştir.³⁶³

Râbiatü'l-Adeviyye'nin dünya sevgisinden uzaklaşmanın faydasını şu sözüyle belirttiği aktarılmıştır: *“İnsanlar Allah'tan kopup dünyaya daldılar. Eğer dünya sevgisinden kurtulsalardı onların kalpleri melekût âleminde cevelân edip hiçbir yerde bulunmayan fâidelerle döneceklerdi.”*³⁶⁴ Râbia, insanların dünya sevgisine daldıkları için Allah'tan uzaklaştıklarını vurgulamıştır.

Abdülvâhid b. Zeyd ve Süfyân-ı Sevrî, Râbia'nın hastalandığı bir gün hâlini sormaya gitmişler. Süfyân, Râbia'nın canı bir şey isterse getireceklerini söylemiş. Bunun üzerine Râbia, Süfyân'a âlim kişi olduğunu ancak cahilce söz ettiğini, Basra'da hurmanın bol olduğunu ama on iki yıldır canı hurma çekmesine rağmen henüz bir hurma yemediğini söylemiştir. Râbia, kul olduğunu, kulun arzu ettiği şeyleri Allah'tan istediğini ancak kendisinin Allah'ın dilemesini tercih ettiğini söylemiştir.³⁶⁵ Bu rivâyete göre Râbia uzun yıllar nefis terbiyesi sebebiyle hiç hurma yememiş, ayrıca Allah'tan dünyalık bir şey istemekten sakınmıştır ve insanların yardımını kesinlikle kabul etmemiştir.

Râbia'nın, bir gün Hasan-ı Basrî'ye üç nesne verdiği veya gönderdiği rivâyet edilmiştir. Bu üç şey; bir mum, bir iğne ve bir de kıldır. Râbia, Hasan'a mum gibi kendini yakarak âlemi aydınlatmasını; iğne gibi sürekli çalışıp, faâl olmasını; bunlarla birlikte tamamıyla kıl gibi olup amellerinin boşa gitmemesini ve nefisini terbiye etmesini ifâde etmek istemiştir.³⁶⁶

Süfyân-ı Sevrî ve Râbia arasında geçen bir konuşmada Râbia, Süfyân'ın dünyayı sevdiğini söylemiştir. Bu rivâyet şöyle aktarılmıştır: *“Süfyân-ı Sevrî : -Senin hakkında konuşmak benim için mümkün değil, bâri sen benim hakkımda konuş Ey Râbia! -Şayet dünyayı seven bir kişi olmasan ne iyi bir adam olurdun! -Ne yapmışım da dünyayı*

³⁶² Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, s. 81.

³⁶³ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 46.

³⁶⁴ Hânî, *Âdâb*, s. 203. Râbia'nın sözü benzer ifâdelerle şöyle aktarılmıştır: *“Allah (c.c.) yerine kalplerini dünya sevgisiyle meşgul ettiler. Dünyayı terk etseler melekut âleminde gezer dolaşır ve benzersiz fâidelerle dönerlerdi.”* Bkz. İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *Âşıklar Ravdatu'l-Muhibbîn* s. 176.

³⁶⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 137; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 101; Aşkar, “Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n-Nisâ”, s. 89. Râbia'nın sözleri şu şekilde de aktarılmıştır: *“Ey Süfyân! Sen bir ilim adamı olarak niçin bu şekilde konuşuyorsun? Hakk'ın izzetine and olsun ki on iki yıldır canım taze hurma yemeyi arzu etmektedir, henüz yemiş değilim ve Basra'da hadsız ve hesapsız miktarda hurma bulunduğunu da bilirsin. Çünkü ben bir kulum, kulun arzu ile işi ne? Eğer ben irade edecek ama Allah irade etmeyecekse olursa, küfür olmaz mı?”* Bkz. Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 124.

³⁶⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 135; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 97; Aşkar, a.g.m., s. 86.

sevmişim? -Hadis rivayet ediyorsun, demek isterim ki bu da (dünya sevgisinden hasıl olan maddî bir itibar ve fânî bir mevkidir.)”³⁶⁷

Süfyân-ı Sevrî zâhid bir zâttır. Ancak Râbia, Süfyân’ın hadis kitaplarını saklayıp insanların kendine değer vermesini ve insanlara yönelmesini dünyalık görmüştür.³⁶⁸ Süfyân hadis ilmi konusunda iki farklı düşünceye sahiptir: Bunlardan birinci düşüncesi, hadis ilmi Allah’a ulaştıran bir ilimdir. İkincisi ise, hadis ilmi dünyalık olduğu için aşırıya gidilmemelidir. Nitekim İbrâhim b. Edhem ve Râbiatü’l-Adeviyye onu, hadis ilminin dünyalık bir ilim olduğu konusunda uyarılmışlardır.³⁶⁹

Bir gün Basra’nın değerli sûfîlerinden bir zât, Râbia’nın ziyâretine gelmiş. O zât, sözü dünyaya getirip dünyayı yermeye başlamış. Bunun üzerine Râbia, onun dünyayı çok sevdiğini eğer sevmeseydi dünya hakkında konuşmayacağını söylemiştir. Râbia, kumaşı anlatanın onu almak istediği için anlattığını zîrâ bir şeyi almak isteyen sürekli ondan bahsedeceğini eğer kişi dünyadan uzak ise dünyanın iyi veya kötü taraflarından bahsetmeyeceğini ifâde etmiştir. Ona göre, bir şeyi seven onu çokça zikreder.³⁷⁰ Râbia’nın dünya ile ilgili düşüncesi şu şekilde de aktarılmıştır: “Üç kişi Râbia’nın yanına gelip dünyâyı kötölemeye başladılar. Râbia onlara: -Ben dünyanın dört başıyla kalbinize yerleşmiş olduğunu görüyorum, dedi. -Nereden öyle olduğunu vehmettin? dediler. -Çünkü, dedi, siz kalplerinizde size en yakın olan şeye baktınız ve ondan söz ettiniz!”³⁷¹ Râbia’nın vurgulamak istediği şey dünyalık bir konu hakkında konuşmak, dünyayı kötölemek şeklinde dahi olsa dünya sevgisinin bir işâretidir.

Bir gün Hasan-ı Basrî, Râbia’ya insanların öğretmediği ancak Allah’ın kalbine koyduğu ilimden kendisine de öğretmesini istemiş. Râbia, geçimi için birkaç kilo iplik eğirip iki akçeye sattığını, akçenin birini bir eline, birini diğer eline aldığını zîrâ akçelerin birbiri üstüne gelip kendini yoldan çıkaracağı korkusu yaşadığını, söylemiştir.

³⁶⁷ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 137; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 124.

³⁶⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü’l-Kulûb*, c. III, s. 191.

³⁶⁹ Özdirek, Recep - Çavuşoğlu, Ali Hakan, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, c. XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 25. Bu konuda şu açıklama da eklenmiştir: “Zehebi’nin de belirttiği gibi bu uyarılar, o dönemde hadis rivayetinin büyük bir şöhrat vesilesi olması ve kişiye birtakım maddî menfaatler sağlamasıyla ilgili olup bilhassa zâhid kişiliğiyle öne çıkan âlimler bu konuda titiz davranmışlar ve bu ilmin amaç haline getirilmemesi gerektiğini hatırlatmışlardır.” Bkz. Özdirek-Çavuşoğlu, a.g.m., s. 25.

³⁷⁰ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 138; Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 167; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 125; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1988), s. 102; Aşkar, “Kadın Sûfîleri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî’n-Nisâ”, s. 90. Bu menkıbeyi Gazzâlî şöyle aktarmıştır: “Râbia Hatun’u arkadaşları ziyaret ettiler, dünyadan bahsettiler, dünyayı zemmetsiler. Râbia hatun onlara şöyle dedi: ‘Dünyayı anmaktan vazgeçin. Eğer dünya sizin kalbinizde bir mevki işgal etmediyse ondan fazla bahsetmezsiniz. Dikkat edin! Bir şeyi fazla seven ondan çok bahseder!’” Bkz. Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûm’id-Dîn*, c. III, s. 501.

³⁷¹ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 47.

Ona göre parayı birbiri üstüne koyan bu ilimden öğrenemez.³⁷² Râbia'ya göre paranın yanyana gelmesi dünya sevgisine yönelten bir durumdur. O, kalbinin dünyaya meyiletmesinden korkmuş ve bu konuda çok hassasiyet göstermiştir. Nitekim bu konuyla ilgili Yahya b. Muâz (ö. 258/872) parayı akrebe benzetmiş, para eğer helâlinden kazanılıp harcanmıyorsa akrep gibi insanı sokup zehirleyeceğini, söylemiştir.³⁷³

Büyüklerden bir zat Râbia'ya, nereden gelip nereye gittiğini sormuş. Râbia, o âlemden (bâkî cihân) geldiğini yine o âleme gideceğini söylemiş. O zât, bu dünyada ne yaptığını sorunca Râbia, dünyanın fânî olduğunu bildiği için pişman gezip Hakk'ı talep ettiğini söylemiştir.³⁷⁴ Râbia'ya bu dünyada ne yaptığı sorulunca o, bu âlemin ekmeğini yediğini ancak o âlem için iş gördüğünü, bu dünya ile dalga geçtiğini söylemiştir.³⁷⁵

Bir gün Süfyân-ı Sevrî Râbia'yı ziyârete gelmiş ve Râbia'dan duâ talep ederek Allah'tan selâmet dilemiş. Râbia, Süfyân'ın bu sözü üzerine ağlayarak, dünyada esenlikte olmak için dünyayı terk etmek gerektiğini Süfyân'ın ise dünya ile kirlenmesi sebebiyle bunun nasıl olacağını söylemiştir.³⁷⁶ Râbia, esenlik istemenin şartını dünyadan uzaklaşmakla gerçekleştirebileceğini vurgulamıştır.

Süfyân-ı Sevrî Râbia'ya, “*Yüce Hakk'ın yakınlığına vesile olanların en iyisi nedir?*” diye sorunca Râbia, “*Kul bile ki dünyada ve âhirette kendisi için ondan başka dost edinmemiştir.*” demiştir.³⁷⁷

İbâdetlerden zevk almanın ve vesveseden korunmanın yolu, dünyada mülk tasası çekmemekten geçer.³⁷⁸ Râbia, duâ ederken vesveselerden kurtulmayı dilemiş ancak bu hislere engel olamazsa Allah'ın rahmetiyle isteğini dile getirmiştir: “*Allah'ım duâ ederken kalbimden şeytan vesveselerini çıkar ya da rahmetinle duâlarımı bu vesveselerle kabul et.*”³⁷⁹ Nitekim Râbia, dünyalık hiçbir şeyi önemsememiş ve eşyaların özelliklerine hiç takılmamıştır. Bu konuyla ilgili Attâr şu menkıbeyi aktarmıştır: “*Râbia bir gün bir şahsa dört akçe vererek: -Benim için bir kilim al, dedi.*

³⁷² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 135; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 117; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 97.

³⁷³ İbnü'l-Cevzî, *Minhâcü'l Kâsîdîn ve Müfîdû's-Sâdıkîn*, c. II, s. 25.

³⁷⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 136; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 118; Aşkar, “Kadın Süfleri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtı'n-Nisâ”, s. 87.

³⁷⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 118.

³⁷⁶ Molla Camî, Mevlâna Nureddin Abdurrahman İbn Ahmed (ö. 898/1492), *Nefahat'ül-Üns Min Hazarat'il-Kudüs (Mukaddes Makamlardan Huzur Nefesleri)*, Sadeleştiren: Abdulkadir Akçiçek, Akpınar Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 1069; Aşkar, *a.g.m.*, s. 84; Sülemî, *Kendilerini İbadete Adayan Süfi Kadınlar*, s. 30-31.

³⁷⁷ Molla Camî, *a.g.e.*, s. 1069.

³⁷⁸ Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, s. 173.

³⁷⁹ Smith, *Râbia Bir Kadın Süfi*, s. 64.

Adam: *-Siyah mı beyaz mı olsun, diye sorunca, hemen paraları geri alıp Dicle Nehri'ne fırlattı ve dedi ki: -Henüz satın alınmamış olan bir kilim sebebiyle, siyah mı yoksa beyaz mı olması lazım, diye gözümün önüne tefrika hali geldi.*"³⁸⁰ Râbia bir anlığına da olsa istediği kumaşın rengini düşündüğü için parayı elinden atmıştır. O dünya ile ilgili bir şeyin aklından geçmesinden dolayı rahatsızlık duymuştur.³⁸¹

Muhabbet ehlinin özellikleri arasında kalpten dünya ve âhiret zevklerini uzaklaştırmak ile dâima sevgiliyle meşgul olmak vardır.³⁸² Râbia, dünyada Allah'ı sürekli zikretmeyi dilerken, âhirette Allah'a kavuşmayı dilemiştir. Bu dileğini şöyle ifâde etmiştir: *"Allah'ım endişem ve arzum bu dünyada her şeyin üstünde Sen'i anmak, âhirette Sen'inle yalnız buluşmaktır. Sen kâfisin.*"³⁸³ Râbia'nın bu ifâdelerine benzer şu sözü söylediği de nakledilmektedir: *"İlahî! Benim bütün dünyadaki işim ve arzum seni yâd etmek, ahirette de senin likâna ermek ve işte ben buyum, Sen ne istersen onu yap!"*³⁸⁴ Nitekim Râbia'nın dünyayla ilgili bir beklentisi olmadığı gibi âhiret için de bir beklentisi olmamıştır.

2.2.7. Cennet ve Cehennem Anlayışına Bakışı

Râbia, Allah'ın rızâsına kavuşmak için hissettiği duyguları insanların da hissetmesini istemiştir. O, ibâdetlerin beklentisiz bir şekilde yerine getirilmesi gerektiğini söz ve davranışlarıyla insanlara yansıtmıştır.³⁸⁵ Râbia'nın tek beklentisinin Allah aşkı olduğunu açıklayan meşhur menkıbesi sık sık anlatılmaktadır. Rivâyetlere göre Râbia'yı bir gün bir elinde ateş, diğer elinde su taşıyarak Basra sokaklarında görmüşler. Onun ne yapmak istediğini sorduklarında Râbia: *"Cehennem su ile söndürmek, cenneti yakmak istiyorum. Böylece bu iki perde kalkacak ve Allah'a cehennem korkusuyla ya da cennet umuduyla değil, aşk ile ibâdet edenler ortaya çıkacak.*"³⁸⁶ diyerek cevap vermiştir. Râbia'nın doğru bulmadığı şey, cennet

³⁸⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 120.

³⁸¹ Bu menkıbe şu şekilde de nakledilmiştir: *"Râbia bir gün bir adama örtü alması için üç gümüş dirhem verir. Adam biraz ilerledikten sonra geri döner ve 'Ne renk olsun hanım?' der. Râbia: 'Renkle ilgili bir soru sorduğun için paramı geri ver.' der. Parayı Dicle Nehri'ne atar."* Bkz. Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 99; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 119.

³⁸² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 524.

³⁸³ Smith, *a.g.e.*, s. 64.

³⁸⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 126.

³⁸⁵ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü'l Adeviyye*, s. 132.

³⁸⁶ Smith, *a.g.e.*, s. 13. Râbia'nın verdiği cevap şu şekilde de aktarılmıştır: *"Gökyüzüne gidiyorum. Ateşi Cennet'e atacağım, suyu Cehennem'e dökceğim! Ta ki, ikisi de ortadan kalksın da asıl maksat belli olsun: Kullar da Allah'a ümitsiz ve korkusuz baksınlar. Bir mükâfat ummadan, bir cezadan korkmadan ona ibâdet etsinler. Acaba*

beklentisiyle ve cehennem korkusuyla ibâdet etmektir. Nitekim “kul cennetin ve cehennemin varlığından haberdar olmasa ibâdet etmeyecek midir?” sorusunu da akla getirmektedir. Dolayısıyla onun belirtmek istediği nokta, ilâhî aşkı isteyen sadece Allah’ı sevmeli ve ihlâsla ibâdet etmelidir.³⁸⁷

Râbia insanları cennet beklentisi ve cehennem korkusu anlayışından tamamıyla kurtarmak istemiştir. Çünkü bu beklenti duygusu samimiyeti ortadan kaldırmaktadır. İbâdetin özü ise Allah’ın rızâsını kazanmaktır.³⁸⁸ Nitekim Râbia’nın bu düşüncesi söylediği şu niyâzından anlaşılmaktadır: “İlahi, Sana cehennemden korkarak ibâdet ediyorsam beni cehennem ateşinde yak yahut cennetini özleyerek Sana ibâdet ediyorsam, cennetini bana harâm kıl. Yalnız seni sevdiğimden dolayı Sana ibâdet ediyorsam beni ezeli cemâlinden mahrum etme, Yarabbî!”³⁸⁹ Râbia Allah’ı beklentisiz bir sevgiyle sevmiştir. Râbia’nın bu duâsı, “kötü bir ücretli işçi” tabiri de belirtilerek nakledilmiştir: “Kötü bir ücretli işçi olacak şekilde ne cehenneminden korktuğum için ne de cennetini istediğim için O’na ibâdet ettim. Fakat ben O’nu isteyerek ve O’na özlem duyarak ibâdet ettim.”³⁹⁰ Râbia’nın bu düşüncesi, Süfyân-ı Sevrî’nin sorusuna verdiği cevap olarak aktarılmıştır. Bir gün Süfyân-ı Sevrî, Râbia’ya imanının hakikatının ne olduğunu sormuş. Bu soru üzerine Râbia, Allah’tan korktuğu için kulluk etmediğini yoksa korkmadığında çalışmayan kötü hizmetçi gibi olacağını ayrıca Allah’a cennet arzusu ile de kulluk etmediğini yoksa ancak parasını aldığından çalışan kötü hizmetçi gibi olacağını; kendisinin sadece Allah sevgisiyle ve O’nun özlemiyle ibâdet ettiğini dile getirmiştir.³⁹¹

Hasan-ı Basrî, Râbia’nın cehennemi söndürmesini ve cennete değer vermemesi düşüncesini merak edip “Allah’tan korkmamalı mı?” diye bir soru sormuştur. Râbia ise

---

insanlar mükâfat ümidi ve Cehennem korkusu olmasaydı Allah’a ibâdet ve O’na itaat ederler miydi?” Bkz. Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü’l-Adeviyye*, s. 132.

³⁸⁷ Erol Aykaç, *Dinle Rabia’nın Dilinden*, s. 210.

³⁸⁸ Doğrul, a.g.e., s. 133.

³⁸⁹ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 138; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 126; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1988), s. 103; Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, s. 33; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 64. Râbia’nın bu niyâzı şu şekilde yorumlanmıştır: “Bir müslüman Allah’ın gazabına uğramamak ve cehennem azabından kurtulmak için ibâdet eder. Bu amaçla ibâdet etmek câizdir. Genellikle halk, özellikle zâhidler ve âbidler bu amaçla ibâdet ederler. Cennete girmek ve oradaki nimetlerden yararlanmak için Allah’a ibâdet ise öncekinden daha üstündür. Fakat sırf Allah’ın emrine uymak, rızâsını kazanmak için Allah’a ibâdet etmek daha üstün bir mertebedir. Bu ibâdet sevgi temeline dayanır. Sevenin sevgilisine itaat etmesi ve emredileni gönül hoşnutluğu ile yerine getirme halidir. Peygamberlerin, sağ iken cennetle müjdelenen on sahâbenin, velilerin ve âriflerin ibâdetleri böyledir. Râbia el-Adeviyye’nin dediği gibi onlar cehennem ve cennet olmasa da Allah’a ibâdet eder, O’na itaati canlarına minnet bilirler.” Bkz. Uludağ vd., *İlmihal*, c. I, s. 54.

³⁹⁰ İbnü’l-Cevzî, *Minhâcü’l-Kâsîdîn ve Müfîdû’s-Sâdkîn*, c. II, s. 510.

³⁹¹ Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, s. 56; İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti*, s. 118; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü’l-Kulûb*, c. III, s. 191.

Allah'ın onu kendisinden uzaklaştırmasından korktuğunu, Allah'a olan muhabbetinin ve ibâdetlerinin ise korku sebebiyle olmadığını ifâde etmiştir.³⁹² Râbia cenneti Allah'ın hoşnutluğunu kazanma yeri olduğu için istemektedir. Bu düşüncesi Hasan-ı Basrî'yi etkilemiştir.³⁹³ Bu düşünceye benzer olarak bir gün Hasan-ı Basrî'nin Râbia'ya şöyle dediği nakledilmiştir: *“Eğer cennette Allâhü Teâlâ'yı görmekten bir an mahrûm olursam, öyle inleyip ağlayacağım ki, bütün cennet ehli bana acıyacak”* diyor. Râbia buyurdu ki: *“Bu güzeldir. Ama eğer dünyada Hakk Teâlâ'dan bir an gâfil olduysa, aynı üzüntü, ağlamak ve inlemek ondan meydana geldiyse âhirette, söylediği gibi olacaktır. Değilse olmayacaktır.”*³⁹⁴ Râbia, devamlı Allah'ı zikretmeyi aşkla istemiş, Allah'ı zikrederken gaflete düşerse de Yüce Allah'ın bunları da diğerleriyle birlikte kabul etmesini dilemiştir.³⁹⁵

Allah'ı seven kullar menfaât gözetmezler. Cennet beklentisi ve cehennem korkusuyla ibâdet etmenin doğru olmadığı konusunda Ebû Tâlib el-Mekkî ve Gazzâlî, Hz. Davud (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.)'dan örnekler vermişlerdir. Rivâyete göre Hz. Davud'a (a.s.) Allah şöyle vahyetmiştir: *“En sevgili olan kullarım Bana bir menfaat gözetmeden kulluk edenlerdir. Bana cennet arzusu veya cehennem korkusu ile kulluk edenden daha günahkâr kim olabilir. Eğer ben cennet ve cehennemi yaratmasaydım ibâdet edilmeye lâyık olmayacak mıydım?”*³⁹⁶ Rivâyete göre bir gün Hz. İsa (a.s.) kendilerini Allâhu Teâlâ'ya ibâdete adanmış bir grup insanla karşılaşmış. Onlar, ibâdetlerini cehennem korkusu ve cennet ümidi ile yerine getirdiklerini söylemişler. Hz. İsa (a.s.) onlara, korktukları ve ümit ettikleri şeylerin mahlûk olduklarını, onların beklenti için Allah'a ibâdet ettiklerini söylemiş ve bu ibâdet anlayışından hoşlanmamıştır. Bir zaman sonra Hz. İsa (a.s.) kendilerini ibâdete adanmış başka bir grup ile karşılaşmış. Bu grup ise Allâhu Teâlâ'ya duydukları sevgi ve ta'zim için ibâdet ettiklerini söylemişlerdir. Hz. İsa (a.s.) bu gruptan hoşnut olmuş ve onların gerçek dostları olduklarını onlarla beraber bulunmakla emrolunduğunu söylemiştir.³⁹⁷

Ma'rûf-i Kerhî de Râbia gibi muhabbet anlayışını benimsemiştir. Ali b. el-Muvaffak (ö. 265/878) rüyâsında cennete girdiğini, bir adamın arşın duvarında gözlerini dikmiş başını hiç oynatmadan Allâhu Teâlâ'ya baktığını görmüş. Ali b. el-Muvaffak,

³⁹² Daniş, *Aşk ile Hû*, s. 71.

³⁹³ Daniş, *a.g.e.*, s. 72.

³⁹⁴ Uyan, “Rabî'a-i Advîyye”, *Menâkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1717.

³⁹⁵ Daniş, *a.g.e.*, s. 72.

³⁹⁶ Derin, “Gazzâlî'de Allah Sevgisi”, s. 151; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, c. III, s. 187.

³⁹⁷ Derin, *a.g.m.*, s. 151; Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, c. III, s. 188.

meleğe bu adamın kim olduğunu sormuş. Melek, cehennem korkusu ve cennet ümidi olmaksızın sadece Allah sevgisiyle kullukta bulunan Ma'rûf-i Kerhî olduğunu, onun kıyâmete kadar Allah'a bakmasına izin verildiğini söylemiştir.³⁹⁸

Râbia'nın cennet ve cehennem hakkındaki düşüncesine benzer ifâdeleri olan Şiblî'ye göreyse Allah sevgisini gâye bilen sûfî, dînî emirlerini Allah'tan sevap istemek ve azâbından korkmak için yerine getirmez. Ona göre tek gâye Allah'tır.³⁹⁹

Nitekim Râbia, dünya ve âhiret için beklentide olmadığını bunların hepsinden uzak olduğunu şu sözleriyle belirtmiştir: *"İlahi! Kısmetim olmak üzere dünyadan bana her neyi tahsis etmiş isen onları düşmanlarına, ahiretten her neyi tahsis etmiş isen onu da dostlarına ver. Zîrâ bize sen kâfisin! Bana seni gerek seni!"*⁴⁰⁰ Onun tek istediği şey Allah'a kavuşmaktır. Dolayısıyla dünyalık şeylerin Allah'ın düşmanlarına verilmesini dilemesi onun dünyaya kıymet vermediğini göstermektedir.

Râbia, *"Ya Rab! Eğer yarın kıyâmet günü beni Cehenneme gönderecek olursan, öyle bir sır faş ederim ki, Cehennem bana bin yıl mesâfede olan bir yere kadar kaçır."*⁴⁰¹ demiştir.

Râbia'ya, cennet hakkında ne düşündüğü sorulduğunda, Râbia "önce komşu, sonra ev" cevabını vermiştir.⁴⁰² Gazzâlî'ye göre Râbia bu sözyle kalbinin efendisi Allah'ı arzu etmektedir.⁴⁰³ Rivâyete göre Râbia, kendisini ziyârete gelmiş sûfilerden birine, Allah'a niçin ibâdet ettiğini sormuş, o kişi cehennemın zor bir yer olduğunu, oraya girmekten korktuğu ve endişelendiği için ibâdet ettiğini söylemiş. Râbia bir başka sûfiye de aynı soruyu sormuş, o sûfi ise cennetin huzurlu ve rahat bir yer olduğunu, oraya girme ümidiyle ibâdet ettiğini söylemiş. Bu cevapların üzerine Râbia onlara, korktuğu veya ücret hevesi için efendisine hizmet edenler gibi ibâdet ettiklerini söylemiş. Sonra da sûfiler, Râbia'nın niçin ibâdet ettiğini sormuşlar. Râbia, "önce komşu sonra ev" diyerek söze başlamış, Allah'ın zâtı için ibâdet ettiğini, Allah'ın kullarına ibâdet etmeyi emretmiş olmasının nimet olarak yeterli olduğunu, zirâ cehennem ve cennet yaratılmasa da itaat etmenin gerekli olduğunu söylemiştir.

³⁹⁸ Soysaldı, "Tasavvufta Aşk ve Marifet", s. 201; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, c. III, s. 189.

³⁹⁹ Okudan, "Ebû Bekr Şiblî: Hayatı ve Tasavvuf Tarihinde Yeri", s. 221.

⁴⁰⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 126; Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Râbiatü'l-Adeviyye*, s. 133.

⁴⁰¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 126.

⁴⁰² İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti*, s. 118; Daniş, *Aşk ile Hû*, s. 71; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 106; Bu cümlede geçen "önce komşu sonra ev" sözü hakkında şu yorum yapılmıştır: *"Râbiatü'l-Adeviyye'nin Hasan-ı Basrî ile konuşmasında söylediği: "Cennetten önce Allah" anlamındaki "Önce komşu sonra ev" deyişi, Peygamber'in seçiminin bir yansımasıdır -ille de bilinçli olarak değil- ve keza yalnızca bir önceden oluşu değil aynı zamanda birlikte var oluşu da teyid eder.(...)"* Bkz. Michon, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, s. 139.

⁴⁰³ Smith, *a.g.e.*, s. 106.

Râbia'ya göre Allah'ın kullarına ibâdeti emretmesi yeterli bir nimettir.⁴⁰⁴ Kemâle ulaşmış velî kullar da cehennemden korkarlar ancak ibâdetlerini Allah'ın zatından korkarak yerine getirirler.⁴⁰⁵

Menkıbeye göre Râbia bir gün hastalanmış, ona hastalanmasının sebebi sorulmuş. Râbia cennete baktığını bu yüzden Rabb'in onu edeplendirdiğini, söylemiştir. Kelâbâzî, Râbia'nın şöyle dediğini nakletmiştir: *"Sanırım Mevlâm beni kışkandı da onun için bana sitem etti."*⁴⁰⁶ Râbia, cennetin güzelliğini bir anlık aklına getirmesi sonucu hastalandığını ve cennet beklentisinin yanlış olduğunu düşünmüştür.

Râbia'nın cennet ve cehennem hakkındaki görüşleri, karşılıksız Allah aşkı anlayışıyla ilgilidir.⁴⁰⁷ Üçüncü asrın mutasavvıfları arasında Râbiatü'l-Adeviyye'nin ilâhî aşk anlayışı düşüncesinden yararlanılarak bir mezhep ortaya çıktığı açıklanmaktadır. Özellikle Ali b. el-Muvaffak'ın isminin geçtiği bu mezhebin anlayışı, *"Allah'ı cennete tama' ederek değil, yahut cehennemden korkarak değil, sırf O'nun rızasını kazanmak ve cemâlini görmek için sevmek."* şeklinde açıklanmıştır.⁴⁰⁸

Râbiatü'l-Adeviyye'nin cennet ve cehennem hakkındaki anlayışına benzer görüşte olan bir başka mutasavvıf da Kutbuddin Ebû Muhammed Abdülhak b. Seb'in'dir (ö. 669/1270). Onun, ilâhî aşk hakkındaki görüşü Râbia'nın görüşüne benzermektedir.⁴⁰⁹ Râbia ilâhî aşk ve rızâ anlayışını, cennet ve cehennem hakkındaki duruşuyla ifâde etmiştir. O, Allah'ın sevgisine lâayık olmayı ve rızâsına ulaşmayı gâye bildiği için dünyayla ilgisini kesmiştir, cenneti ümit ederek ve cehennemden korkarak ibâdet etmenin doğru olmadığına inanmıştır.

2.3. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE RIZÂ

Rızâ, *"insanın kendisini ezeli hükme teslim edip, Hakk'ın hoşnutluğuna nâil olma kasdıyla, nefsinin ve rızâsını terk etmesidir."*⁴¹⁰ Âyetlerde ve hadislerde rızânın

⁴⁰⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 122; Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Râbiatü'l-Adeviyye*, s. 134.

⁴⁰⁵ Gökcan, Mansur, "Tasavvufta Allah Korkusu (Hafv)" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, c.4, S. 2, (Temmuz-Aralık) 2004, s. 262.

⁴⁰⁶ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 215.

⁴⁰⁷ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, s. 107.

⁴⁰⁸ Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, s. 77. Ali b. el-Muvaffak, Râbia'nın benzer düşüncesiyle söylediği sözleri şöyle aktarımıştır: *"Yarabbi, nârından korkarak sana ibâdet ettiğimi biliyorsan, bana nârından azap et. Cennetini sevdiğimden dolayı sana ibâdet ettiğimi biliyorsan, beni cennetinden mahrum et! Sırf Seni sevdiğimden ve Senin nûr-i cemâline iştiyakımdan dolayı ibâdet ettiğimi biliyorsan, cemâline kavuştur da ne dilerse yap."* Bkz. Doğrul, *a.g.e.*, s. 77.

⁴⁰⁹ Doğrul, *a.g.e.*, s. 109.

⁴¹⁰ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 31.

önemi vurgulanmıştır. Tasavvufta rızâ, makâmların en üstünüdür. Horasan ve Irak âlimleri, rızânın hâl mi yoksa makâm mı olduğu konusunda iki farklı görüş belirtmişlerdir.⁴¹¹ Râbia Allah'ın rızâsına lâayık olmaya çalışmış ve kulun başına ne gelirse gelsin Allah'tan râzı olması gerektiğine inanmıştır. Bu bölümde rızânın âyet ve hadislerdeki bazı mânâlarına, tasavvufta rızâ hakkındaki sûfîlerin görüşlerine kısaca değindikten sonra Râbia'nın rızâ anlayışına yer vermek uygun olacaktır.

2.3.1. Rızâ'nın Tanımı

Rızâ, *“hoşnutluk, beğenmek, izin, müsaade, boyun kesmek”*⁴¹² gibi anlamların yanında *“muafakat, istek, irade, tevekkül, yönelmek, itaat, sevmek ve kabul etmek gibi”*⁴¹³ anlamlara gelmektedir. Rızâ, tevekkülün son noktasıdır, Allah'ın takdiri karşısında kalbin neşeyle dolmasıdır, kulun gerçekleşen şeylere karşı itiraz etmemesi ve sızlanmamasıdır.⁴¹⁴ Tasavvuf makâmlarının en üstünü kabul edilen rızâ, kulun Allah'ın emirlerini sorgusuz kabul etmesidir.⁴¹⁵ Rızâ makâmına ulaşan kul, nefsinin isteklerinden sıyrılıp Allah'ın rızâsına itaât eder. Aşk yolundaki kul, kaderine râzı olur, yaşadığı her ne olursa olsun karşı çıkmaz.⁴¹⁶

Rızâ kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de 73 yerde geçmektedir.⁴¹⁷ Rızâ, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın kuldan râzı olması ve kulun Allah'tan râzı olması anlamında iki şekilde bahsedilmektedir.⁴¹⁸ Allah'ın kulundan râzı olması ile ilgili âyetler kuluna sevap ve nimet vermesi ile amellerinden râzı olması şeklinde geçmektedir. Ayrıca âyetlerde *“Allah onlardan râzı (hoşnut), onlar da Allah'tan râzı olur”* şeklinde geçmektedir.⁴¹⁹ Allah'ın rızâsı için kendini fedâ edenler anlamında geçen âyette şöyle buyurulmaktadır: *“İnsanlardan öyleleri de vardır ki Allah'ın rızâsını almak için kendini fedâ eder. Allah da kullarına şefkatlidir.”*⁴²⁰ Allah'ın rızâsını kazanmak isteyenler hakkında âyette ise şöyle buyurulmaktadır: *“Allah'ın rızâsını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarf edenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel*

⁴¹¹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 180.

⁴¹² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 175.

⁴¹³ Reis, Bedriye, “Tasavvuf Klasiklerinde Rızâ Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. X, S. 53, s. 892.

⁴¹⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 275.

⁴¹⁵ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 175.

⁴¹⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 565.

⁴¹⁷ Reis, *a.g.m.*, s. 892.

⁴¹⁸ Reis, *a.g.m.*, s. 893.

⁴¹⁹ Mâide 5/119; Tevbe 9/100; Mücadele 58/22; Fecr 89/28; Beyyine 98/8.

⁴²⁰ Bakara 2/207.

bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir...⁴²¹ Bir başka âyette ise Allah'ın rızâsı peşinde olanların selâmette, dosdoğru yolda olacağı buyurulmuştur.⁴²² Tevbe sûresinde Allah'ın ve Hz. Peygamber'in rızâsının alınması gerektiği bildirilmiştir.⁴²³ *"Allah onlardan râzı olmuştur, onlar da O'ndan râzı olmuşlardır."*⁴²⁴ âyetinde Allah'ın kulundan râzı olması ilk önce zikredilmiştir. Çünkü, Allâhu Teâlâ kendisinin kullarından râzı olmasını, kulların kendisinden râzı olmasından daha büyük görmektedir.⁴²⁵ Rızâ ile ilgili âyetler oldukça fazladır. Rızâ kavramı Kur'ân'da ve hadislerde sıkça bahsedilmiş, Allah'ın rızâsını kazanmak teşvik edilmiş ve rızâ mertebesinin mutluluk kaynağı olduğu açıklanmıştır.⁴²⁶ Yüce Allah kullarına kendi rızâsını kazanmanın önemini âyetleriyle bildirmiştir. Allâhu Teâlâ kullarının her türlü endişeden uzak olmalarını, cennette gönül hoşnutluğu ile yaşayacaklarını ve onlardan râzı ve hoşnut olacağını müjdelemiştir.⁴²⁷

Rızâ ile ilgili hadislerde Allah'ın kulundan ve kulun Allah'tan râzı olmasını açıklayan rivâyetler mevcuttur.⁴²⁸ Allah'ın rızâsını kazanmaktan daha üstün bir şeyin olmadığı bildirildiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur⁴²⁹: *"Allah Teâlâ cennetliklere: -Size bunlardan daha değerlisini vereyim mi? buyurur. Cennetlikler: - Bunlardan daha değerlisi ne olabilir, Rabbimiz! derler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: - Üzerinize rızâmı indiriyorum; bundan sonra size hiç gazap etmeyeceğim, buyurur."*⁴³⁰ Hz. Peygamber duâlarında rızâ ile ilgili taleplerde bulunmuştur.⁴³¹ Bunlardan bir tanesi şöyle aktarılmıştır: *"Allah'ım! Senin gazabından rızâna, azâbından affına sığınırım."*⁴³² Allah'ın yardımının rızâsını önde tutmakla gerçekleşeceğinin belirtildiği hadiste Resûlullah şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın rızâsını her işte önde tut, Allah'ı önünde bulursun."*⁴³³ Yine Allah'ın rızâsının vurgulandığı bir hadis şöyle aktarılmıştır: *"Allah Teâlâ, 'Sırf benim için birbirini seven, benim rızâm için toplanan, benim rızâm uğrunda"*

⁴²¹ Bakara 2/265.

⁴²² Mâide 5/16.

⁴²³ Tevbe 9/62.

⁴²⁴ Mâide 5/119.

⁴²⁵ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 52.

⁴²⁶ Uludağ, Süleyman, "Rızâ", *DLA*, c. XXXV, İstanbul, 2008, s. 56.

⁴²⁷ İmâm Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn*, c. VII, s. 635.

⁴²⁸ Reis, "Tasavvuf Klasiklerinde Rızâ Kavramı", s. 894.

⁴²⁹ Reis, *a.g.m.*, s. 894.

⁴³⁰ Buhârî, "Tevhid", 38, "Rikak", 51; Müslim, "Cennet", 9. Ayrıca bkz. Tirmizî, "Cennet", 18. Bu hadisle ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. VII, s. 634.

⁴³¹ Reis, *a.g.m.*, s. 894.

⁴³² Müslim, "Salât", 222. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, "Salât", 148; Nesâî, "Tatbîk", 71, "İsti'âze", 62. Bu hadisle ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. VI, s. 257.

⁴³³ Tirmizî, "Kıyâmet", 59. Bu hadisle ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. I, s. 304-305.

birbirini ziyaret eden ve sadece benim rızâm için sadaka verip iyilik edenler, benim sevgimi hakederler.’ buyurmuştur.”⁴³⁴ Rızâ ile ilgili hadislerde kulun Allah’ın rızâsını kazanmak için duâ etmesi gerektiği ve Allah’ın takdirine rızâ göstermesinin önemi vurgulanmıştır.⁴³⁵

“İnsan ile kul arasındaki en güzel huy rızâ ve teslimiyettir.”⁴³⁶ Bu konuda Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İbrâhim’in oğlu Hz. İsmail’i kurban etme adağı, rızâ ve teslimiyet konusuna verilen en dikkat çekici olay olarak açıklanmıştır.⁴³⁷ Hz. İbrâhim’in oğlu Hz. İsmâil’i kurban etmesi ile ilgili âyette şöyle buyurulmuştur: “(Oradan kurtulan İbrahim:) Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek. Rabbim! Bana Salihlerden olacak bir evlat ver, dedi. İşte o zaman biz onu uslu bir oğul ile müjdeledik. Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucağım! Rüyâmda seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulursun, dedi. Her ikisi de teslim olup, onu alnı üzerine yatırınca: Ey İbrahim! Rüyâyı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik. Biz oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik. Geriden gelecekler arasında ona (iyi bir nam) bıraktık: İbrahim’e selam! dedik. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o, bizim mümin kullarımızdandır.”⁴³⁸

Rızâ makâmındaki bir kimsenin tıpkı bir ölünün tepkisizliği gibi nefsin arzularından uzaklaştığı, hiçbir şekilde ezeli hükme karşı gelmediği ve bütün işlerinde tevekküle sığındığı açıklanmıştır.⁴³⁹

Kâşânî’ye (ö. 736/1335) göre rızâ doğru bir duruştur. Bu duruşta ne eksiklik ne de fazlalık vardır. Kâşânî rızâyı, avâmın rızâsı ve havâssın rızâsı olarak ikiye ayırmıştır. Kulun, Allah’tan Rabb, İslâm’dan din ve Hz. Muhammed’den Peygamber olarak râzı olup bunları kabul etmesi avâmın rızâsı olarak açıklanmıştır. Havâssın rızâsında ise avâmın rızâsındaki sayılanları kabul etmesinin yanında her durumda Allah’ın tasarruf sahibi ve mâlik olduğunu kabul etmek vardır. Yakınlarının ölmesi gibi imtihanların Allah’tan geldiğini bilenlerin rızâsı, havâssın rızâsına örnek olarak verilmiştir.⁴⁴⁰

⁴³⁴ Muvatta’, “Şa’r”, 16. İmâm Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn*, c. II, s. 594-595.

⁴³⁵ Reis, “Tasavvuf Klasiklerinde Rızâ Kavramı”, s. 894.

⁴³⁶ Necmüddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 68.

⁴³⁷ Necmüddin Kübrâ, *a.g.e.*, s. 68.

⁴³⁸ Saffât 37/99-111.

⁴³⁹ Necmüddin Kübrâ, *a.g.e.*, s. 68.

⁴⁴⁰ Reis, *a.g.m.*, s. 894.

Nitekim seven, sevdiği için her türlü sıkıntıya rızâ gösterir ve Hakk'ın kazâsına râzı olur.⁴⁴¹ İnsanı rızâyâ hazırlayan iki yoldan biri kulun dünyalık bir istifâdesi için, örneğin tedâviye katlanması gibi gelecek için kazâyâ rızâ göstemesidir; diğeri ise sevgilinin rızâsını kazanmak için ondan gelen sıkıntılara katlanmasıdır.⁴⁴² İbn Hafîf'in belirttiği gibi rızâ, kulun başına gelen şeyleri hoşnutluk ile kabul etmesidir.⁴⁴³ Dolayısıyla rızâ sayesinde kul cennette gibidir ve Allah'a en yakın olma hâli rızâ sâyesinde gerçekleşir. Çünkü kul ilâhî hükümlere râzı olduğu için her türlü sıkıntı karşısında sakindir ve rızâ sayesinde dünyevî sıkıntıları kalbinde hissetmez.⁴⁴⁴

Ebü Süleyman ed-Dârânî rızâ hakkında, "*Rızânın bir ucundan tutmuş olmayı umuyorum. Belki cehenneme atsa buna râzı olurum.*" demiştir.⁴⁴⁵ Dârânî, cehenneme râzı olmanın, biraz da olsa rızânın kenarında bulunmaya işâret olduğunu düşünmüştür.

Zünnûn el-Mısırî rızâ ehlini ayrıntılı şekilde tarif etmiştir. Ona göre muhabbet ehli kimseler, rızâ mertebesine ulaşmak isterken gönüllerinde sıkıntıyla birlikte hüznü ortaya çıkar. Bu sıkıntılardan kurtulmaya çalışırken muhabbetle rızâ bir araya gelir. Bu sırada aşk ve keder hüznü gönüle şikâyet eder ki Allah o gönüle ferahlık ve sevinç verir. Böylece gönül, muhabbetle rızâ arasında kalır. Sonra nefis ve şeytan bu gönülle uğraşır. Gönül ise nefis ve şeytanın isteklerinden uzaklaşır. Böylece gönülden sıkıntılar ve kederler giderilir, gönül saflaştırılır. Sonuçta gönül, ilâhî rızâ ve muhabbetle sevinç hâlinde olur.⁴⁴⁶ Zünnûn'a göre muhabbet makâmından rızâ makâmına geçen sûfî bazı imtihanlardan geçmek zorundadır.

Zünnûn el-Mısırî'ye göre rızânın üç alâmetine sahip olan kul, başına gelebilecek bir olay gerçekleşmeden önce Allah'a teslim olur, gerçekleşen bir olaydan sonra ise üzülmez ve kulun belâsı arttığında sevgisi de artar.⁴⁴⁷

Rızâ, Allah'ın kulundan râzı olması; kulun Allah'tan râzı olması, olarak ikiye ayrılmıştır.⁴⁴⁸ Hucvirî, Allah'ın rızâsı ile kulun rızâsı arasındaki farkı şöyle açıklamıştır: Allah'ın rızâsı, kulunu mükâfata lâayık görmesi ve ona lütuflar ihsan etmesindedir. Kulun rızâsı, Allah'ın emirlerini yerine getirmesinde ve kaderine teslim olmasındadır. Kul her durumda teslimiyet gösterir, başına gelenlerden dolayı şikâyetle bulunmazsa

⁴⁴¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 177.

⁴⁴² Yılmaz, *a.g.e.*, s. 177.

⁴⁴³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 277; Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiâtü'l Adeviyye*, s. 193.

⁴⁴⁴ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 52.

⁴⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *Minhâcü'l Kâsîdîn ve Müfîdû's-Sâdikîn*, c. II, s. 545.

⁴⁴⁶ İbn Arabî, *Bir Süffî'nin Portresi*, s. 381.

⁴⁴⁷ İbn Arabî, *a.g.e.*, s.160; Reis, "Tasavvuf Klasiklerinde Rızâ Kavramı", s. 896.

⁴⁴⁸ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 275.

rızâ makâmına ulaşabilir. Allah dilerse kulundan râzı olur dilemezse râzı olmaz.⁴⁴⁹ Hucvirî'ye göre rızâyâ erenler dört sınıftır. Bunlar: “1- Allah'ın bağışlarından hoşnûd olanlar. 2- Bahtiyar olmaktan hoşnûd olanlar. 3- Felâket ve ızdıraptan hoşnûd olanlar. 4- Seçkin bir kul olmaktan hoşnûd olanlar. Bu sonuçları da ancak sevgi tatmin eder.”⁴⁵⁰

Rızâ, “Allah'ın kazasını başkasına şikâyetten vazgeçmektir.”⁴⁵¹ Abdülvâhid b. Zeyd'e göre rızâdan daha üstün bir sabır ve konum yoktur. Çünkü Allah sevgisinin başı rızâdır.⁴⁵² Hâtîm el-Esam'a (ö. 237/851) göre Allah'ın rızâsına sahip kimseler Allah'a güvenir, tevekkül eder ve O'na karşı ihlâslı olurlar.⁴⁵³ Gazzâlî'ye göre Allah'ın rızâsını kazanmak, mükâfatların en yücесidir.⁴⁵⁴ Nitekim Allah dostları için en güzel ödöl Allah'ın rızâsını kazanmaktır.

Allah'tan gelen her şeye rızâ göstermenin gerekliliğinin anlatıldığını bir menkıbeye göre, Ebû Bekir Şiblî'yi bazı sözleri sebebiyle akıl hastanesine hapsedmişler. Dostları onun ziyâretine geldiklerinde, Şiblî onların kim olduklarını sormuş, gelenler onu seven dost ve arkadaşları olduklarını söylemişler. Şiblî onlara taş atmaya başlamış, gelenler de kaçışmışlar. Bunun üzerine Şiblî, onların yalan söylediklerini, kendisini sevdiğini söyledikleri halde sıkıntısına sabredemediklerini söyleyerek tepki göstermiştir.⁴⁵⁵ Bu menkıbenin devamında ise Şiblî kendisini bekleyip taştan kaçmayan iki kişiye sevgi ve muhabbetini, “Sizler benim gerçek dostlarımmışsınız. Taşlarıma tahammül etmekle hususi sohbetime hak kazandınız.” sözleriyle ifâde etmiştir.⁴⁵⁶ Seven sevdiğinden gelen her şeye râzı olmalıdır. Dolayısıyla rızâ ile sevgi arasında bir ilişki vardır.⁴⁵⁷

Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre rızâ hâlinde cüzî irâde ortadan kalkar böylece kul belâyı bile nimet bilir.⁴⁵⁸ Şiblî, Cüneyd-i Bağdâdî ile bir arada iken “la havle ve la kuvvete illa billâh” demiş. Şiblî'nin bu sözü üzerine Cüneyd, “Bu söz canın sıkılmış

⁴⁴⁹ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü'l Adeviyye*, s. 192.

⁴⁵⁰ Doğrul, *a.g.e.*, s. 193.

⁴⁵¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 177.

⁴⁵² Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Onların Dünyası*, s. 829.

⁴⁵³ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *a.g.e.*, s. 829.

⁴⁵⁴ Gazzâlî, *Allah Nizamında Kalplerin Keşfi*, s. 414.

⁴⁵⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 411; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 176; Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 49.

⁴⁵⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 522.

⁴⁵⁷ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *a.g.e.*, s. 522.

⁴⁵⁸ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 480.

*olduğunu gösterir. Can sıkılması ise kazâyâ rızâyı terk etmekten ileri gelir.” demiş. Şiblî, Cüneyd’in bu sözü üzerine susmuştur.*⁴⁵⁹

*“Rızâ, tevekkül ve sabrı tamamlayan rûhî bir yükseliştir.”*⁴⁶⁰ Rızâ makâmına ulaşan kişi kazâyâ teslimiyeti sebebiyle dünyaya ait kaybettiği şeylere üzülmeyeceği gibi kazandığı şeylere de sevinmez. Kulun tek isteği Allah’ın rızâsını kazanmaktır.⁴⁶¹ Ömr b. Osman el-Mekkî’ye (ö. 291/904) göre muhabbet ve rızâ birbiriyle sıkı bir bağ içindedir. Muhabbet duyduğumuza rızâ da gösteririz. Dolayısıyla Allah’a muhabbet duyan kul, O’dan gelen her şeye râzı olur. Rızâ olmadan muhabbet, muhabbet olmadan rızâ gerçekleşemez.⁴⁶²

Rızâ’nın tasavvufta makâm mı yoksa hâl mi olduğu konusunda farklı yorumlarda bulunulmuştur. Genellikle rızânın makâmlar arasında sayıldığı görülmüştür.⁴⁶³ Kuşeyrî ise rızânın hâl mi, yoksa makâm mı olduğu konusunda ihtilaf edildiğini belirtmiştir. Horasanlı mutasavvıflar, rızânın makâmlar arasında olduğunu ve bunun tevekkül ile gerçekleştiğini söylemişlerdir. Iraklı mutasavvıflar ise rızânın hâller arasında olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak Kuşeyrî’ye göre bu iki düşünce de geçerlidir. Çünkü rızâ başlangıçta kesbîdir, yani kulun çabasıyla elde edildiği için makâmıdır; rızânın son aşaması ise vehbîdir, yani hâldir.⁴⁶⁴ Kuşeyrî’nin bu açıklamasında etkili olan âyet şöyledir: *“Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O’ndan hoşnut (râzı), O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!”*⁴⁶⁵ Nitekim *“bu âyete göre rızâ, önce kulun cihetinden gerçekleşir ve daha sonra Hakk tarafından meydana gelir.”*⁴⁶⁶

Bazı sûfilerin rızâ anlayışı ise şöyledir: *“Bütün işlerimde sevgilimi vekil ettim, dilerse beni yaşatır, dilerse öldürür.”* Onlar için lütuf ve sıkıntı aynı şeydir, çünkü iyi veya kötü olarak görünen şeyler gerçek yüzüyle aynıdır.⁴⁶⁷ Ebu’l-Hüseyin en-Nûrî, *“Rızâ acı şeydir. Acı şey tatlı görüldüğü zaman kanaât kadehinden yudum yudum içilir.(Lütfun da hoş kahrın da hoş denilir.)”* demiştir.⁴⁶⁸ Muhâsibî’ye göre Allah’ın

⁴⁵⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 277-278; Reis, “Tasavvuf Klasiklerinde Rızâ Kavramı”, s. 897.

⁴⁶⁰ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 180.

⁴⁶¹ Eraydın, *a.g.e.*, s. 180.

⁴⁶² Eraydın, *a.g.e.*, s. 181.

⁴⁶³ Reis, *a.g.m.* s. 892.

⁴⁶⁴ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 276; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 177.

⁴⁶⁵ Fecr 89/27-30.

⁴⁶⁶ Göztepe, Yüksel, “Hâl ve Makâmın Analizine Yönelik İlk Girişimler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (CÜİFD)*, S. XII/2, Sivas, 2008, s. 412.

⁴⁶⁷ Necmüddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 68.

⁴⁶⁸ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, s. 153.

tercihinin kendi tercihinden daha hayırlı olduğu anlaşılmaya başlandığında rızâ kolaylaşır.⁴⁶⁹ Açıklamalara göre rızâ Allah'tan her dâim hoşnut olmaktır. Rızâ, Allah'ın isteklerini tercih etmek ve kazâyâ teslim olmaktır. Rızâ kulun Allah'a olan muhabbetinden dolayı her hâline sabır göstermesidir. Râbia, muhabbet ve rızâ ehli sûfîler arasında yer almaktadır.

2.3.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Rızâ

Rızâ anlayışı hakkında Râbia'ya kulun Allah'tan ne zaman râzı olacağı sorulmuş. Râbia, “musibette ve nimette duyulan sevincin aynı olduğu zaman” şeklinde cevap vermiştir.⁴⁷⁰ Râbia'nın rızâ anlayışındaki bu düşüncesine göre nimetler karşısında memnuniyet hisseden kul; belâlar ve sıkıntılar karşısında da aynı memnuniyeti hissediyorsa Allah'tan râzıdır.

Râbia, Allah'ın rızâsını kazanmak istediğini şu sözleriyle sık sık ifâde etmiştir: *“Ya Rabbi! Sana cehenneminden korktuğum veya cennetini umduğum için ibâdet etmiyorum. Ben ibâdeti Senin rızân olduğu için yapıyorum.”*⁴⁷¹

Râbia'nın rızâ anlayışı her durumda Allah'a teslimiyet şeklinde olmuştur. O namaz esnâsında gözüne giren hasır çöpünü fark etmemiş, namazdan sonra gözünden çıkarmıştır.⁴⁷² O halde Râbia'nın acıya sabretmesi ve namaz esnâsında gözünün acısını hissetmemesi onun Allah'a karşı hissettiği rızâsına bir örnektir.

Râbia başına tülbent bağlayan birini görünce, niçin tülbent bağladığını sormuş. O kişi, başının ağrıdığı söyleyince Râbia ona kaç yaşında olduğunu sormuş. O kişi, otuz yaşında olduğunu söylemiş. Râbia o kişiye, otuz senesini daha çok sağlıklı mı yoksa hasta mı geçirdiğini sorunca o kişi, sağlıklı cevabını vermiş. Bunun üzerine Râbia, otuz sene şükür tülbentini bağladın mı ki, birkaç gün hastalanınca şikâyet tülbentini bağlarsın demiştir.⁴⁷³ Râbia, başı ağrıyan kişinin başına tülbent bağlamasını şikâyet olarak düşünmüş ve rızâ anlayışına aykırı görmüştür.

Râbia'nın Allah'tan râzı oluşunu dile getirirken sık sık, *“Allah'ım seven kalbi ateşte yakar mısın?”* diye duâ ettiğini yine Râbia böyle duâ ederken *“Ben öyle yapmam.*

⁴⁶⁹ Reis, “Tasavvuf Klasiklerinde Rızâ Kavramı”, s. 896.

⁴⁷⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 119; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, c. III, s. 138; Aşkar, “Kadın Sûfîleri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n-Nisâ”, s. 88.

⁴⁷¹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 164.

⁴⁷² Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Râbiatü'l-Adeviyye*, s. 128.

⁴⁷³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 136; Araz, *Anadolu Evliyalari*, s. 122; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 120; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 99; Aşkar, *a.g.m.*, s. 88.

Hakkımda suizan besleme!” şeklinde bir ses işittiği rivâyet edilmiştir.⁴⁷⁴ Râbia duyduğu ses üzerine, “*Ey Allah’ım! Benim işim ve arzum dünya sarayında senin zikrindir, âhirette rızândır. Ben âcizliğimi arz ettim. Gerisini sen bilirsin.*”⁴⁷⁵ demiştir. Kanaatimize göre Râbia’nın muhabbetle dilediği şey Allah’ın rızâsını kazanmaktır.

Allah’ın rızâsını isteyen kulların yardımcısının Allah olduğunu anlatan menkıbeye göre bir ikindi vakti Râbia’nın yanına misafir gelmiş. (Râbia ve misafiri oruçludur.) Râbia, iftar için evde bulunan eti pişirip misafire ikrâm edeyim diye düşünmüş. Fakat Râbia, misafirle muhabbete dalmış ve yemeği pişirmeyi unutmuş. İftar vakti gelince Râbia, evde bulunan bir kuru ekmekle bir miktar suyu misafire ikrâm edecekken etin bulunduğu tenceredeki yemeğin Allah’ın izniyle piştiğini görmüş. Sonra ikisi et yemeğiyle iftar etmişler ve misafir hayatında bu kadar güzel bir yemek yemediğini söylemiş. Bunun üzerine Râbia, Allah’ı devamlı hatırlayan ve sadece O’nun rızâsını isteyenlere böyle yemek pişirirler dediği rivâyet edilmiştir.⁴⁷⁶

Râbia’nın Allah’a sığınıp, O’ndan râzı olmasına ve kulluğa daha çok yönelmesine sebep olan bir olay aktarılmıştır. Menkıbeye göre Râbia bir gece odasında namaz kılarken yorulup uykuya dalmış, üzerine uzandığı hasırın çöpü gözüne batmış o sırada uyku ile uyanıklık arasında kapıdan gelen bir ses duymuş. Râbia bir hırsızın odaya girip etrafı aramaya başladığını farketmiş. Hırsız, birkaç eşya alıp kapıya yönelmiş fakat geri dönüp aldıklarını yerine koymuş, eli boş tekrar kapıya yönelmiş kapıyı açıp çıkacağı esnâda içeriye tekrar girmiş. Bu durum yedi kere devam etmiş. O sırada hırsız, “kendisini Allah’a teslim etmiş kula şeytan bile yaklaşamazken onun boşuna uğraşmamasını zîrâ dostun biri uyursa diğeri uyanıktır onu korur” şeklinde bir ses duymuştur. Hırsız bunun üzerine pişman olup, tevbe ederek oradan bir şey almadan çıkıp gitmiştir.⁴⁷⁷ Bu menkıbedeyle ilgili Râbia’nın hırsıza, “madem bir şey alamıyorsun iki rekat namaz kıl ki boş dönme” dediği de aktarılmıştır. Hırsız, gece boyu namaz kılmış, ağlayarak tevbe etmiş ve oradan ayrılırken kendini çok iyi hissettiğini

⁴⁷⁴ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 138; Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 169; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 413. Râbia’nın duyduğu ses şu şekilde de tercüme edilmiştir: “*Ya Râbia! Hakkımızda suizanda bulunma, hüsnüzanda bulun! Çünkü Bizimle mükalemede bulunasın diye seni dostlarımız arasında (Cennette) ağırlayacağım ben sana öyle bir şey yapar mıyım hiç !*” Bkz. Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 126.

⁴⁷⁵ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 138; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 126.

⁴⁷⁶ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 136; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1988), s. 95; Aşkar, “Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî’n-Nisâ”, s. 85. Bu menkıbedeki kişinin Hasan-ı Basrî olduğu ve Râbia’nın “*Namaz için kâim olanlara işte böyle yemek hazırlarlar.*” dediği aktarılmıştır. Bkz. Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 125.

⁴⁷⁷ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 134; Uyan, “Rabî’a-i Adviyye”, *Menkabelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1716; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 115; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1988), s. 96; Aşkar, *a.g.m.*, s. 85; Erol Aykaç, *Dinle Rabia’nın Dilinden*, s. 90.

söylemiş. Râbia, bunun üzerine kendisinin yaptığı tevbelerin kabul edilip edilmediğini düşünmüş, o sırada onun vesilesiyle hırsızın bağışlandığını, söyleyen bir ses işitmiştir.⁴⁷⁸ Kanaatimize göre Râbia'nın rızâsı ve Allah'a teslimiyeti onun her türlü kötülükten korunmasına vesile olmuştur.

Râbia, Allah'tan rızâ isteyen kulun önce Allah'tan râzı olması gerektiğini düşünmektedir. Bu düşüncesiyle ilgili olarak bir gün Süfyân-ı Sevrî Râbia'nın yanında, “Allah'ım bizden râzı ol” demiş. Bu sözün üzerine Râbia, “Sen O'ndan râzı değilken, Allah'ın rızâsını istemekten utanmıyor musun?” demiştir. Bunun üzerine Süfyân istiğfar etmiştir.⁴⁷⁹

Ebû Ali Dekkâk'a (ö. 405/1015) göre rızâ, kulun musibetlerin acısını hissetmesine rağmen Allah'ın hüküm ve kazâsına itiraz etmemesidir.⁴⁸⁰ Ona göre kul başına gelen sıkıntıların acısını hisseder ancak rızâ anlayışıyla acının üstesinden gelip Allah'ın takdirine rızâ gösterir. Dolayısıyla Ebû Ali Dekkâk'ın düşüncesinin, Râbia'nın musibetler karşısında bile sevinç duyma olarak tanımladığı rızâ anlayışından biraz farklılık gösterdiği düşünülmüştür.⁴⁸¹

Ebû Tâlib el-Mekkî, Râbia'nın Allah'tan en çok râzı olanların Allah dostları olduğunu belirten bir menkıbesini aktarmıştır. Râbia'ya bir kişi, Allah katında üstün bir yerde olduğu düşünülen bir âbidin bazı zenginlerin çöplüklerinden topladıklarıyla rızkını temin ettiğini, böyle bir kimsenin rızkı için dilenmesinin ona zarar verip vermeyeceğini sormuştur. Râbia, bu soruyu soran kişiye biraz kızıp Allah dostlarının Allah'tan en çok râzı olan kullar olduklarını, onların rızık endişe duyup Allah'a bu konuda talepte bulunmadıklarını, Allah'ın tercihiine râzı olduklarını söylemiştir.⁴⁸² Râbia'nın şöyle dediği de nakledilmiştir: “Be adam! Şüphesiz ki Allah'ın veli kulları, haklarında verilen hükümden dolayı asla O'na kızmazlar.”⁴⁸³ Râbia'ya göre Allah dostu bir kişinin rızkını temin etmek için çabalaması ayıplanacak bir durum değildir. Kanaatimize göre Râbia, Allah'ın rızâ makâmındaki dostunun, tembellik ederek rızkını Allah'tan beklemesinin yanlış bir düşünce olduğunu vurgulamak istemiştir.

⁴⁷⁸ Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, s. 91.

⁴⁷⁹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 137; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 124; Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, s. 153; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, c. III, s. 138.

⁴⁸⁰ Reis, “Tasavvuf Klasiklerinde Rızâ Kavramı”, s. 898.

⁴⁸¹ Reis, *a.g.m.*, s. 898.

⁴⁸² Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, c. III, s. 139.

⁴⁸³ İbnü'l-Cevzî, *Minhâcü'l-Kâsîdîn ve Müfîdû's-Sâdikîn*, c. II, s. 545. (Bu rivâyette âbid kişinin İsrailoğulları'ndan olduğu ve ibâdet ettiği yerden çıkıp hükümdarın kapısının önündeki çöplüğe gelerek onun sofrâ artıklarını ayıklayıp azık yaptığı söylenmiştir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, c. II, s. 545.)

Râbia'nın söylediği rivâyet edilen şu şiiri Yüce Allah'ın ondan râzı olması için dile getirdiği bir niyâzıdır:

*“Ya İlâhi, sen benden hoşnut ol da, bütün âlem bana kızsın yüz çevirsin
Seninle aramızda bulunan her şey mamur oldukça,
Âlemle aramızda bulunan her şey yıkılıp harap olsa ne çıkar...
Bir anda güneş sönse, ay düşse
Yıldızlar birer birer dökülse
Karanlık bütün şekilleri silse ve âlem kendini kaybetse
Ebedi sevgili kalbimde aşikârdır.
Mutlak güzelliğini ayan beyan gösterir gönül aynam.”⁴⁸⁴*

Bir menkıbede ise Râbia, Kâbe'yi ziyâretinin son günlerinde Allah'ın rızâsına ulaşmış ulaşmadığı konusunda endişeyle düşünürken Abdullah b. Mübârek'in hacılara anlattığı rüyâsını duymuş. Abdullah b. Mübarek haccını tamamladıktan sonra acaba haccım kabul edildi mi diye düşünmüş ve rüyâsında ona sadece altı kişinin haccının kabul edildiği söylenmiş. Bu rüyâ üzerine Abdullah çok üzölmüş, ertesi gece tekrar rüyâ görmüş ve rüyâsında altı kişinin haccının kabul olduğunu ancak onların hürmetine diğer hacıların da hac ibâdetlerinin kabul edildiği söylenmiştir.⁴⁸⁵ Râbia bu sözleri işitince hamdetmiştir. Bu menkıbenin ardından onun ruh hâlini yansıtan şu şiir aktarılmıştır:

*“Rabbim, seninle olmasaydı hayatım,
Yeryüzünde nasıl da üzgün olurum?
Kaybolurdum karanlıkta.
Bana hediyelerinden, nurundan, rahmetinden ne çok şey bahşettin!
Şu kırık kalbime bağışladığın aşk benim iki cihanda da ümidim.
Senden başka kimsem yok; sen içimde aşk olan neşem, hasretim emelimsin.
Seni sevmeye izin vermiş olman ne büyük devlet!
Sana ibâdet etmeye layık görölmek ne büyük şeref!
Tek ümidim senin rızân, sevgimden ibâdetimden hoşnut olman
Sana bağladığım ümit tek tesellim.”⁴⁸⁶*

Râbia yardımcısı Abde'ye, bir kişinin ona “Allah senden râzı olsun” diye duâ ettiğinde, bu iyi niyet için Allah'ın râzı olacağı işlerle meşgul olmasını öğütlemiştir.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, s. 11.

⁴⁸⁵ Erol Aykaç, *a.g.e.*, s. 192.

⁴⁸⁶ Erol Aykaç, *a.g.e.*, s. 193.

Râbia'nın muhabbetullah ve rızâ mertebesinde olduğunu gösteren bir başka menkıbe daha aktarılmıştır. Menkıbeye göre Râbia bir gün duvara çarpmış, yüzü yaralanmış ama yarasının farkına varamamış, dikkatsizliğinin nedenini sorduklarında ise *“belayı gönderene duyduğum sevgi gönderdiği beladan beni habersiz yapmıştır.”*⁴⁸⁸ cevabını vermiştir.

Râbia'nın başına gelen her türlü sıkıntıya karşı hiçbir zaman Allah'a şikâyetle bulunmamasında bir rızâ anlayışı vardır. O, hep rızâ hâlinde olmayı tercih etmiştir.

---

⁴⁸⁷ Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden* s. 202.

⁴⁸⁸ Reis, “Tasavvuf Klasiklerinde Rızâ Kavramı”, s. 906.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'NİN TASAVVUFLA İLGİLİ DİĞER GÖRÜŞLERİ

Râbiatü'l-Adeviyye zühd döneminde özellikle ilâhî aşk ve rızâ anlayışıyla öne çıkmaktadır. Râbia'nın sûfî yaşatışıyla ilgili diğer görüşleri de kaynaklarda aktarılmaktadır. Bu bölümde Râbia'nın zühd yaşantısı, ibâdete verdiği önem, tevbesi, hüznü, sabrı, murâkabeti, tefekkürü ve tevekkülü ile ilgili konulara bazı sûfilerin görüşleriyle birlikte yer verilecektir. Râbia'nın sahip olduğu bu anlayışlarda da onun ilâhî aşkı ve rızâsının bir tezahürü görülmektedir.

3.1. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE ZÜHD VE İBÂDET ANLAYIŞI

Zühd, dünyadan yüz çevirmektir.⁴⁸⁹ Râbiatü'l-Adeviyye zühde ve ibâdete önem vermiş, zâhid bir hayat yaşamıştır. Âyetlerde ve hadislerde zühd ve ibâdet kavramları mânâ olarak geçmektedir. Bu bölümde zühd ve ibâdet hakkında bilgi verildikten sonra Râbia'nın zühde bakışı ve ibâdetlere bağlılığına değinilecektir.

3.1.1. Zühd ve İbâdetin Tanımı

Zühd kelime olarak vazgeçmek, küçümsemek, ilgi duymamak gibi anlamlarla açıklanmaktadır. Zühd, mâsiva sayılan dünyaya, eşyaya karşı uzak duruştur. Yani zühd, Allah dışındaki tüm varlıklardan ilgiyi, alâkayı kesmektir. Zühd sahibi kimseler dünyanın geçiciliğini ve insanı kandıran bir tuzak yeri olduğunu kabul etmektedirler.⁴⁹⁰ Zühd, ne varlığa sevinmek ne de yokluğa üzmektir.⁴⁹¹ Zühd, dünyanın her türlü şeyinden tamamen uzaklaşmaktır, dünya ve âhiret beklentisini terk etmektir.⁴⁹²

Zühd kelime anlamı olarak âyetlerde geçmese de mânâ olarak zikredilmektedir. Şu âyet zühdün önemli bir kaynağı olarak belirtilmiştir⁴⁹³: “(Allah bunu) elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye

⁴⁸⁹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 91.

⁴⁹⁰ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 39.

⁴⁹¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 179.

⁴⁹² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 564.

⁴⁹³ Kara, *a.g.e.*, s. 39.

açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenene kimseleri sevmez.”⁴⁹⁴ Dünyanın aldatıcılığı ile ilgili âyetlerde şöyle buyurulmuştur: “Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve şeytan, Allah’ın affına güvenerek sizi kandırmasın.”⁴⁹⁵ “Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden bir oyundan ibârettir. Âhiret yurduna gelince, işte asıl yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı!”⁴⁹⁶ Her şeyden vazgeçip Allah’a yönelmek ile ilgili bir âyette ise şöyle buyurulmuştur: “Rabbinin adını an. Bütün varlığını O’na yönel.”⁴⁹⁷ Âyetlerde belirtildiği gibi “dünyaya kapılıp kalmamak, ona gönül bağlamamak zühd diye isimlendirilir.”⁴⁹⁸

Hadislerde de Hz. Peygamber’in zühd ile ilgili birçok sözü rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber ümmetinin geleceğinden korku ve endişe hissetmiştir.⁴⁹⁹ Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Benden sonra size dünya nimetlerinin ve zînetlerinin açılmasından ve onlara gönlünüzü kaptırmanızdan korkuyorum.”⁵⁰⁰ Dünyanın geçiciliği ile ilgili bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Allah’ım gerçek hayat sadece âhiret hayatıdır.”⁵⁰¹ Mü’minin dünyaya aşırı sevgi ile bağlanmasından sakınmasını anlatan bir hadiste ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur⁵⁰²: “Dünya mü’minin zindanı, kâfirin de cennetidir.”⁵⁰³ Hadislerde dünya hayatı yerilmiştir. Resûlullah zühd ile ilgili birçok tavsiyede bulunmuştur. Bu tavsiyelerden çıkarılan bazı özetler şöyledir: Mala ve mülke bağlanmamak, fakirliği tercih etmek, dünyaya gönül bağlamamak, Allah sevgisine ulaşmak için zühd hayatını benimsemek, dünyalık şeylere dalıp ibâdetleri terk etmemek, yararlı işler yapmak, Allah’ı devamlı zikretmek, zengin olan mü’minin gafletten kaçınıp zenginliğini hayra sarfetmesi, dünya malının imtihan olduğunu bilmek ve zarûrî ihtiyaçlar dışında dünyalık şeylerden sakınmak...⁵⁰⁴

⁴⁹⁴ Hadid 57/23.

⁴⁹⁵ Lokman 31/33.

⁴⁹⁶ Ankebut 29/64.

⁴⁹⁷ Müzzemmil 73/8.

⁴⁹⁸ İmâm Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn*, c. III, s. 176.

⁴⁹⁹ İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. III, s. 176.

⁵⁰⁰ Buhârî, “Zekât”, 47, “Cihâd” 37; Müslim, “Zekât”, 121-123. Ayrıca bkz. Nesâî, “Zekât”, 81; İbn Mâce, “Fiten”, 18. Bu hadis ile ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. III, s. 184.

⁵⁰¹ Buhârî, “Rikak”, 1, “Cihâd”, 33, 110, “Menâkibu’l-ensâr”, 9; “Megâzi”, 29; Müslim, “Cihâd”, 126, 129. Ayrıca bkz. Tirmizî, “Menâkib”, 55; İbn Mâce, “Mesâcid”, 3. Bu hadis ile ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. III, s. 187.

⁵⁰² İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. III, s. 206.

⁵⁰³ Müslim, “Zühd”, 1. Ayrıca bkz. Tirmizî, “Zühd”, 16; İbn Mâce, “Zühd”, 3. Bu hadis ile ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. III, s. 206.

⁵⁰⁴ İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. III, s. 203-242.

Zühd, sâfiller için önemlidir. Zühd harâm olan her şeyi terk etmenin yanında nefsin istediği her türlü mübah olan şeyleri de terk etmektir. Zühd dünya sevgisini kalpten çıkarıp Allah sevgisini kalbe yerleştirmektir.⁵⁰⁵

Yüce bir makâm olan zühd, her şeyi terkedene, Allah'ın rızâsını isteyen ve tevekkül edenlerin ilk basamağıdır. Hoş hâllerin temeli sayılan zühdü ilk başta sağlam tutmak gerekir yoksa sonraki basamakların pek sağlıklı olmayacağı düşünülmüştür.⁵⁰⁶ Dolayısıyla zühd Allah'a yönelmeyi kolaylaştıran en temel makâmı arasında sayılmıştır.

İslâm zühd anlayışının temeli, Müslümanların dünyevîlikten kaçınmalarına, Allah'tan ve âhiret azâbından korkmalarına dayanmaktadır.⁵⁰⁷ Zünnûn el-Mısrî'ye göre kısa emel (isteklerini azaltmak), fakirlik sevgisi, sabırla birlikte her şeyden müstağni olmak zühdün üç alâmetidir.⁵⁰⁸

İbnü'l-Cevzî ise zühdü râğbet edilen şeylere göre üç derecede açıklamıştır. Birinci derecede zühd, cehennem azâbından *“korkanların zühdüdür.”* İkinci derecede zühd, cennet nimetlerini *“umanların zühdüdür.”* Üçüncü derecede zühd ise, sadece Yüce Allah'a kavuşmayı isteyen *“sevenlerin ve âriflerin zühdüdür.”*⁵⁰⁹

İbâdet, sözlükte *“boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma”* anlamlarına gelmektedir. İbâdet, kulun Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermesi, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve davranışlarıdır. İbâdet aynı zamanda bu niyetlerle düşünüş, duyuş ve sözleri de ifâde etmektedir.⁵¹⁰ İbâdet “abd” kökünden gelmektedir.⁵¹¹ Âyette *“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”*⁵¹² buyurulmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde *“nüsûk, duâ, hudû', huşû', anve, rükû, secde, kunût, tesbih, şükür”* gibi kavramlar ibâdetle aynı veya yakın anlamda geçmektedir. Âyetlerde ve hadislerde geçen bu kavramlar kulun Allah'a saygısını ve itaatini ifâde etmektedir.⁵¹³ Bir âyette: *“Namazı tam kılın, zekâtı hakkıyla verin, rükû edenlerle*

⁵⁰⁵ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 314.

⁵⁰⁶ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 45.

⁵⁰⁷ Nicholson, *Tasavvufun Menşei Problemi*, s. 16.

⁵⁰⁸ İbn Arabî, *Bir Süfi'nin Portresi*, s. 122.

⁵⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, *Minhâcü'l Kâsîdîn ve Müfîdû's-Sâdıkîn*, c. II, s. 452.

⁵¹⁰ Sinanoğlu, Mustafa, “İbadet”, *DİA*, c. XIX, İstanbul, 1999, s. 233.

⁵¹¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 156.

⁵¹² Zâriyât 51/56.

⁵¹³ Sinanoğlu, *a.g.m.*, c. XIX, s. 233.

beraber rükû edin."⁵¹⁴ buyurulmuştur. Kur'ân'da ibâdetle ilgili pek çok âyet vardır. Kur'ân'da temel ibâdetlerden olan namaz, zekât, hac ve oruç sık sık hatırlatılıp emredilmektedir. Kur'ân'da geçen ibâdetler uygulamışlarından ziyâde özü ve amacını konu edinmektedir. İbadetlerle ilgili birçok hadis-i şerif de aktarılmıştır. Ayrıca hadislerde Hz. Peygamber ibâdetlerin yapılışı hakkında bilgiler vermiştir.⁵¹⁵ Örneğin Resûlullah sallallâhu aleyhi vesellem *"Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öyle namaz kılınız."*⁵¹⁶ buyurmuştur. Resûlullah İslâm'ın şartlarını şöyle açıklamıştır: *"İslâm dini beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in resulü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmak."*⁵¹⁷ Bu hadiste ibâdetler niteliklerine göre sıralamaya tâbî tutulmuştur. Kelime-i şehâdet lisânî, namaz bedenî, zekât mâlî, hac hem bedenî hem mâlî, oruç ise terkî ibâdet olarak açıklanmıştır.⁵¹⁸

Sûfilere göre ibâdet ve ubûdiyyet Allah'a yaklaştıran her türlü iyi ve güzel davranışları kapsar. Mutasavvıflar farz ibâdetlerin yanında nâfile ibâdetlere de önem vermişlerdir. Sûfiler, ibâdetlerinde kalp temizliğine ve ruhun terbiyesine yönelmişlerdir. Ayrıca sûfiler Allah sevgisi ve korkusu gibi gönül hallerini; sabır, şükür, tevazu, cömertlik, af, merhamet gibi ahlâk esaslarını ibâdet saymışlardır.⁵¹⁹

Muhammed b. Abdullah Hânî'ye göre insan, ubûdiyyet makâmına ulaşmak için aşkı ve muhabbeti vesile bilmeli yine bu makâmdan düşmemek için ibâdetlerine ihlâsla devam etmelidir.⁵²⁰

Zünnûn el-Mısırî, âbidlerin özelliklerini şöyle açıklamıştır: *"Üç şey, kişinin âbid olduğunun göstergesidir. Biri, yalnız kalmak ve teheccüd için geceleri sevmek. İkincisi insanlarla muhatap olup gaflete götürdüğü için gündüzlerden hoşlanmamaktır. Üçüncüsü ise fitneye maruz kalma korkusuyla salih amellerle uğraşmaktır."*⁵²¹

⁵¹⁴ Bakara 2/43.

⁵¹⁵ Koca, Ferhat, "İbadet", *DİA*, c. XIX, İstanbul, 1999, s. 241.

⁵¹⁶ Buhârî, "Âhâd", 1. Bu hadis ile ilgili bkz. İmâm Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn*, c. IV, s. 173.

⁵¹⁷ Buhârî, "İmân", 1, 2, "Tefsîru sûre" (2), 30; Müslim, "İmân", 19-22. Ayrıca bkz. Tirmizî, "İmân", 3; Nesâî, "İmân", 13. Bu hadis ile ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. V, s. 452.

⁵¹⁸ İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. V, s. 453-454.

⁵¹⁹ Uludağ, Süleyman, "İbadet", *DİA*, c. XIX, İstanbul, 1999, s. 247.

⁵²⁰ Hânî, *Âdâb*, s. 12.

⁵²¹ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Onların Dünyası*, s. 383.

3.1.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Zühhd

Şa'ranî, Râbiatü'l-Adeviyye için “*Güldüğünü gören olmadı.*” demiştir.⁵²² Bu söz Râbia'nın zühhd anlayışı hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Çünkü onun zühhd anlayışında, Allah'a zâtı için sevgi duymak ve Allah'a beklentisizce bağlanıp, ibâdet etmek vardır. Aynı zamanda Râbia, yaşadığı dönemde hâkim olan vera', hüzn, tevekkül gibi zühhd anlayışlarına sahiptir.⁵²³

Râbia, zühhd anlayışında öyle hassastır ki bu hassasiyetiyle ilgili bir durumu anlatılmıştır. Menkıbeye göre Râbia, bir gece sultanın sarayından yansıyan ışıqla gömleğini dikmiş ama bunun şüpheli olduğunu düşünüp diktiği yeri yırtmadan huzura kavuşamamıştır.⁵²⁴

Basra'da zühdüyle meşhur olan Râbiatü'l-Adeviyye sûfilîğin gereklerinden olan fakr makâmına da ulaşmıştır. Çünkü fakr makâmına ulaşan sûfî, dünyalık bir mülke sahip olmaktan kaçınır.⁵²⁵ Râbia da fakirlik makâmını tercih etmiş, kendisine yapılan yardım tekliflerini kabul etmeyerek yaşantısını devam ettirmiş bir zâhiddir.⁵²⁶ *El-Lüma'* eserinde geçen fakr ehlinin derecelerinden “*muharreblerin fakr makâmı*” tanımına, Râbiatü'l-Adeviyye uymaktadır. Bu makâmdakilerin özelliği şu şekildedir: “*hiçbir şeye sâhip olmayan, zâhiren de, bâtınen de hiç kimseden bir şey istemeyen ve hiç kimseden bir şey beklemeyen, kendisine bir şey verilse de almayan kimselerdir.*”⁵²⁷

Zühhd anlayışında az veya çok dünyalık hoşla giden her şeyden ve her türlü makâmdan bir ölü gibi uzak durmak vardır. Ayrıca olmasında sakıncası olmayan mal ve eşyayı terk etmek de zühhd anlayışına ait özelliklerden sayılmaktadır.⁵²⁸ Nitekim Râbia'nın evinin içinde bulunan eşyaları, eskimiş bir kilim, keçeden bir seccâde, abdest aldığı kırık bir testi, içine sadece kefenini koyduğu bir sandığı, eski bir ocak ve birkaç kaptan ibâret olduğu aktarılmaktadır.⁵²⁹ Dolayısıyla Râbia dünyalık hiçbir şeye sahip değildir, sahip oldukları da zarûri olan eşyalarıdır.

Menkıbeye göre tüccarlardan biri, bir gün Râbia'yı ziyârete gelmiş. Tüccar, Râbia'nın evinin tamire ihtiyacı olduğunu görünce ona geçici olarak kendi evlerinden

⁵²² Bolat, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 128.

⁵²³ Bolat, *a.g.e.*, s. 128.

⁵²⁴ Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri*, s. 182; Bolat, *a.g.e.*, s. 128.

⁵²⁵ Okudan, Rıfat, “İslam Kültüründe Zühhd ve Zahidlik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SDÜİFD)*, S. 14, Isparta 2005/1, s. 181.

⁵²⁶ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 55.

⁵²⁷ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 47.

⁵²⁸ Necmüddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 47.

⁵²⁹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 124; Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, s. 17.

birinde kalmasını teklif etmiş. Râbia bu teklifi kabul edip yeni eve taşınmaya karar vermiş. Ancak Râbia, tüccarın evine gittiğinde evin çok özenli, duvarlarının birtakım süslemelerle kaplı olduğunu görmüş ve hemen evden çıkmış. O, bu evde kalırsa eşyaların güzelliğine alışacağını söylemiş. Dolayısıyla Râbia, bu evin onu âhireti için gerekli olan şeylerden alıkoyacağından korktuğunu ifâde etmiştir.⁵³⁰

Râbia, “*Bir insan dünyaya mâlik olsa da zengin sayılmaz.*” demiş. “*Niçin?*” diye sorduklarında Râbia, “*Çünkü hepsi fânidir ve hepsi mahvolup gider.*” demiştir.⁵³¹ Râbia dünyanın geçici olduğunu, bu yüzden zenginliğin kıymeti olmadığını vurgulamıştır.

Süfyân-ı Sevrî Râbia’ya, “*Allah’a yakın olmak isteyen kulun yapacağı en iyi şey nedir?*” diye sormuş. Râbia, “*Kulun Allah’tan başka dünya ve âhirete ait her şeyden ferâgat etmesidir.*” demiştir.⁵³² Râbia’ya göre zâhidlik, sadece dünyayı terk etmek değil âhiret için de mükâfat beklentisini terk etmektir. Dolayısıyla gerçek zühd, dünya ve âhiret beklentisinden tamamen vazgeçmektir. Zâhid dünya nimetlerini terkettiği gibi cennet nimetlerini düşünmeyi de terketmelidir. Yaratıcı varken âhireti düşünmek hatadır. Ancak sûfîler âhireti küçümsemezler. Çünkü Allah’ın müşâhede edileceği yer âhirettir.⁵³³

Râbia’nın arkadaşlarından bazıları, evin ihtiyaçlarını giderecek bir hizmetçi tutmaları için erkek akrabalarıyla konuşabileceklerini söylemişler. Bu teklifin üzerine Râbia, dünyanın sahibinden dünyevî şeyler istemeye çekinirken, onun sahibi olmayan birisinden dünyevî şeyler istemeyeceğini ifâde etmiştir.⁵³⁴ Râbia’nın yardım tekliflerini reddetmesiyle ilgili başka bir rivâyette, sermaye sahiplerinden bir adam Râbia’ya, “*Ya Râbia, dile benden ne dilersen, muradını yerine getireyim.*” dediği zaman Râbia, “*Be Adam! Ben dünyayı, dünyanın Halık’ından istemeye utaniyorum. Senin gibi birisinden onu istemekten hiç haya etmez miyim?*” demiştir.⁵³⁵ O, zühd hayatını tercih ettiği için Allah’tan dünyalık şeyler istememiş, insanlardan gelen yardım tekliflerini de hiçbir zaman kabul etmemiştir.

⁵³⁰ Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 168.

⁵³¹ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Râbiatü’l-Adeviyye*, s. 189-190.

⁵³² Doğrul, *a.g.e.*, s. 189.

⁵³³ Necmüddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 48.

⁵³⁴ Smith, *Râbia Bir Kadın Süfî*, s. 56.

⁵³⁵ Hucvirî, Ebü’l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî (ö. 465/1072[?]), *Keşfu’l-mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, s. 507.

Râbia'nın ziyaretine gelen bir cemaât, onun eti dişleriyle parçaladığını görmüşler. Ona, *“eti kesecek bıçağın yok mu?”* diye sorduklarında Râbia, *“kesilme korkusundan (ve Allah'tan ayrılma) hiç bıçak bulundurmuyorum.”* demiştir.⁵³⁶ Kanaatimize göre Râbia, bıçağın kesme özelliğini dikkate alarak Allah'tan kesilmeyi ve ayrılmayı kastetmiştir.

Râbia bir de Müslümanların bayramı yanlış anladıklarını, zühden uzaklaştıklarını düşünmektedir. Menkıbeye göre Râbia, bir bayram günü dışarıya çıkmış. Onu görenler bayram hakkında ne düşündüğünü sormuşlar. Bu soru üzerine Râbia, *“Görünüşte sünneti yerine getirmek ve dalâleti durdurmak amacıyla gidiyordunuz. Fakat lüks ve rahat yaşama sevgi gösterdiniz ve bununla Müslümanlara utanç getirdiniz.”* demiştir.⁵³⁷ Râbia'ya göre Müslümanlar bayramı yanlış değerlendirmektedirler ve dünyanın gösterişine dalmaktadırlar.

3.1.3. Râbiatü'l-Adeviyye'nin İbâdetle Verdiği Önem

Râbia'nın zühd anlayışı, onun sürekli ibâdetle vakit geçirmesine vesile olmuştur. Râbia bütün vaktini ibâdetle adanmış, geceleri çok az uyumuş, bütün geceyi ibâdetle geçirmesini sağlayan Allah'a şükür için gündüzleri de oruç tutmuştur.⁵³⁸ Abde binti Şevvâl, Râbia'nın bütün gece ibâdet ettiğini, günün ağarmasına yakın çok az uyuduğunu ve uyandığında endişeyle ne kadar daha uyuyacağını ancak asıl uykunun İsrâfil'in sûr'a üfleyene kadar olacağını söylediğini aktarmıştır.⁵³⁹

Râbia'nın hastalanması nedeniyle bir süre teheccüd vakitlerinde uyuduğu için gördüğü bir rüyâ aktarılmıştır. Râbia bir süre hastalanmış, yerinden kalkamadığı için teheccüd namazlarını kılamamış ve halsizliği sebebiyle gece okuduğu cüzleri de gündüz okumaya başlamış. Bu sıralarda Râbia bir rüyâ görmüş, rüyâsında güzel bir kızla karşılaşmış. Bu kız, Râbia'yı çok güzel yeşil bahçeleri olan saraylarda dolaştırırken karşılaştıkları hizmetkârlar Râbia'nın duâlarını terkettiğini söylemişler.⁵⁴⁰ Bunun üzerine kız Râbia'ya şöyle demiş:

“Duâların nurdu, ibâdetin huzur

⁵³⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 121; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 99; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, s. 56.

⁵³⁷ Smith, *a.g.e.*, s. 57.

⁵³⁸ Bardakçı, “Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın”, s. 33.

⁵³⁹ Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 169; Smith, *a.g.e.*, s. 63.

⁵⁴⁰ Smith, *a.g.e.*, s. 60-61.

*Uygun hep ona düşman
Hayatın kaçırdığın bir fırsattı, bir hazırlık
Yavaş yavaş gözden kaybolan ve yok olan.”⁵⁴¹*

Râbia şafak sökerken uyanmış ve bu rüyâyı hayal ürünü olarak kabul etmiştir. Râbia'nın bu rüyânın etkisiyle ölünceye kadar geceleri uyumayıp ibâdetle meşgul olduğu rivâyet edilmiştir.⁵⁴²

Râbia namazları için şöyle duâ etmiştir: “*Ya Rab! Ya huzur-i kalb ile namaz kılmamı nasib et veya kalb huzuru olmadan kılınan namazı kabul et!*”⁵⁴³

Râbia'nın gece ve gündüz yüz rekât namaz kıldığı⁵⁴⁴ ve yaşadığı günü son günü gibi düşünerek⁵⁴⁵ değerlendirdiği rivâyet edilmiştir. Bir kişi “*Bununla ne kazanmayı diliyorsun?*” diye sorduğunda Râbia, “*Bununla Allah'ın affını dilemiyorum; bu ameli yalnızca mahşer günü Allah Resûlü'nün diğer Peygamberlere: 'Ümmetimden şu kadına bakın, bu onun ameli' diyebilmesi için işliyorum.*” diye yanıtlamıştır.⁵⁴⁶ Başka bir rivâyette Râbia'ya, “*Neden bu kadar ibâdet edersin?*” diyenlere Râbia: “*Yarın mahşerde Peygamberim şeytana, nefse karşı ümmetiyle iftihar etsin. 'bakın siz o kadar çalıştınız ama ümmetimi yoldan çıkaramadınız!' desin diye kılıyorum.*” demiştir.⁵⁴⁷ Ayrıca Râbia'nın namazda sessiz sessiz ağladığı ve secde ettiği yerin gözyaşlarıyla dolduğu aktarılmıştır.⁵⁴⁸

Râbia'nın ibâdete düşkünlüğünü Süfyân-ı Sevrî şöyle anlatmıştır: Süfyân, Râbia'nın yanında bulunduğu bir gece Râbia bir köşede kendisi bir köşede şafak sökene kadar ibâdet ettiklerini, sabah olunca Râbia'ya bütün geceyi ibâdetle geçirmelerini nasip eden Allah'a nasıl şükredeceğini sormuş. Bunun üzerine Râbia, oruç tutarak demiştir.⁵⁴⁹ Kanaatimize göre Râbia, ibâdet etmeyi Allah'ın bir lütfu bildiği için şükürünü de yine ibâdetle göstermek istemiştir.

Muhammed b.Vâsi' (ö. 123/740) Râbia'nın ziyâretine gittiği bir gün onun sendelediğini farkedip neden sendelediğini sormuş. Bunun üzerine Râbia, “*Geceleyin*

⁵⁴¹ Smith, *Râbia Bir Kadın Süfi*, s. 61.

⁵⁴² Smith, *a.g.e.*, s. 61.

⁵⁴³ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 126.

⁵⁴⁴ Smith, *a.g.e.*, s. 63.

⁵⁴⁵ Erol Aykaç, *Dinle Rabia'nın Dilinden*, s. 20.

⁵⁴⁶ Smith, *a.g.e.*, s. 63.

⁵⁴⁷ Civelek, Bilal, *Kâfi*, Yediveren Yayınları, İstanbul, 2017, s. 147.

⁵⁴⁸ İmâm Şa'ranî, “*Rabia-i Adeviyye*”, *Veliler Ansiklopedisi et-Tabakatül-Kübra*, c. I, s. 215.

⁵⁴⁹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 138; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 125; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 103; Aşkar, “*Kadın Süfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n-Nisâ*”, s. 90; Smith, *a.g.e.*, s. 63.

Rabbimin sevgisinden sarhoş oldum ve sarhoş olarak sabahladım.” demiştir.⁵⁵⁰ Râbia, Rabb’i için uykusuz kalmasını bu şekilde de ifâde etmiştir.

Râbia’ya, “taptığını gördün mü?” diye sormuşlar. Râbia, “görmeseydim tapmazdım!” diye cevap vermiş.⁵⁵¹

Râbiatü’l-Adeviyye kişinin yaptığı iyi veya kötü tüm amellerini ayırt etmeksizin gizlemesi gerektiğini düşünmüştür. Bu konuda şöyle demiştir: “*Amellerimden biri başkası tarafından görülse onu yapılmamış sayarım.*”⁵⁵² Râbia bu sözüyle gösterişle yapılan ibâdetlerin geçersizliğini vurgulamıştır. Râbia, bir de “*İşlediğiniz günahları gizlediğiniz gibi, yaptığınız iyilikleri de gizleyin.*” demiştir.⁵⁵³ Râbia’ya, “*Kabul olduğunu sandığın bir amelin var mı?*” diye sorulunca, “*Bu konuda en küçük bir şey hissedersen o amel yüzüme çarpılır.*” demiştir.⁵⁵⁴ O, bu sözüyle ibâdetlerini karşılık bekleyerek yapmadığını vurgulamak istemiştir. Menkıbeye göre Râbia bir gün Hasan-ı Basrî’nin evinin önünden geçerken Hasan’ın gözyaşı Râbia’nın üzerine düşmüş. Râbia, düşen gözyaşını önce yağmur suyu zannetmiş sonra Hasan’ın gözyaşı olduğunu fark etmiş. Bunun üzerine Râbia, Hasan’a gözyaşını saklamasını, insanların gözyaşını görmemesini böylece onun riyâyâ girmeyeceğini söylemiştir. Hasan-ı Basrî’ye bu söz ağır gelmiştir.⁵⁵⁵ Râbia’nın bu sözü yorumlanarak şöyle aktarılmıştır: “*Ey Hasan! Sakın bu gözyaşları nefsin bencilliğinden husule gelmiş olmaya. Gözyaşlarını muhafaza et (onları dışa değil, içe akıt). Öyle ki, bu damlalar derununda bir derya haline gelsin. Şöyle ki, eğer sen bu umman içinde gönlünü arayacak olursan, onu ancak ‘Muktedir bir hükümdarın nezdinde’* ⁵⁵⁶ *bulabilesin, dedi. Bu sözler Hasan’ın gayet gücüne gitti ama bir şey de söylemedi.*”⁵⁵⁷

Râbia, Hakk kapısında ümitle bekleyerek ibâdetlerinde hassasiyet göstermiştir. Sâlih Mürrî’nin (ö. 176/792) sık sık “bir kimse kapıyı ısrarla çalarsa kapının açılıvermesi ümit edilir” dediği rivâyet edilmektedir. Yine bir gün Sâlih Mürrî’nin bu sözünü duyan Râbia, bu düşüncesinden hoşlanmamıştır. Râbia, onun “bu sözü ne

⁵⁵⁰ Sülemî, *Kendilerini İbadete Adayan Sufî Kadınlar*, s. 33.

⁵⁵¹ Uyan, “Râbi’a-i Advîyye”, *Menâkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1717; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 119; Özdamar, *Hiz. Rabia ve Kadın Evliyalar*, s. 75.

⁵⁵² Küçük-Ceyhan, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA*, c. XXXIV, s. 381.

⁵⁵³ Durgut, Cavit, “Râbi’a-i Advîyye”, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, I-XVIII, Türkiye Gazetesi Yayınları, ts., c. II, s. 348.

⁵⁵⁴ Bolat, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 128.

⁵⁵⁵ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 135; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1988), s. 96; Aşkar, “Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtı’n-Nisâ”, s. 86.

⁵⁵⁶ Kamer 54/54-55. Âyetin tamamı şöyledir: “*Takvâ sahipleri cennetlerde ve ırmakların kenarlarında, güçlü ve Yüce Allah’ın huzurunda hak meclisindedirler.*”

⁵⁵⁷ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 116.

zamana kadar söyleyeceğini, kapı ne zaman kapanmıştır ki tekrar açılsın” demiştir. Râbia’nın bu sözünden etkilenen Sâlih, kendisine “câhil şeyh” Râbia’ya “âlim hanım” yakıştırmasında bulunmuştur.⁵⁵⁸ Hakk kapısı sürekli açıktır ancak kulun o kapıya nasıl gideceğini bilmesi gerekir, insanın yüzünü Hakk kapısından çevirmesi ile kapı kapanmış olmaz.⁵⁵⁹ Râbia ümit kapısının her zaman açık olduğuna inandığı için bu düşüncesini dile getirmiştir.

3.2. RÂBİATÜ’L-ADEVİYYE’DE TEVBE ANLAYIŞI

Râbia tevbelerin de daha samimi tevbeleri gerektirdiği düşünmüş bir sûfidir. Bu bölümde tevbenin âyet ve hadislerde geçen anlamlarıyla birlikte sûfilerin görüşlerine kısaca yer verilecektir. Sonrasında Râbia’nın tevbeyle ilgili düşüncelerine değinilecektir.

3.2.1. Tevbenin Tanımı

Sözlükte geri dönmek, rücû etmek, dönüş yapmak gibi anlamlara gelen tevbe, dinde yasaklanan şeyleri bırakıp övgüye değer şeylere yönelmek demektir.⁵⁶⁰ Tevbenin kelime anlamlarından olan dönmek kelimesi çeşitli mânâlarda açıklanmıştır. Mesela gûnahtan itaate dönmek, insanlardan Hakk’a dönmek, Allah dışındaki her şeyden yüz çevirmek bunlardandır.⁵⁶¹

Tevbe, kulun işlediği günahlar sebebiyle Allah’tan uzaklaştığını fark edip duâ etmesi anlamına da gelmektedir. Kur’ân’da ve hadislerde geçen tevbe daha çok duâ ve niyâz üslûbunda olduğu açıklanmaktadır.⁵⁶² “*Kur’ân-ı Kerîm’de tevbe kavramı seksen sekiz yerde geçmekte, otuz beş yerde Allah’a, diğerlerinde insanlara nispet edilmektedir.*”⁵⁶³ Kur’ân-ı Kerîm’de peygamberlerin tevbelerinden haber verilmektedir.⁵⁶⁴ Günah, kulu Allah’tan uzaklaştırırken tevbe Allah’a yeniden yakınlaşmak demektir. İnsan hata yapmaya müsâit yaratılmıştır. Önemli olan gûnahtan sonra tevbe etmektir. Tevbe eden kul, şeytanın vafından uzaklaşmış olur.⁵⁶⁵ Âyetlerde

⁵⁵⁸ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 120; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 355.

⁵⁵⁹ Civelek, *Kâfi*, s. 146-147.

⁵⁶⁰ Topaloğlu, Bekir, “Tövbe”, *DİA*, c. XLI, İstanbul, 2012, s. 279.

⁵⁶¹ Türk, İdris, *Sûfilere göre İbâdetlerin İç Anlamı*, Albi Yayınları, İzmir, 2012, s. 81.

⁵⁶² Topaloğlu, *a.g.m.*, c. XLI, s. 280.

⁵⁶³ Topaloğlu, *a.g.m.*, c. XLI, s. 279.

⁵⁶⁴ Bakara 2/37, 128; A’râf 7/143; Tevbe 9/117; Hûd 11/112.

⁵⁶⁵ Topaloğlu, *a.g.m.*, c. XLI, s. 280.

tevbe edenlerin önemi bildirilmiş. Bir âyetle şöyle buyurulmuştur: “Ancak tevbe edip durumlarını düzelterler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar başkadır. Zîrâ ben onların tevbelerini kabul ederim. Ben tevbeyi çokça kabul eden ve çokça esirgeyenim.”⁵⁶⁶ Tevbe-i nasuh olarak yorumlanan samimi tevbe etmenin⁵⁶⁷ bildirildiği âyetle şöyle buyurulmuştur: “Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah’a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter.”⁵⁶⁸ Resûlullah sallallâhu aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: “Vallahi ben günde yetmiş defadan fazla Allah’tan beni bağışlamasını diler, tevbe ederim.”⁵⁶⁹ Resûlullah günah işlemekten korunmasına rağmen onun tevbe etmeyi önemsemesinin bir sebebi ümmetinin tevbe ve istiğfara yönelmeleri içindir.⁵⁷⁰ Allâhu Teâlâ’nın kulunun tevbesini kıyamet kopana kadar kabul ettiğini bildiren⁵⁷¹ bir hadis şöyle aktarılmıştır: “Güneş batıdan doğmadan önce kim tevbe ederse, Allah onun tevbesini kabul eder.”⁵⁷² Tevbe etmenin teşvik edildiği bir başka hadiste ise Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Kulunun tevbe etmesinden dolayı Allah Teâlâ’nın duyduğu memnuniyet, sizden birinin ıssız çölde kaybettiği devesini bulduğu zamanki sevincinden çok daha fazladır.”⁵⁷³

Tevbe âyet ve hadislerde nedâmet, mağfîret⁵⁷⁴, istiğfar, dönmek, küfür ve şirkten dönmek⁵⁷⁵, inâbe, nefsin kirlerden arındırılması⁵⁷⁶ gibi farklı anlamlarda geçmektedir.⁵⁷⁷

Diğer dinlerde de kullanılan tevbe kelimesi günahlardan vazgeçmek anlamına gelmektedir. Tasavvufta, kulun yaptığı tevbeye de tevbe etme anlayışı, günahları unutmayı da içine aldığı için önemli bir terimdir. Nitekim tasavvufa tevbe ile girildiği açıklanmaktadır.⁵⁷⁸

Allah yoluna girenlerin tevbeleri, ilmin yerdiklerinden övdükleri şeylere dönmekle başlar. Sehl b. Abdullah’a (ö. 283/896) göre “tevbe günahını unutmamandır.” Bu düşüncedeki tevbe, müridlerin tevbesidir. Cüneyd-i Bağdâdî’ye göre “tevbe günahı unutmandır.” Bu düşüncedeki tevbe ise, “günahı hatırlamayan

⁵⁶⁶ Bakara 2/160.

⁵⁶⁷ İmâm Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn*, c. I, s. 143.

⁵⁶⁸ Tahrîm 66/8.

⁵⁶⁹ Buhârî, “Daavât”, 3. Ayrıca bkz. Tirmizî, “Tefsîru sûre”, 47; İbn Mâce, “Edeb”, 57. Bu hadisle ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. I, s. 143.

⁵⁷⁰ İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. I, s. 144.

⁵⁷¹ İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. I, s. 153.

⁵⁷² Müslim, “Zikir”, 43. Bu hadisle ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. I, s. 152.

⁵⁷³ Buhârî, “Daavât”, 4; Müslim, “Tevbe”, I, 7, 8. Bu hadisle ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. I, s. 148.

⁵⁷⁴ Nisâ 4/106; Muhammed 47/19; Nasr 110/3.

⁵⁷⁵ Bakara 2/18; A’râf 7/168, 174; Secde 32/21.

⁵⁷⁶ Şems 91/9-10.

⁵⁷⁷ Topaloğlu, “Tövbe”, *DİA*, c. XLI, s. 280.

⁵⁷⁸ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 38.

tahkik erbabının” tevbesidir. Zünnûn tevbe hakkında şöyle demiştir: “*Avâmın tevbesi günahlardan, havâssın tevbesi gafletten olur.*”⁵⁷⁹ Hucvirî, tevbe eden kulları üç grupta açıklamıştır, bunlar şöyledir: “*Avam tövbesi, yanlıştan doğruya, havass tövbesi doğrudan daha doğru olana, Allah âşığının tövbesi ise benlikten Allah’a dönmektir.*”⁵⁸⁰

3.2.2. Râbiatü’l-Adeviyye’nin Tevbeye Verdiği Önem

Râbia, tevbelerin de başka tevbelere ve daha uzun tevbelere ihtiyacı olduğunu söylemiştir.⁵⁸¹ Râbia’nın bu anlayışını Ebû Tâlip el-Mekkî şöyle aktarmıştır: “*Şu istiğfarımız bile istiğfara muhtaçtır. Öyle tövbe vardır ki, düzeltilmesi için başka bir tövbeye muhtaçtır.*”⁵⁸² Râbia bu sözünü “*istiğfarımız o derece kirlidir ki onu temizlemek için ayrıca istiğfar etmek gerekir*”⁵⁸³ veya “*Allah’ım böyle tevbe etmeyeceğime tevbe olsun*”⁵⁸⁴ demek istemiştir. Benzer bir ifâde ile Râbia, “*Estağfirullah.. (Allah’tan bağışlanmamı dilerim.) dememdeki doğruluğumun azlığından ötürü, Allah’tan bağışlanma dilerim.*”⁵⁸⁵ demiştir. Dolayısıyla tevbenin samimiyet ve pişmanlık içinde yapılması gerekmektedir. Rüveym’in, “*Tevbe, tevbeden tevbe etmektir.*” diyerek açıkladığı tevbe anlayışı Râbia’nın “*Allah’tan af dilerim sözündeki samimiyetimin azlığından istiğfar ederim.*”⁵⁸⁶ ile aynı anlama geldiği açıklanmaktadır.

Râbia’nın anlayışına göre Allah kuluna tevbe etme izni vermezse, kulun tevbe etmesine imkân yoktur. Tevbeyle ilgili bir kişi Râbia’ya, hatasının ve günahının çok olduğunu, tevbe etse Allah’ın kabul edip etmeyeceğini sormuş. Bunun üzerine Râbia, Allah ona tevbeyi nasip ederse ancak o zaman tevbe edebileceğini söylemiştir.⁵⁸⁷ Râbia’nın belirtmek istediği şey sadece pişmanlık duyarak ve günden vazgeçerek

⁵⁷⁹ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 43.

⁵⁸⁰ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, s. 90.

⁵⁸¹ Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, s. 54; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 119; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1988), s. 98; Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûm’id-Dîn*, c. I, s. 951; Uludağ, Süleyman, “Mâsivâ”, *DİA*, c. XXVIII, Ankara, 2003, s. 76; Aşkar, “Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî’n-Nisâ”, s. 88.

⁵⁸² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü’l-Kulûb*, c. II, s. 191.

⁵⁸³ Doğrul, *a.g.e.*, s. 54.

⁵⁸⁴ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 119.

⁵⁸⁵ Molla Cami, *Nefahat’ül-Üns Min Hazarat’il-Kudüs*, s. 1069.

⁵⁸⁶ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, s. 141.

⁵⁸⁷ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 134; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 119; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1988), s. 98; Küçük-Ceyhan, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA*, c. XXXIV, s. 381; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 192; Smith, *a.g.e.*, s. 91.

tevbe kabul edilmez. Ancak tevbe Allah'ın dilemesiyle ve rızâsını kazanmakla gerçekleşir.⁵⁸⁸

Tevbede esas olan tevbenin samimiyetle yapılması ve güzel işlerle meşguliyetin arttırılmasıdır.⁵⁸⁹ Râbia sürekli tevbe etmesi gerektiğini ve kendisinin çok günahkar olduğunu düşünmüştür.⁵⁹⁰ Bir gün Râbia'ya, “Ölümü arzu ediyor musun?” diye sorulunca “İnsanlardan birine karşı bir kabahat işlemiş olsam, o insanla karşılaşmaktan utanırım. Hâlbuki Allah Teâlâ'ya karşı olan kabahatlerimiz o kadar çok ki huzuruna varmayı (ölümü) nasıl arzu ederim ki?”⁵⁹¹ diye cevap vermiştir. O, ölümü Allah'a kavuşmaya vesile bilmesine rağmen hatalarından dolayı ölümden çekindiğini belirtmiştir. Râbia'ya göre tevbe etmenin birinci şartı Allah'ın tevbe etmeyi kuluna nasip etmesidir. Sonrasında tevbenin samimi olması ve tevbeye de tevbe etmesi gerekir. Tevbe süreklilik gerektirir.

3.3. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE HÜZÜN ANLAYIŞI

Sözlükte gam, hem, üzüntü gibi mânâlarda geçen hüzn, tasavvufta kalbin gafletten uyanması şeklinde açıklanmaktadır. Râbia da Allah sevgisiyle birlikte hüzn anlayışını benimsemiştir. Bu bölümde hüznün tanımına ve Râbia'nın hüzn hakkındaki düşüncelerine, âyet ve hadislerden de örnekler vererek açıklamayı gerekli gördük.

3.3.1. Hüzn Tanımı

Sürûr ve ferah kelimelerinin karşısı olarak gösterilen hüzn, klasik sözlüklerde çoğunlukla “istenmeyen bir durumun başa gelmesinden veya geçmişteki bir kayıptan duyulan keder, üzüntü” şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁹² Bazı kaynaklarda hüzn kelimesi yerine “gam ve hem” kelimeleri kullanılmıştır.⁵⁹³ Hüzn (hzn), elden kaçana üzülme, elde edilmesi imkânsız olandan dolayı tasalanmadır.⁵⁹⁴ Arapça kökenli hüzn; tasa,

⁵⁸⁸ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Rabiatü'l-Adeviyye*, s. 50.

⁵⁸⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, c. III, s. 191.

⁵⁹⁰ Doğrul, *a.g.e.*, s. 51; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 91.

⁵⁹¹ Yavuz vd., “Râbiatü'l-Adeviyye”, *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. X, s. 41.

⁵⁹² Çağrı, “Hüzn”, *DİA*, c. XIX, s. 73.

⁵⁹³ Çağrı, *a.g.m.*, c. XIX, s. 73.

⁵⁹⁴ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s. 176.

gam, kaygı, endişe, kasâvet, gussa, telaş, üzüntü, teessür, melâl, azap, mihnet, keder, sıkıntı gibi sözcüklerle de açıklanmaktadır.⁵⁹⁵

“Kur’ân-ı Kerîm’de iki âyette hüziin, üç âyette aynı anlamda hazen, otuz yedi âyette de aynı kökten fiiller geçmektedir.”⁵⁹⁶ Âyetlerde Resûl-i Ekrem’in ve mü’minlerin inkârcıların kendilerine yaptıkları sıkıntılara karşı üzülmemeleri tavsiye edildiği açıklanmaktadır. Âyette şöyle buyurulmaktadır: “*Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz.*”⁵⁹⁷ Hz. Ya’kub (a.s)’ın Hz. Yusuf (a.s.) için çektiği acı ve üzüntünün âyette hüziin, gam ve keder⁵⁹⁸ kelimeleriyle ifâde edildiği açıklanmaktadır.⁵⁹⁹ Hadislerde de hüziinle ilgili açıklamalar geçmektedir. Resûlullah, keder ve üzüntü hissettiğinde duâ ettiğini⁶⁰⁰; ölen kimse için gözyaşı döküp hüziinlenmenin normal olduğunu⁶⁰¹; oğlu İbrâhim’in vefâtı sebebiyle ağladığı için “*göz yaşarır, kalp hüziinlenir*” demesi⁶⁰²; tasa, keder, sıkıntı ve gam gibi Müslümanın başına gelen her şeyin hataların bağışlanmasına vesile olacağını açıklamıştır.⁶⁰³

Tasavvuf anlayışında cehennemî, ilâhî azâbı ve gazâbı düşünerek üzölmeye de hüziin⁶⁰⁴ denir. Hüziin, havfullahın neticesi olarak açıklanmaktadır.⁶⁰⁵ Yani hüziin Allah korkusu ile dolu bir kalpte hissedilen yoğun bir duygudur. Hüziin, kişinin gaflete düşmesini engelleyen kalbi sıkıan bir hâldir ve sülûk ehlinin vasıflarındandır.⁶⁰⁶ Hüziinlü kalp, duyduğı yoğun his sebebiyle gaflete dalmaktan kurtulur. Hüziin geçmişle ilgili, korku gelecek ile ilgilidir. Dolayısıyla sûfî geçmişteki boş geçen günlerini ve hatalarını düşünüp hüziinlenir.⁶⁰⁷

⁵⁹⁵ Yazıcı, *Allah Dostlarında Hüziin ve Gözyaşı*, s. 8; Yeğîn, *Osmanlıca-Türkçe İslamî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lûgat*, s. 240.

⁵⁹⁶ Çağrı, “*Hüziin*”, *DİA*, c. XIX, s. 73.

⁵⁹⁷ Âl-i İmrân 3/139.

⁵⁹⁸ “(Ya’kub): Ben gam ve kederimi sadece Allah’a arz ediyorum. Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından (vahiy ile) biliyorum, dedi.” Bkz. Yusuf 12/86.

⁵⁹⁹ Çağrı, *a.g.m.*, XIX, s. 73.

⁶⁰⁰ Buhârî, “*Daavât*”, 27, “*Tevhîd*”, 22, 23; Müslim, “*Zikir*”, 83. Ayrıca bkz. Tirmizî, “*Duâ*”, 39; İbn Mâce, “*Duâ*”, 17. Bu hadisle ilgili bkz. İmâm Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn*, c. VI, s. 396.

⁶⁰¹ Buhârî, “*Cenâiz*”, 45, “*Talâk*”, 24; Müslim, “*Cenâiz*”, 12. Bu hadisle ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. VII, s. 155.

⁶⁰² Buhârî, “*Cenâiz*”, 43; Müslim, “*Fedâil*”, 62. Ayrıca bkz. İbn Mâce, “*Cenâiz*”, 53. Bu hadisle ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. IV, s. 553.

⁶⁰³ Buhârî, “*Merda*”, 1, 3; Müslim, “*Birr*”, 49. Bu hadisle ilgili bkz. İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. I, s. 242.

⁶⁰⁴ Hüziin tasavvufî hâller içinde geçmektedir: Hâl, “*kulun kasdı ve teşebbüsü olmadan kalblere gelen neş’e ve hüziin, rahatlık ve sıkıntı gibi ma’nâlardır.*” Bkz. Muslu, Ramazan, “*Tasavvufî Hâl ve Makamlar*”, *Tasavvuf El Kitabı*, Grafikler Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2012, s. 327; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 154.

⁶⁰⁵ İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti*, s. 339.

⁶⁰⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 228.

⁶⁰⁷ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 85.

Fudayl b. İyâz'a göre, kulun dünya için sevinmesi ibâdetlerinden lezzet almasını engeller, dünyada hüzünlenmesi ise âhirette yaşayacağı endişelerini azaltır.⁶⁰⁸ Hasan-ı Basrî, salih amellerin artmasını sağlayan şeyin dünyada devamlı hüzünlü yaşamak olduğunu söylemiştir.⁶⁰⁹

3.3.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Hüzün

Râbia'nın kalbinde hissettiği hüznü, aşkıyla bir arada değerlendirilmiştir. Râbia, duygusal bir ruh hâline sahip olduğu için hüznü ve aşkı bir arada dile getirmiş özellikle tasavvuf edebiyatında âşıkların ilhâm aldıkları kişiler arasında yerini almıştır.⁶¹⁰

Râbiatü'l-Adeviyye bir adamın, ah şu hüznüm /tasam /kaygım, diyerek şikâyetinde bulunduğunu duymuş. Bunun üzerine Râbia, adamın ne kadar az hüzünlü olduğunu söylemesini eğer gerçekten hüzünlü olsaydı nefes almaya imkân bulamayacağını ve hayattan lezzet alamayacağını söylemiştir.⁶¹¹ Râbia'nın sonra da “*gamım, gamlı olduğum için değil, gamlı olmadığım için.*” dediği nakledilmektedir.⁶¹² Râbia'ya göre insan gerçekten hüzünlü olsa, dünyada nefes alamaz hâle gelir, hayatın tadını çıkaramaz durumda olur.

Şa'ranî, Râbia'nın hüznü hakkında onun çok ağladığını, hüzün içinde yaşadığını ve yanında cehennem ateşinden söz edildiğinde bir süre kendinden geçtiğini aktarmıştır.⁶¹³ Margaret Smith ise Râbia'nın Allah'a hürmetinden kırk yıl başını gökyüzüne kaldırmadığını, ezan sesini duyduğunda sûra üfleniyor gibi hissettiğini, kar gördüğünde defterlerin sayfalarının uçuşunu gördüğünü aktarmıştır. Râbia umudunun amellerinde hissettiği hüzün olduğunu da ifâde etmiştir.⁶¹⁴

Râbia'ya yakınları, “*Hiç hastalığın yok. Sızlanmana ve yakınmana sebep nedir?*” diye sorduklarında Râbia, “*Sînemin dahilinde bir derdim var, tabibler tedâvisinde aciz kalmışlardır, yaramın merhemi O'na vuslattır, işi hastalığa vuruyorum. ola ki yarın kıyâmet günü maksadıma ererim, gerçi derttede değilim ama kendimi*

⁶⁰⁸ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Onların Dünyası*, s. 1027.

⁶⁰⁹ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *a.g.e.*, s. 1028.

⁶¹⁰ Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, s. 55.

⁶¹¹ Doğrul, *a.g.e.*, s. 54; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 136; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 120; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 99; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 229. “Ah tasam (hüznüm)” diyen adamın, Süfyân-ı Sevrî olduğu nakledilmiştir. Bkz. Doğrul, *a.g.e.*, s. 54; Molla Camî, *Nefahat'ül-Üns Min Hazarat'il-Kudüs*, s. 1069; Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 47; Aşkar, “Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Velîyyâtî'n-Nisâ”, s. 85.

⁶¹² Molla Camî, *a.g.e.*, s. 1069; Aşkar, *a.g.m.*, s. 85; Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, s. 92.

⁶¹³ Doğrul, *a.g.e.*, s. 54.

⁶¹⁴ Smith, *a.g.e.*, s. 105.

onlara benzetiyorum, yapacağım şeyin bundan daha az da olmaması lazım gelir.”⁶¹⁵ demiştir. Râbia hastalığını kalbinde hissetmiş, çaresinin de Allah’a kavuşmak olduğuna inanmıştır. Râbia’nın hüznü, Allah’a duyduğu ilâhî aşkının yansımasıdır. O Allah’a kavuşmak için hüznün içinde yaşamış, Allah’a kavuşmayı sabırla beklemiştir.

3.4. RÂBİATÜ’L-ADEVİYYE’DE SABIR ANLAYIŞI

Mutasavvıfların şükürden üstün gördükleri sabır, Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde öğütlenmiştir. Bu bölümde sabrın tanımı âyet ve hadislere de başvurularak aktarılan sonrasında Râbia’nın sabırla ilgili düşüncelerine yer verilecektir.

3.4.1. Sabrın Tanımı

Sabır sözlükte “*dayanmak, tutmak, bir şeyden uzak durmak*”⁶¹⁶, “*engellemek, hapsetmek; güçlü ve dirençli olmak*”⁶¹⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Sabır ahlâk terimi olarak “*üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet*” gibi anlamlara gelmektedir.⁶¹⁸ Tasavvufî anlamda ise sabır, nefsin zevk duyduklarından uzaklaşmak, nefsi dînî emirlerini yerine getirmeye ve yasaklarından kaçındırmaya zorlamak gibi çeşitli tanımlarla açıklanmaktadır.⁶¹⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de sabır kökünden türemiş kelimeler yaklaşık 103 yerde geçmektedir.⁶²⁰ Yüce makâmlardan olan sabır, Kur’ân’da övülmüştür.⁶²¹ Sabretmekle ilgili bir âyette “*Sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir.*”⁶²² buyurulmuştur. Âyetlerde sabredenlerin mükâfatlandırılacakları⁶²³, Allah’ın sabredenlerin yanında olduğu⁶²⁴, başa gelen ve hoş gitmeyen imtihanlar sebebiyle sabredilmesi gerektiği öğütlenmiştir.⁶²⁵ Hadislerde de Hz. Peygamber, sabrı tavsiye etmiştir.⁶²⁶ Resûlullah:

⁶¹⁵ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 121.

⁶¹⁶ Türk, *Sûfilere Göre İbâdetlerin İç Anlamı*, s. 84.

⁶¹⁷ Çağrı, Mustafa, “Sabır”, *DİA*, c. XXXV, İstanbul, 2008, s. 337.

⁶¹⁸ Çağrı, a.g.m., c. XXXV, s. 337.

⁶¹⁹ Türk, a.g.e., s. 84.

⁶²⁰ Çağrı, a.g.m., c. XXXV, s. 337; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 170.

⁶²¹ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 48.

⁶²² “(Resûlüm!) Söyle: Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah’ın (yarattığı) yeryüzü geniştir. Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir.” Bkz. Zümer 39/10.

⁶²³ Nahl 16/96; Kasas 28/54.

⁶²⁴ Bakara 2/153; Enfâl 8/46.

⁶²⁵ Bakara 2/155; Enfâl 8/28.

⁶²⁶ Çağrı, a.g.m., c. XXXV, s. 337.

“Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ihsanda bulunulmamıştır.” buyurmuştur.⁶²⁷ Resûlullah, “Makbul sabır, musibetle karşılaştığın ilk andakidir.”⁶²⁸ buyurarak sabrın ilk anda gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Sabır, “nefsi hevedan alıkoymak ve Hakk’ın emri üzerinde tutmaktır.”⁶²⁹ Sabır, şikâyet etmeden dayanmaktır. Mutasavvıflar sabrı şükürden daha üstün görmektedirler. Cüneyd-i Bağdâdî sabrı tasavvufun sekiz temelinden biri olarak saymıştır. O, sabırdan bahsederken Hz. Eyyûp (a.s.)’ı örnek göstermiştir.⁶³⁰ Süfyân-ı Sevrî ve Fudayl b. İyâz, sıkıntılar karşısında sabırlı olmayı amellerin en faziletlieleri arasında saymışlardır.⁶³¹

Sabır, nefis temizliğidir. Âşık, nefsinin isteklerinden uzaklaşarak sabreder dolayısıyla nefsini terbiye edip temizler.⁶³² Hasan-ı Basrî, sabrın cennet hazinelerinden biri olduğunu ve Allah’ın değer verdiği kullarına nasip olacağını söylemiştir.⁶³³ Zünnûn el-Mısırî sabrı, ilâhî rızâya aykırı olan her şeyden uzaklaşmak olarak açıklamıştır.⁶³⁴

3.4.2. Râbiatü’l-Adeviyye ve Sabır

Râbia, “eğer sabır insan olsaydı, kerem sahibi bir kişi olurdu.” demiştir.⁶³⁵ Râbia küçük yaştan itibaren esâret hayatı yaşamış, büyük sıkıntılar çekmiş. O yaşadığı imtihânların Allah’tan geldiğini ve nefsini eğitmenin bir yolu olduğunu bilerek sabretmiş, yaşadığı sıkıntılar sebebiyle şikâyetle bulunmamıştır. Ona göre Allah’a kulluk etmekten daha önemli bir meşguliyet yoktur.⁶³⁶ Süfyân-ı Sevrî, Râbia’ya Allah’tan ne dilediğini sorduğunda, “Eğer ben bir şey arzu edersem ve onu Rabbim arzu etmezse kâfir olurum.” demiştir.⁶³⁷ Kul, Allah’ın gönderdiklerini sabırla kabul etmelidir, aksi takdirde küfre girme tehlikesi söz konusudur.⁶³⁸

⁶²⁷ Buhârî, “Zekât”, 50, “Rıfak”, 20; Müslim, “Zekât”, 124, (1053); Muvatta, “Sadaka”, 7, (2, 997); Ebû Dâvud, “Zekât”, 28, (1644); Tirmizî, “Bir”, 77, (2025); Nesâî, “Zekât”, 85, (5, 95). Bu hadisile ilgili bkz. Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, c. XIV, s. 46.

⁶²⁸ Buhârî, “Cenâiz”, 43, 7, 32; “Ahkâm”, 11; Müslim, “Cenâiz”, 14, (626); Ebû Dâvud, “Cenâiz”, 27, (3124); Tirmizî, “Cenâiz”, 13, (987); Nesâî, “Cenâiz”, 22, (4, 22). Bu hadisile ilgili bkz. Canan, *a.g.e.*, c. IX, s. 539.

⁶²⁹ Türk, *Süfilere Göre İbâdetlerin İç Anlamı*, *a.g.e.*, s. 85.

⁶³⁰ Çağrı, “Sabır”, *DİA*, c. XXXV, s. 338.

⁶³¹ Çağrı, *a.g.m.*, c. XXXV, s. 339.

⁶³² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 565.

⁶³³ İbnü’l-Cevzî, *Minhâcü’l Kâsîdîn ve Müfîdü’s-Sâdikîn*, c. II, s. 265.

⁶³⁴ İbn Arabî, *Bir Süfî’nin Portresi*, s. 131.

⁶³⁵ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 120. Râbia’nın sözü kısa ifâdesiyle şöyle aktarılmıştır: “Sabır adam olsaydı, kerim olurdu.” Bkz. Uyan, “Rabî’a-i Advîyye”, *Menkabelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1717.

⁶³⁶ Smith, *Râbia Bir Kadın Süfî*, s. 95.

⁶³⁷ Smith, *a.g.e.*, s. 95.

⁶³⁸ Smith, *a.g.e.*, s. 95.

Kulun imtihanlar karşısındaki duruşunun anlatıldığı bir menkıbe şöyle aktarılmıştır: Râbia, hastalandığı bir gün Hasan-ı Basrî, Şakîk-ı Belhî ve Mâlik b. Dinâr onu ziyârete gelmişler. Hepsi sabır hakkında konuşmaya başlamışlar. Hasan-ı Basrî, Mevlâ'dan gelen sıkıntılara dayanamayanların sâdık ve samimi olmadıklarını söylediğinde Râbia, bu sözde kibir/benlik kokusu geldiğini belirtmiş. Şakîk-ı Belhî, Mevlâ'dan gelen sıkıntılara şükretmeyenin davasında sâdık olmadığını söylediğinde Râbia, bu sözün doğru olduğunu ancak daha iyi bir söz ile ifâde edilmesi gerektiğini belirtmiş. Bunun üzerine Mâlik b. Dinâr, Mevlâ'dan gelen sıkıntılardan lezzet duymayan kimsenin sâdık olmadığını söylediğinde ise Râbia, bu sözün daha güzel ifâde edileceğini belirtmiş. Bunun üzerine Hasan-ı Basrî, Şakîk-ı Belhî ve Mâlik b. Dinâr onun ne düşündüğünü sormuşlar. Râbia, kul Mevlâsını müşâhede edip O'nun muradını düşünürken başına gelen imtihanlarını unutmazsa kendi davasında samimi olmadığını belirtmiş ve Mısır kadınlarının Hz.Yusuf'u gördüklerinde kendilerini unutup ellerini kesmelerini örnek vermiştir. Şayet kişi Mevlâsını müşâhede ederken O'na hayran olup kendisini unutursa bu duruma şaşılması gerektiğini dile getirmiştir.⁶³⁹ Râbia'ya göre Allah'ı düşünen kul imtihanlarını aklından çıkarmalıdır.

3.5. RÂBİATÜ'L-ADEVİYYE'DE MURÂKABE VE TEFEKKÜR ANLAYIŞI

Tasavvufta mânevî bir hâli ifâde etmek için kullanılan murakâbe, çeşitli anlamlarda açıklanmıştır. “*Kul zâhir ve bâtınının, dış ve iç âleminin sürekli biçimde Allah'ın gözetimi altında olduğunu ve kendisinin O'nun huzurunda bulunduğunu kesin şekilde bildiği zaman murâkabe halini gerçekleştirmiş sayılır.*”⁶⁴⁰ Bu cümleden de anlaşılacağı üzere murâkabe, kulun kendisinin denetlendiğinin farkında olmasıdır. Tefekkür ise daha çok düşünme eylemini ifâde eder.⁶⁴¹ Râbia da sürekli denetlendiğinin farkında olarak yaşamış tefekküre önem vermiş bir sûfidir. Bu bölümde murâkabe ve tefekkürle ilgili tanımlara âyet ve hadislerden de örnekler verilerek Râbia'nın anlayışına değinilecektir.

⁶³⁹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 137-138; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 124-125; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 102.

⁶⁴⁰ Uludağ, Süleyman, “Murakabe”, *DİA*, c. XXXI, İstanbul, 2006, s. 204.

⁶⁴¹ Kutluer, İlhan, “Düşünme”, *DİA*, c. X, İstanbul, 1994, s. 53.

3.5.1. Murâkabenin Tanımı

Sözlükte murâkabe “denetlemek, kontrol etmek, birşeyi devamlı olarak düşünmek, gözetlemek” anlamlarına gelmektedir.⁶⁴² Kur’ân-ı Kerîm’de âyetlerde murâkabe şu anlamlarda geçmektedir⁶⁴³: “Allah her şeyi gözetler.”⁶⁴⁴, “Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”⁶⁴⁵ Cibril hadisinde Hz. Peygamber’in buyurduğu ihsan kelimesi “İhsan, Allah’a sanki O’nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Her ne kadar sen O’nu göremiyorsan da O seni görüyor.”⁶⁴⁶ murâkabe olarak yorumlanmıştır.⁶⁴⁷

Murâkabe, kalbi Allah’ın zikrinden alıkoyacak kötü düşüncelerden arıtmasıdır. Murâkabe, “kişinin kendi hareket ve kuvvetinden sıyrılması”⁶⁴⁸ demektir. Değerli bir hâl sayılan murâkabe, kulun Allah’ı zikretmekten alıkoyan her türlü düşüncelerden kendini uzaklaştırmasıdır. Murâkabeyi yakînen kavrayan kul, kalbinden ve gönlünden geçen her şeyi Allah’ın bildiğini bilir.⁶⁴⁹ Dolayısıyla, kul kalbinden geçen şeylerin Allah tarafından bilindiğinin farkında olarak murâkabe hâlinde bulunur.

Murâkabe ehli kalbinin gaflette olmasından sakınarak sürekli Allah’ı zikretmeye çalışır. Çünkü murakâbe ehli, Allah’ın kulunun kalbinin durumunu sürekli gözettiğini bilir.⁶⁵⁰ Cüneyd-i Bağdâdî, murâkabenin hakikatine ulaşan kimsenin Allah’tan gelecek nasibin elden kaçmasından kaygılanacağını ifâde etmiştir.⁶⁵¹

Zünnûn el-Mısırî, murâkebe ehlinin Allah’ın tercih ettiği şeyi tercih ettiklerini, yücelttiği şeyi yücelttiklerini ve küçük gördüğü şeyi küçük gördüklerini açıklamıştır.⁶⁵²

⁶⁴² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 164.

⁶⁴³ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 164.

⁶⁴⁴ Ahzâb 33/52.

⁶⁴⁵ Nisâ 4/1.

⁶⁴⁶ Buhari, “İman”, 38; Müslim, “İman”, 1, (8); Nesâî, “İman”, 6, (8, 101); Ebû Dâvud, “Sünnet”, 17, (4695); Tirmizî, “İman”, 4, (2613). Bu hadisile ilgili bkz. Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, c. II, s. 215-218. Kuşeyri bu hadisi şöyle aktarılmıştır: *Cerîr b. Abdullah şöyle demiştir: “Bir kere Cebraîl bir adam şeklinde Hz. Peygamber (s.a.v.)’e geldi ve: Ya Muhammed! İman nedir? diye sordu. Resûlullah şöyle buyurdu: İman; Allah’a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, kadere, hayırın ve şerrin, tatlının ve acının Allah’tan olduğuna inanmandır. Adam: Doğru söyledin, diye cevap verdi.” Cerîr diyor ki: “Sual soran adamın Resûlullah’ı tasdik etmesine hayret ettik. Adam yine sordu: Bize İslâm’ın ne olduğunu bildir. Resûlullah şöyle cevap verdi: İslâm namaz kılman, zekât vermen, ramazan orucu tutman, Allah’ın evi (olan Kâbe’ye) haccetmendir. Adam: Doğru söyledin, diye cevap verdi ve ilâve etti: İhsanın ne olduğunu bize haber ver. Resûlullah şöyle buyurdu: İhsan, Allah’a sanki onu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O’nu göremiyorsan da, O seni görüyor. Adam yine: Doğru söyledin, diye cevap verdi.” Bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 272.*

⁶⁴⁷ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 272; Yılmaz, *a.g.e.*, s. 164.

⁶⁴⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 565.

⁶⁴⁹ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 54.

⁶⁵⁰ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Onların Dünyası*, s. 637.

⁶⁵¹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 274.

⁶⁵² İbn Arabî, *Bir Süfî’nin Portresi*, s. 160; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 274.

Murâkabe kelimesi hakkında ilk kez söz söylediği rivâyet edilen Ebû Muhammed Cerîrî (ö. 311/923)⁶⁵³, takvâ ve murâkabe ile amel etmeyen kişinin keşf ve müşahedeye ulaşamayacağını söylemiştir.⁶⁵⁴

3.5.2. Râbiatü'l-Adeviyye ve Murâkabe

Râbia'nın murâkabeti ile ilgili şu rüyâsı nakledilmiştir: *“Bir gece seher tesbihatımı çektikten sonra uyudum. Rüyâmda büyüklük ve güzellik bakımından emsalini görmediğim parlayan yeşil bir ağaç gördüm. Ağacın üstünde üç çeşit meyve vardı. Meyveler, dünyada gördüklerime benzemiyordu. Meyvelerden biri bembeyaz, biri kırmızı, diğeriye sarı idi. Hepsi de ağacın parlıtları arasında ay ve yıldızlar gibi parlıyordu. Ağacı çok beğenmiştim. ‘Acaba bu kimin diye?’ sordum. Bir ses, ‘Bunlar, senin az önceki tesbihatının sevabıdır’ dedi. Ağacın etrafını dolaşırken, yere saçılmış altın renkli meyveler gördüm ve kendi kendime, ‘Keşke bunlar da diğerleriyle birlikte ağacın üstünde olsaydı’ dedim. O zaman bir şahıs bana şöyle dedi: ‘Onlar da yukarıdaydılar. Fakat sen tesbih çekerken bir an, mayanın olup olmadığını düşündün. İşte o an, bu meyveler yere saçıldı. Muhakkak ki bunlarda basiret sahipleri için ibret, takvâ sahipleri için öğütler vardır.’ ”*⁶⁵⁵ Râbia, rüyâsında Allah'ı zikrederken bir anlık dünyalık bir işi aklına getirmesi sebebiyle uyarılmıştır. Menkıbeye göre Râbia gaflet hâline düştüğünü, rüyâsında uyarılarak farketmiştir. Kaynaklarda Râbia'nın murâkabeti ile ilgili bu menkıbe dışında başka bir bilgiye rastlamadık.

3.5.3. Tefekkürün Tanımı

Tefekkür, düşünmek, zihni çalıştırmak gibi anlamlara gelir. Tefekkür, murâkabe-muhasebe ile kişinin kendini kontrol etmesi ve hesaba çekmesiyle bağlantılıdır. Zikirle birlikte kullanılan fikretmek, düşünmek de tefekkürle aynı anlamda kullanılmaktadır.⁶⁵⁶ Âyetlerde tefekkür daha çok düşünmek kelimesiyle ifâde edilmektedir.⁶⁵⁷ Örneğin bir âyette: *“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar,*

⁶⁵³ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 165.

⁶⁵⁴ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 406.

⁶⁵⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, c. I, s. 351.

⁶⁵⁶ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 41.

⁶⁵⁷ Kara, *a.g.e.*, s. 42.

*göklerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru.*⁶⁵⁸ buyurulmuştur. Düşünmekle ilgili başka âyetler de vardır.⁶⁵⁹ Kur'ân-ı Kerîm'i tefekkür, tezekkür ve huzur-i kalb ile dinlemenin gerekliliği de açıklanmıştır.⁶⁶⁰ Resûlullah sallallâhu aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: *“Akıllı kişi, nefsine hâkim olan ve ölüm sonrası için çalışandır. Âciz kişi de, nefsini duygularına tâbi kılan ve Allah'tan dileklerde bulunup duran (bunu yeterli gören) dır.”*⁶⁶¹ Hadiste vurgulan hususlardan birisi akıllı kimsenin nefsini denetlemesiyle ilgilidir.⁶⁶²

Zünnûn el-Mısırî'ye göre Allah'ın cezalandırmadığı kalp, Yüce Allah dışında hiçbir şeyi tefekkür etmez.⁶⁶³ Allah'ın nimetlerini düşünmek, dış dünyanın etkilerinden uzaklaşmak ve mânevî olarak temizlenmek de tefekkürdür.⁶⁶⁴ Dolayısıyla tasavvufta sûfîlerin kalpleriyle Allah'ı düşünerek tefekkür etmeleri önemli görülmüştür.

3.5.4. Râbiatü'l-Adeviyye ve Tefekkür

Râbia kalbiyle sürekli Allah'ı tefekkür etmeye özen göstermiştir. Bir yaz günü karanlık evin içinde başı önde tefekkür halinde oturan Râbia'ya, bir kadın dışarıya çıkıp Allah'ın sanatını seyretmesini teklif etmiş. Bu sözün üzerine Râbia, “içeri gir ki sanatkârı gör” demiştir.⁶⁶⁵ Râbia'nın hizmetçiye şöyle dediği açıklanarak aktarılmıştır: *“Sen içeri girsen de sanatkârı seyretsen olmaz mı? Sanatkârı müşâhede etme hali ile meşgul olmam, sanatı mütâlaa ve temaşa etmeme engel olmaktadır!”*⁶⁶⁶ Kanaatimize göre Râbia, kişinin iç âlemine bakmasının daha önemli bir tefekkür olduğunu vurgulamıştır. O, her hâliyle tefekkür içinde olduğunu ve insanın dışarı çıkmadan da sanatkârın sanatını görebileceğini belirtmek istemiştir.

Râbia, *“Ma'rifetin semeresi, İzzet ve Celâl sahibi Allah'a teveccüh etmektir.”* demiştir.⁶⁶⁷ Benzer ifâdelerle Râbia, *“Ma'rifetin semeresi, yüzünü Hakk'a*

⁶⁵⁸ Âl-i İmrân 3/190-191.

⁶⁵⁹ Haşr 59/2; Muhammed 47/24; Sebe' 34/46.

⁶⁶⁰ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s. 326.

⁶⁶¹ Tirmizî, “Kıyâmet”, 25. Ayrıca bkz. İbn Mâce, “Zühd”, 31. Bu hadisle ilgili bkz. İmâm Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn*, c. I, s. 314.

⁶⁶² İmâm Nevevî, *a.g.e.*, c. I, s. 317.

⁶⁶³ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Onların Dünyası*, s. 977.

⁶⁶⁴ Kutluer, “Düşünme”, *DİA*, c. X, s. 56.

⁶⁶⁵ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1964), s. 136; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1988), s. 99.

⁶⁶⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 120.

⁶⁶⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (1984), s. 120.

dönmeştir.”⁶⁶⁸ “Her şeyin bir verimi vardır; ma’rifetin verimi ise Allah’a yönelmeştir.”⁶⁶⁹ demiştir. Nitekim İbn Arâbî’nin belirttiği gibi ma’rifete ulaşmanın yolu tefekkürle bağlantılı olan aklî veya kalbî faaliyetlerle gerçekleşmektedir.⁶⁷⁰ Râbia da sürekli tefekkür hâliyle Allah’ı zikretmiştir.

3.6. RÂBİATÜ’L-ADEVİYYE’DE TEVEKKÜL ANLAYIŞI

“Vekl” kökünden türeyen tevekkül sözlükte “Allah’a güvenmek” demektir.⁶⁷¹ Bu bölümde tevekkülün mânâsı âyet ve hadislerle de yer verilerek açıklanacaktır. Sonrasında Râbiatü’l-Adeviyye’nin tevekkül anlayışı aktarılacaktır.

3.6.1. Tevekkülün Tanımı

Sözlükte teslim olmak, yapamadığı şeyleri bir başkasına bırakmak, işi üzerine almak, vekil olmayı kabul etmek gibi anlamları olan tevekkül; kulun Allah’ın yüceliğini ve büyüklüğünü kalbinde hissederek Allah’ı kendine vekil kılması ve O’na teslim olması demektir.⁶⁷²

Kur’ân-ı Kerîm’de tevekkül 47 yerde geçmektedir.⁶⁷³ Âyette yalnız Allah’a tevekkül edilmesi gerektiği konusu şöyle geçmektedir: “*Hem, bize yollarımızı göstermiş olduğu halde ne diye biz, Allah’a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah’a tevekkülde sebat etsinler.*”⁶⁷⁴ Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Kim Allah’a tevekkül ederse O, ona yeter.*”⁶⁷⁵ Âyette geçtiği gibi Allah tevekkül eden kuluna yeter. Yine bir başka âyette Yüce Allah’ın, tevekkül eden kulunu sevmesi geçmektedir: “*Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayananı güvenenleri sever.*”⁶⁷⁶ Âyette kulun bir iş için karar verdikten sonra kendisini Allah’a bırakması öğütlenmektedir. Resûlullah tevekkülü şöyle tarif etmiştir: “*Siz Allah’a hakkıyla*

⁶⁶⁸ Uyan, “Rabi’a-i Advîyye”, *Menâkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, c. III, s. 1717.

⁶⁶⁹ Molla Camî, *Nefahat’ül-Üns Min Hazarat’il-Kudüs*, s. 1069.

⁶⁷⁰ Kutluer, “Düşünme”, *DİA*, s. 57.

⁶⁷¹ Çağrı, Mustafa, “Tevekkül”, *DİA*, c. XLI, İstanbul, 2012, s. 1.

⁶⁷² Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 43.

⁶⁷³ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 172.

⁶⁷⁴ İbrâhim 14/12.

⁶⁷⁵ Talâk 65/3. Âyetin tamamı şöyledir: “*Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah, her şeye bir ölçü koymuştur.*”

⁶⁷⁶ Âl-i İmrân 3/159. Âyetin tamamı şöyledir: “*O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için duâ et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayananı güvenenleri sever.*”

*tevekkül edebilseydiniz, sizleri de, kuşları rızıklandırıdığı gibi rızıklandırırdı: Sabahleyin aç çıkar, akşam da tok dönerdiniz.*⁶⁷⁷

Tevekkül, ilk zâhid-sûfilerden itibaren farklı anlamlarda yorumlanmıştır. Sûfilerin bir kısmı rızık için esbaba tevessülü ıskat-ı tedbir ederken, bir kısmı hastalığın tedavisini tevekküle aykırı görmüşlerdir.⁶⁷⁸ Tevekkül eden kimse işlerinin sebep ve tedbirinde Allah’a güvenerek bir ölü gibi davranır.⁶⁷⁹ Tevekkül edenler, Allah’ın değer verdiği kimselerdir. Allah’a tevekkül eden kimse hem dünyanın hem de âhiretin endişelerinden emin olur. Bu sayede kendini güvende hisseder. Tevekkül eden rızık endişesi taşımaz.⁶⁸⁰ Nitekim Şiblî’ye göre kulun tevekkülü, kuşların tevekkülü gibi olmalıdır.⁶⁸¹ Gazzâlî’ye göre tevekkül bir kalp işi ve güven duygusudur. O tevekkülü kulun Allah’a tam itimat duyması, kulun sadece Allah’a yönelmesi ve Allah’a teslim olması olarak üç derece açıklamıştır.⁶⁸²

3.6.2. Râbiatü’l-Adeviyye ve Tevekkül

Râbiâ’nın tevekkülüne şahit olmuş Mâlik b. Dînâr, bir gün evine ziyârete gelmiş, evde kırık bir testi, eski bir hasır, kerpiçten yastık dışında başka bir şey olmadığını görünce üzülmüş. Mâlik, Râbia’ya zengin arkadaşlarından onun için yardım isteyebileceğini söylemiş. Râbia, “kendisine ve başkalarına rızık verenin Allâhu Teâlâ olduğunu, Allah’ın fakirleri fakirlikleri nedeniyle unutup, zenginleri de zenginlikleri için hatırladığını mı sanıyorsun?” demiştir. Mâlik, “hayır öyle değil” deyince Râbia, “o zaman Allah’ın onun hâlini bildiğini ve kendisinin bu durumunu hatırlatmasının gerek olmadığını, Allah öyle istiyorsa kendisinin de Allah’ın istediğini kabul ettiğini” söylemiştir.⁶⁸³ Râbia bu düşüncesiyle Allah’a tevekkül ettiğini vurgulamaktadır.

Râbia tevekkülünü şu cümlesiyle de ifâde etmiştir: “*Gök tunç olsa, yer demir kesilse, gökten bir damla yağmur düşmese, yerden bir bitki bitmese ve dünyadaki bütün insanlar benim çocuğum olsa, Allah Teâlâ’ya yemin ederim onlara nasıl bakacağım düşüncesi kalbime gelmez. Çünkü Allah Teâlâ hepsinin rızkını vereceğini bildirmiş ve*

⁶⁷⁷ Tirmizî, “Zühd”, 33, (2345). Bu hadisle ilgili bkz. Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, c. XIV, s. 48.

⁶⁷⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 173.

⁶⁷⁹ Necmüddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 49.

⁶⁸⁰ Doğrul, *Aşkın İncisi Hz. Râbiatü’l-Adeviyye*, s. 186.

⁶⁸¹ Doğrul, *a.g.e.*, s.186

⁶⁸² Yılmaz, *a.g.e.*, s. 173.

⁶⁸³ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1964), s. 137; Hüseyin, *Büyük İslâm Kadınları*, s. 171; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1984), s. 124; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (1988), s. 102; Durgut, “Râbiatü’l-Adeviyye”, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, c. II, s. 345.

rızkı üzerine almıştır.”⁶⁸⁴ Râbia rızık endişesi duymamış, Allah’a tevekkül ettiği için Allah’ın koruması ve inâyetiyle yaşamını sürdürmüştür.

Râbia, dünyevî şeylerden ilgi ve alâkasını keserek tıpkı bir ölü gibi davranmıştır. Râbia’nın tevekkül anlayışı, Necmüddin Kübrâ’nın açıkladığı tevekkül anlayışına uymaktadır. Necmüddin Kübrâ, tevekkül eden kimseyi bir ölünün tepkisizliğinden yola çıkarak, irâdî ve şuurlu olarak ölen kimsenin de her türlü dünyevî telaşlardan ilgi ve alâkasını keseceğini işlerini Allah’a havale edeceğini belirtmiştir. O, böyle tevekkül eden kimseyi (mütevekkil) Allah’ın koruyacağını dolayısıyla rızıkına kefil olacağını, açıklamıştır.⁶⁸⁵

---

⁶⁸⁴ Durgut, “Râbiatü’l-Adeviyye”, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, c. II, s. 347.

⁶⁸⁵ Necmüddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 49.

SONUÇ

Râbiatü'l-Adeviyye 95/714-185/801 yılları arasında Basra'da yaşamış değerli sûfilerdendir. Râbiatü'l-Adeviyye'nin en önemli yönü zühd döneminde Allah korkusuna dayalı tasavvuf anlayışıyla birlikte ilâhî aşk anlayışını getirmiş olmasıdır. Râbia aşkını muhabbet, hubb, sevgi gibi kelimelerle ifâde etmiştir. O, ilim ve ahlâk yönünden örnek gösterilmiş ve “ümmü'l hayr”, “tâcû'r ricâl” gibi lakaplarla da övülmüştür. Mutasavvıf yazarlar onu çağdaşları içinde üstün mertebedeki sûfiler arasında saymışlardır. Bu da tasavvufta kadına verilen değeri göstermektedir.

Râbiatü'l-Adeviyye'nin hayatını esâret hayatı ve esâretten sonra olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. O, anne babasını küçük yaşta kaybetmiş ve uzun yıllar köle olarak başkasının hizmetinde çalıştırılmıştır. Râbia'nın, esâret hayatına sabrettiği ve bir süre sonra esâretten kurtulduğu kaynaklarda aktarılmıştır. Ayrıca kaynaklarda onun kerâmetleri ve menkıbeleri hakkında çok geniş rivâyetlere yer verilmiştir. Ancak kaynaklarda aktarılan rivâyetlerde ifâde değişiklikleri dikkat çekmektedir. Bunun bir sebebi de Râbia isimli başka kadın sûfilerin onunla aynı dönemlerde yaşamış olmasıdır.

Râbiatü'l-Adeviyye Allah'ın rızâsından başka bir gâyesi olmayan, kendisine yapılan yardım tekliflerinden kaçınan ve Allah'ın ondan dâima râzı olması için duâ eden bir sûfidir. O rızâ makâmını, nimet içindeyken şükretmek, darlık içindeyken sabretmek olarak tanımlamıştır. Râbia aşkını ve rızâsını şiirsel ifâdelerle dile getirmiş, ibâdet hayatında titizlik göstermiş ve zühd yaşantısı dünyâdan tamamen uzaklaşmak şeklinde gerçekleşmiştir. O yapılan tevbelerin de yeni tevbeleri gerektirdiğini düşünmüş ve evliliği ilâhî aşkına engel görmüştür. Râbia, Cennet arzusu ve Cehennem korkusu ile ibâdet etmenin yanlış olduğunu sık sık dile getirmiştir. Ayrıca onda vahdet-i vücûd anlayışının söz konusu olabileceği yorumları yapılmıştır. Râbia'yı vefâtından sonra rüyâlarında gören sûfî arkadaşları onun mânevî âlemde dilediğine kavuşmuş olduğunu ifâde etmişlerdir.

Bu çalışmada Râbiatü'l-Adeviyye'nin hayatı ve tasavvufî yönleri ilâhî aşk ve rızâ anlayışı başta olmak üzere çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Râbia özellikle kadın sûfiler arasında öncü sayılmış ve onun hayat anlayışı diğer kadınlar için örnek teşkil etmiştir. Onun hayatı ve tasavvuf anlayışı Doğu ve Batı'da incelenmeye değer görülmüştür. Onun hayat anlayışı hakkında amaçlanan hedefe nisbeten ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Affî, Ebu'l-Alâ (ö. 1966), *İslâm'da Manevî Hayat*, trc. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 2012.
- Araz, Nezihe, *Anadolu Evliyalari*, Atlas Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul, 1978.
- Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- , "Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbnâme: Menâkıb-ı Veliyyâtî'n Nisâ", *Tasavvuf-ilmî Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 5, S. 13, ss. 75-98, Ankara, (Temmuz-Aralık) 2004.
- Ateş, Süleyman, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri*, Sönmez Neşriyat A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1969.
- , *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2004.
- Attâr, Ferîdüddin (ö. 618/1221), *Tezkiretü'l-Evliyâ*, trc. M.Z.K., Nûru Osmaniye Matbaâsı, İstanbul, 1964.
- , *Tezkiretü'l-Evliyâ*, trc. Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa, 1984.
- , *Tezkiretü'l-Evliyâ (Eski Türkiye Türkçesi ile Tercümesi)*, trc. Orhan Yavuz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Avcı, Casim, "Kudüs", *DİA*, c. XXVI, ss. 323-338, Ankara, 2002.
- , "Nisbe", *DİA*, c. XXXIII, ss. 142-144, İstanbul, 2007.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin, "Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın", *Arayışlar- İnsan Bilimleri Araştırmaları*-, Yıl:7, S. 13, ss. 31-44, 2005.
- Bolat, Ali, "Tasavvuf'un Doğuşu: Basra Mektebi", *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Brodbeck, Rabia Christine, *Velâyet Aşk Mesleği*, trc. Ömer Çalakoğlu, Sûfî Kitap, İstanbul, 2013.
- Câmî, Mevlâna Nureddin Abdurrahman İbn Ahmed (ö. 898/1492) *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds Tercümesi*, trc. Kâmil Candoğan - Sefer Malak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1971.
- Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Akçağ Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2012.
- Ceyhan, Semih, "Vüsûl", *DİA*, c. XLIII, ss. 143-145, İstanbul, 2013.
- Civelek, Bilal, *Kâfî*, Yediveren Yayınları, İstanbul, 2017.
- Çağrııcı, Mustafa, "Hüzün", *DİA*, c. XIX, ss. 73-76, İstanbul, 1999.
- , "Sabır", *DİA*, c. XXXV, ss. 337-339, İstanbul, 2008.
- , "Şevk", *DİA*, c. XXXIX, ss. 20-22, İstanbul, 2010.
- , "Tevekkül", *DİA*, c. XLI, ss. 1-2, İstanbul, 2012.

- Çetin, İsmail, *Tasavvuf*, Dilara Yayınları, Isparta, 2007.
- Daniş, Münire, *Aşk ile Hû (Rabia, İlahî Aşkın Nefesi)*, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2011.
- Derin, Süleyman, “Gazzâlî’de Allah Sevgisi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 5, ss. 143-159, Ankara, 2001.
- Doğrul, Ömer Rıza, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1948.
- , *Aşkın İncisi Hz. Rabiâtü’l Adeviyye*, ed. Şükran Eser Gökner, Kitsan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014.
- Durgut, Cavit, “Râbi’a-i Adviiye”, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, I-XVIII, Türkiye Gazetesi Yayınları, ts.
- Ebû Nuaym el-İsbehânî, Ahmed b. Abdillâh b. Mihrân b. Ahmed b. İshâk (ö. 430/1038), *Onların Dünyası (Hilyetu’l-Evliyâ ve-tabakâtu’l-Asfiyâ Muhtasarı)*, trc. Zekeriya Yıldız - Hüseyin Yıldız, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Ebû Tâlib El-Mekkî, Muhammed b. Ebi’l-Hasan Ali b. Atiyye el-Harisî (ö. 386/1006), *Kütü’l-Kulûb (Mahbûb ile Muamelede Kalplerin Azığı ve Müridin Tevhid Makamına Giden Yolu)*, I-IV, trc. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2004.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2011.
- Erol Aykaç, Sadiye, *Dinle Rabia’nın Dilinden*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2016.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1780), *Mârifetnâme*, Sadeleştiren: Abdullah Aydın, Mehdi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1992.
- Eşrefoğlu Rûmi, Abdullah b. Seyyîd Ahmed Eşref b. Seyyîd Muhammed Suyûfî, *Tam Müzekkin-Nüfus Nefisleri Temizleyen (Ayrıca Evrâdı kadiriye ve Şerhli Tercemesi)*, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul, ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *Kimyâ-yı Saâdet*, I-II, trc. A. Fâruk Meyân, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1977.
- , *İhyâ-u Ulûm’id-Dîn*, I- IV, trc. Ali Arslan, Merve Yayınları, İstanbul, 1992.
- , *Allah Nizamında Kalplerin Keşfi*, trc. Atilla Cengizoğlu, Merve Yayınları, İstanbul, 2014.
- Gökcan, Mansur, “Tasavvufta Allah Korkusu (Hafv)” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, c. 4, S. 2, ss. 250-277, Adana, (Temmuz-Aralık) 2004.
- Göztepe, Yüksel, “Hâl ve Makâmın Analizine Yönelik İlk Girişimler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (CÜİFD)*, S. XII/2, ss. 407- 417, Sivas, 2008.
- Gündüz, İrfan, “Tasavvuf ve İnsan”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (MÜİFD)*, S. 5-6, ss. 217-229, İstanbul, 1993.
- Hânî, Muhammed b. Abdullâh (ö. 1279/1862), *Âdâb*, trc. Ali Hüsrevoğlu, Emek Matbaacılık, İstanbul, 1980.

- Hucvirî, Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî (ö. 465/1072[?]), *Keşfu'l mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.
- Hüseyin, Prenses Kadriye, *Büyük İslâm Kadınları (Muhadderat-ı İslâm)*, Sadeleştiren: Ziya Çil, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1982.
- İbn Arabî, Muhyiddin (ö. 638/1240), *İlahî Aşk*, trc. Mahmut Kanık, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- , *Bir Sûfî'nin Portresi (Şeyh Ekber'in Kaleminden Zunnûn-i Mısri)*, trc. Ali Vasfi Kurt, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2005.
- , *Fütûhât-ı Mekkiyye*, I-XVIII, trc. Ekrem Demirli, Litera Yayınları, İstanbul, 2007.
- İbn Haldun (ö. 808/1406), *Tasavvufun Mahiyeti (Şifâu's-Sâil)*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977.
- İbnu'l-Kayyim El-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyub b. Sa'd b. Hariz (ö. 751/1350), *Âşıklar Ravdatu'l-Muhibbîn*, trc. Feyzullah Demirkıran - Savaş Kocabaş, Şule Yayınları, İstanbul, 2013.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî (ö. 597/1201), *Allah Aşkı*, trc. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.
- , *Minhâcû'l Kâsîdîn ve Müfidü's-Sâdikîn*, I-II, Tahkik: Kâmil Muhammed El-Harrât, trc. Fatih Mehmet Albayrak, Tahlil Yayınları, İstanbul, 2014.
- İmâm Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ İbn Şeref İbn Mürî (ö. 676/1277), *Riyâzü's Sâlihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)*, I-VIII, trc. M. Yaşar Kandemir - İsmail Lütü Çakan-Raşit Küçük, Erkam Yayınları, İstanbul, 2004.
- İmâm Şa'ranî, Ebü'l-Mevâhib (Ebû Abdurrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî (ö. 973/1565), "Rabia-i Adeviyye", *Veliler Ansiklopedisi et-Tabakatül-Kübra*, I-IV, trc. Abdülkadir Akçiçek, Erkam Yayınları, İstanbul, 1986.
- Kabaklı, Ahmet, *Tasavvuf Tarikat Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2003.
- Karaman, Hayrettin, vd., *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, TDV Yayınları, 12. Baskı, Ankara, Ağustos, 2010.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Tâcülislâm Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kub el-Buhârî (ö. 380/990), *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.
- Koca, Ferhat, "İbadet", *DİA*, c. XIX, ss. 240-247, İstanbul, 1999.
- Kurt, Hüseyin, "Hâca Abdullah Ensârî'nin Tasavvuf Düşüncesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (HÜİFD)*, S. 29, ss. 195-225, Şanlıurfa, 2013.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin (ö. 465/1072), *Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.

- Kutluer, İlhan, “Düşünme”, *DİA*, c. X, ss. 53-57, İstanbul, 1994.
- Küçük, Hülya - Ceyhan, Semih, “Râbia el-Adeviyye”, *DİA*, c. XXXIV, ss. 380-382, İstanbul, 2007.
- Küçük, Hülya, “Tasavvufta Kadın”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD)*, S. 7, ss. 389-398, Konya, 1997.
- Michon, Jean-Louis, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, trc. Nurullah Koltas, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014.
- Molla Cami, Mevlâna Nureddin Abdurrahman İbn Ahmed (ö. 898/1492) *Nefahat’ül Üns Min Hazarat’il-Kudüs (Mukaddes Makamlardan Huzur Nefesleri)*, Sadeleştiren: Abdulkadir Akçiçek, Akpınar Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Muslu, Ramazan, “Tasavvufî Hâl ve Makâmlar”, *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2012.
- Necmüddin Kübrâ, Ahmed b. Ömer el-Hîvekî el-Hârizmî (ö. 618/1221), *Tasavvufî Hayat (Usûlu Aşere/Risâle İle’l-hâim-Fevâihu’l-Cemâl)*, trc. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1980.
- Nicholson, Reynold, *Tasavvufun Menşei Problemi*, trc. Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Okudan, Rıfat, “İslam Kültüründe Zühd ve Zahidlik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SDÜİFD)*, S. 14, ss. 159-187, Isparta, 2005/1.
- , “Ebû Bekr Şiblî: Hayatı ve Tasavvuf Tarihinde Yeri”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8, S. 19, ss. 211-234, 2007.
- Ozak, Elhac Muzaffer, *Envâr-ül-Kulûb (Kalplerin Nurları)*, Salah Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979.
- Öğke, Ahmet, “Tasavvuf Terimleri: Aşk”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- , “Ahmed-i Yesevî’de İlâhî Aşk”, *Diyanet İlmi Dergi*, c. 52, S. 4, ss. 93- 111, (Ekim-Kasım-Aralık) 2016.
- Öngören, Reşat, “Tasavvuf”, *DİA*, c. XL, ss. 119-126, İstanbul, 2012.
- Özdamar, Mustafa, *Hız. Rabia ve Kadın Evliyalar*, Kırkandil Yayınları, İstanbul, 2011.
- Özdirek, Recep - Çavuşoğlu, Ali Hakan, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, c. XXXVIII, ss. 23-28, İstanbul, 2010.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 28. Baskı, İstanbul, 2017.
- Paşa, Sinan, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, trc. Emine Gürsoy - Naskali, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1987.
- Reis, Bedriye, “Tasavvuf Klasiklerinde Rızâ Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. X, S. 53, ss. 891-913.
- Scattolin, Giuseppe, “İslâm Tasavvufu’nda Allah Sevgisi”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, trc. Ali Galip Gezgini, S. 5, ss. 233-252, Ankara, 2001.

- Serinsu, Ahmet Nedim vd., *Dinî Terimler Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- Sinanoğlu, Mustafa, “İbadet”, *DİA*, c. XIX, ss. 233-235, İstanbul, 1999.
- Smith, Margaret, *Râbia Bir Kadın Sûfî*, trc. Özlem Eraydın, İnsan Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2016.
- Soysaldı, İhsan, “Tasavvufta Aşk ve Marîfet”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (FÜİFD)*, S. 3, ss. 187-216, Elazığ, 1998.
- Sühreverdî, İmam Şihabüddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed (ö. 632/1234), *Avârifü'l-Meârif (Tasavvufun Hakikatleri)*, trc. Abdülvehhab Öztürk, Saadet Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. el-Hüseyin, (ö. 412/1021), *Kendilerini İbadete Adayan Sûfî Kadınlar*, Tahkik: Mahmud Muhammed et-Tanâhî, trc. Ali Akay, İlk Harf Yayınları, İstanbul, 2012.
- Şişman, Bekir, *Kadın Evliyâ Menkıbeleri (Menâkıb-ı Veliyyâtü'n-Nisâ)*, Şule Yayınları, İstanbul, 2009.
- Topaloğlu, Bekir, “Tövbe”, *DİA*, c. XLI, ss. 279-283, İstanbul, 2012.
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013.
- Türk, İdris, *Sûfilere Göre İbâdetlerin İç Anlamı*, Albi Yayınları, İzmir, 2012.
- Ulu, Arif, “Tebeu't-tâbiîn”, *DİA*, c. XL, ss. 217-218, İstanbul, 2011.
- Uludağ, Süleyman vd., *İlmihal*, I-II, İlmî Müşavere ve Redaksiyon Heyeti: Hayreddin Karaman-Ali Bardakoğlu-Yunus Apaydın, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2003.
- , “A‘zeb”, *DİA*, c. IV, ss. 313-314, İstanbul, 1991.
- , “Abdülvâhid b. Zeyd”, *DİA*, c. I, ss. 282, İstanbul, 1988.
- , “Aşk”, *DİA*, c. IV, ss. 11-17, İstanbul, 1991.
- , “Bekkâin”, *DİA*, c. V, ss. 364, İstanbul, 1992.
- , “Halvet Der-Encümen”, *DİA*, c. XV, ss. 387-388, İstanbul, 1997.
- , “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, c. XVI, ss. 291-293, İstanbul, 1997.
- , “İbadet”, *DİA*, c. XIX, ss. 247-248, İstanbul, 1999.
- , “Kerâmet”, *DİA*, c. XXV, ss. 265-268, Ankara, 2002.
- , “Mâsivâ”, *DİA*, c. XXVIII, ss. 76, Ankara, 2003.
- , “Murakabe”, *DİA*, c. XXXI, ss. 204, İstanbul, 2006.
- , “Rızâ”, *DİA*, c. XXXV, ss. 56-57, İstanbul, 2008.
- , “Rüyâ”, *DİA*, c. XXXV, s. 309-310, İstanbul, 2008.
- , “Tasavvufta Kadın”, *Dinî ve Topumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*, ss. 289-295, İstanbul, 2012.
- , *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

- Uyan, Abdüllatif, “Rabî’a-i Advîyye”, *Menkıbelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, I-III, Berekât Yayınevi, İstanbul, 1983.
- Yavuz, Kemal vd., “Râbiatü’l-Adevîyye”, *Evliyâlar Ansiklopedisi*, I-XII, Türkiye Gazetesi Yayınları, c. X, İstanbul, 1992.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Kerâmet”, *DİA*, c. XXV, ss. 268-270, Ankara, 2002.
- Yazıcı, Numan, *Allah Dostlarında Hüzün ve Gözyaşı*, Şâmî Yayınları, İstanbul, 2008.
- Yeğin, Abdullah, *Osmanlıca-Türkçe İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lûgat*, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbâsîler”, *DİA*, c. I, ss. 31-48, İstanbul, 1988.
- Yılmaz, H.Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 13. Baskı, İstanbul, 2010.
- , *İslâm Tasavvufu (Ebû Nasr Serrâc Tûsî (ö. 378/988) El-Lüma’)*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2012.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Betül Serin Çiçek

Doğum Yeri ve Yılı : Denizli-1984

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak
Bilgisi Öğretmenlik Bölümü Mezunu

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

1. İngilizce- A1 Düzeyinde

2. Arapça- A1 Düzeyinde